

Gemeente Den Haag

Economie
2013

► **Onderzoeksrapport**

DSO/Programmamanagement, Strategie en Onderzoek

HAAGSE BANEN

Werkgelegenheidsmonitor 2012

► **Onderzoeksrapport**

DSO/Programmamanagement, Strategie en Onderzoek

HAAGSE BANEN

Werkgelegenheidsmonitor 2012

2013

ECONOMIE

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	5
Samenvatting	7
1 Werkgelegenheid in Den Haag	11
1.1 Inleiding	11
1.2 Haagse banen	11
1.3 Haagse vestigingen	14
1.4 Ontwikkeling van het soort banen	15
1.5 Bedrijfsdynamiek en ontwikkeling	16
1.6 Den Haag in de regio	18
1.7 Rijkstopsectoren	20
2 Economische sectoren nader bekeken	21
2.1 Overzicht banen naar sectoren	21
2.2 Primaire sector, Delfstoffen, Nuts	22
2.3 Industrie, Bouw, Vervoer	23
2.4 Handel	24
2.5 Zakelijke diensten	27
2.6 Overheid en Extraterritoriale organisaties	30
2.7 Zorg en Welzijn	31
2.8 Maatschappelijke organisaties	32
3 Haagse Clusters	33
3.1 Inleiding	33
3.2 Internationale organisaties en instellingen	33
3.3 Cluster ICT	36
3.4 Cluster Veiligheid – “The Hague Security Delta”	40
3.5 De Creatieve sector	43
3.6 Olie & Gas	45
3.7 De Recreatieve en Toeristische sector	48
4 Spreiding over de stad	51
4.1 Inleiding	51
4.2 Spreiding van werkgelegenheid	51
4.3 Spreiding van vestigingen	54
5 Groot-, Midden- en Kleinbedrijf	55
5.1 Inleiding	55
5.2 Grote bedrijven	55
5.3 Het MKB	59
5.4 ZZP'ers en Starters	60

6	Haagse werkgelegenheidsontwikkeling 2008-2012 in relatie tot de G5	63
6.1	Inleiding	63
6.2	Werkgelegenheidsontwikkeling G5	63
6.3	Groei- en krimpsectoren G5	65
6.4	Bruto stedelijk product van Den Haag.....	70
6.5	Sociaaleconomische index.....	72
7	De beroepsbevolking	75
7.1	Inleiding	75
7.2	Omvang van de beroepsbevolking.....	75
7.3	Opleidingsniveau	77
7.4	Pendel.....	78
8	Niet werkenden	81
8.1	Inleiding	81
8.2	Werkloosheidspercentage	81
8.3	Opleidingsniveau	82
8.4	Jeugdwerkloosheid.....	84

Bijlagen

I	Indeling in Haagse sectoren	85
II	Indeling in sectoren, landelijk gebruikt	89
III	Gemeente Den Haag, werkgelegenheid 2008-2012 per sub-sector	91
IV	Ontwikkeling en relatief belang per sector, G5, 2000-2012	95
V	Afbakening van het cluster Internationale Organisaties	99
VI	Afbakening van de ICT	101
VII	Afbakening van Veiligheidscluster	103
VIII	Afbakening van de creatieve sector	105
IX	Afbakening van het cluster Olie en Gas	109
X	Afbakening van het cluster Recreatie & Toerisme	111

INLEIDING

De stad Den Haag ondervindt evenals geheel Nederland de conjuncturele gevolgen van de financiële en economische crisis, maar er zijn ook meer structurele factoren die een rol spelen in de ontwikkeling van de werkgelegenheidsstructuur van Den Haag.

Er is sprake van een transitie in de Haagse economie. Van oudsher was Den Haag vooral bestuurscentrum, met een aantal grote staatsbedrijven, een bescheiden industrie en op de overheid gerichte zakelijke dienstverlening. Den Haag ontwikkelt zich inmiddels tot een internationale stad van Vrede en Recht, zakenstad, toeristenstad en stad van kennis en innovatie. De dominantie van Rijk en daaraan gelieerde dienstverlening brokkelt af en vormt een steeds smaller wordende basis voor de toekomst van Den Haag, zeker gezien de verwachte bevolkingsgroei. Nieuwe sectoren zijn in opkomst, die een verbreding van de Haagse economie en werkgelegenheidsstructuur kunnen betekenen. Deze ontwikkeling is hier en daar al waarneembaar in de cijfers, maar mede door de conjuncturele effecten is de afname van banen in de afgelopen paar jaar groter dan de beperkte groei.

In deze werkgelegenheidsmonitor wordt een overzicht gegeven van cijfers en feiten. Daarbij is volgende opbouw gehanteerd.

Het eerste hoofdstuk schetst een aantal kenmerken van de Haagse werkgelegenheid in 2012.

In het tweede hoofdstuk wordt de ontwikkeling van de Haagse werkgelegenheid in de verschillende sectoren nader bekeken en uitgesplitst in sub-sectoren en branches.

Het derde hoofdstuk beschrijft een aantal Haagse clusters dat meestal niet direct af te bakenen is op basis van de standaard bedrijfsindeling zoals die door het CBS is gemaakt.

Hoofdstuk vier laat de spreiding over de stad zien.

Hoofdstuk vijf gaat in op het MKB en het grootbedrijf. Ook komen in dit hoofdstuk de ZZP'ers en starters aan de orde.

Hoofdstuk zes maakt een vergelijking tussen Den Haag en de vier andere grote steden: Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Eindhoven. Voor de vijf steden wordt gekeken naar het begin van de crisis in 2008 en wordt de ontwikkeling over de periode 2000 – 2012 geschetst.

Hoofdstukken 7 en 8 bieden inzicht in de aanbodkant van de arbeidsmarkt en gaan in op de omvang en kenmerken van beroepsbevolking en werkloosheid in Den Haag.

SAMENVATTING

Werkgelegenheid in Den Haag

Werkgelegenheidsstructuur gedomineerd door dienstverlening en overheid

De structuur van de Haagse werkgelegenheid blijft gedomineerd door Zakelijke dienstverlening en Overheid, samen goed voor 43% van de banen. Dit zijn ook de sectoren waar de krimp optrad.

Groei in vestigingen en kleine banen

Het aantal vestigingen is wel toegenomen. Hoewel het totaal aantal banen is afgenomen is er wel groei in kleine banen van minder dan 12 uur per week en in de uitzendbanen.

Bedrijfsdynamiek gunstig, maar compenseert baanverlies niet

De bedrijfsdynamiek van Den Haag kent een overschot aan vestigende bedrijven. Zij brengen echter minder banen mee dan dat er door de vertrekkende bedrijven verdwijnen.

Den Haag grootste banenleverancier van het Stadsgewest

Aan de totale werkgelegenheid in het Stadsgewest Haaglanden draagt Den Haag 51 procent bij. De banenkrimp over de periode 2008 - 2012 was in de regio sterker dan in de stad en bedroeg bijna -6 procent.

Arbeidsmarktbalans onder druk

De arbeidsmarktbalans (verhouding banen / beroepsbevolking) van Den Haag komt steeds dichterbij de 100 te liggen. Dat betekent dat de functie van Den Haag als centrum van werkgelegenheid voor de eigen beroepsbevolking en voor de regio onder druk komt te staan.

Topsectoren goed voor 1 op de 8 banen

In Den Haag zijn de door het Rijk benoemde topsectoren goed voor 12,6% van alle banen. Vooral hightech (vanwege het onderdeel safety & security) en de creatieve sector zijn in Den Haag bovengemiddeld vertegenwoordigd.

Groei- en krimpssectoren in Den Haag

Krimp continu en over de hele breedte

Den Haag heeft in de afgelopen vier jaar te maken gehad met een daling van de werkgelegenheid. Sinds het topjaar 2008 zijn er per saldo ruim 10.000 banen verdwenen in Den Haag. Bepalend daarin was het laatste jaar van deze meting, 2011, waarin de krimp zich het sterkst manifesteerde (-5.657 banen; -2,2%).

De krimp van de werkgelegenheid kan niet volledig verklaard worden door incidenten, zoals een verplaatsing of opheffing van een bedrijf, of één specifieke krimpsector. Er verdwenen meer banen door vertrek of opheffingen van bedrijven, dan dat er door inkomende of nieuw opgerichte bedrijven werden geschapen. Daarnaast was ook de werkgelegenheidsontwikkeling

bij bestaande bedrijven negatief. Hoewel er in een aantal sectoren sprake is banengroei, is er per saldo meer banenverlies dan groei.

Beperkte groei in groeisectoren

Groei was er in de afgelopen vier jaar vooral in de Zorgsector, in het bijzonder in de sub-sector Verpleging, verzorging en begeleiding met overnachting en de sub-sector Gezondheidszorg. Verder hebben de sectoren Advies & Onderzoek, Onderwijs, Delfstofwinning en de Agrarische sector groei doorgemaakt.

Meer krimp in krimpsectoren

Sinds 2008 zijn 52 van 82 sub-sectoren in Den Haag in werkgelegenheid gekrompen. Deze krimp is in absolute aantallen groter geweest dan de groei in de ander sub-sectoren. Belangrijke krimpsectoren (in absolute aantallen) zijn o.a. delen van de Bouw, Telecommunicatie, Openbaar bestuur, Arbeidsbemiddeling, Groothandel, Facilitymanagement en Financiële Instellingen.

Clusters

Internationale organisaties en instellingen ontwikkelen zich gunstig

Vooraf het aantal banen bij de NGO's is sterk gestegen. Dit komt vooral omdat het aantal NGO's is toegenomen. Na 2010 is het aantal banen bij de internationale organisaties en instellingen wel iets afgenomen. In totaal wordt werkgelegenheid die de internationale instellingen voor Den Haag brengt geraamd op 14.400 banen.

ICT laat een wisselend beeld zien

Vooraf de Telecom krimpt. Andere ICT onderdelen doen het beter. ICT-diensten en ICT-industrie laten een positief beeld zien. Totale werkgelegenheid: 13.900 banen in Den Haag.

Veiligheidscluster flink gegroeid, toekomst veelbelovend

Bedrijven, kennisinstellingen en overheid werken in de Haagse regio samen onder de vlag The Hague Security Delta. In de Haagse regio omvat dit cluster bijna 10.000 banen (overheid en hulpdiensten niet meegerekend).

Creatieve sector sterk gegroeid

De Creatieve sector laat sinds 2005 een groei zien die de laatste jaren weliswaar iets minder groot is geworden maar toch een vrij stabiel beeld geeft. Vooral de creatieve zakelijke dienstverlening is een forse groeier. Dit cluster omvat inclusief kennisintensieve diensten 17.000 banen in Den Haag.

Olie & Gas kampt met reorganisaties

Het cluster Olie & Gas kende een forse groei tussen 2005 en 2008. Na 2008 is werkgelegenheid afgenomen. Wel is er het laatste jaar sprake van een kleine opleving. Groei binnen de energiesector zit vooral bij exploratiebedrijven op de Noordzee en dienstverlenende bedrijven gericht op aardolie- en aardgaswinning, die van oorsprong in Den Haag zijn gevestigd.

Toerisme is van belang voor 10% van de banen in Den Haag.

De R&T sector omvat in directe zin zo'n 16.000 banen. Belangrijkste sectoren: horeca, cultuur/recreatie/amusement, vervoer en logies.

Spreiding

Concentratie van banen in Centrum, Haagse Hout en Scheveningen

Van alle banen is 29% te vinden in stadsdeel Centrum. Ook in Haagse Hout en Scheveningen bevinden zich veel banen. Ongeveer 131.000 arbeidsplaatsen zijn gevestigd op formele werklocaties als bedrijventerreinen, kantoorgebieden of winkelcentra. Dat is meer dan de helft van de banen.

Grootbedrijf en MKB

Meer dan de helft van de banen bij grote werkgevers

De economische structuur van de gemeente Den Haag wordt gekenmerkt door het MKB. Minder dan 1% van de Haagse vestigingen heeft meer dan 100 werknemers. De lijst met grootste werkgevers in Den Haag is al jaren min of meer ongewijzigd. Hierin domineert de non-profit sector. De gemeente kent relatief weinig grote bedrijven en instellingen die veel werkgelegenheid bieden. Dit beperkt aantal grote werkgevers is wel verantwoordelijk voor 51% van alle banen in Den Haag. Een aantal grote bedrijven, zoals ING en KPN, heeft in de afgelopen jaren een forse reorganisatie en daarmee afslanking doorgemaakt.

MKB banenmotor in goede tijden

Het MKB in Den Haag bestaat uit vestigingen tot 100 werknemers. In Den Haag zijn dat 36.000 vestigingen. Het MKB is goed voor 125.000 banen, 49% van de werkgelegenheid in Den Haag. Het MKB heeft lange tijd veel banen gecreëerd. Echter sinds het begin van de crisis zien we dat de krimp van het aantal banen het MKB groter is dan gemiddeld in de stad.

ZZP'ers en starters toegenomen

Het aantal ZZP'ers is sinds 2005 ruim verdubbeld tot ruim 19.000 in 2012. Dat is 7,5% van alle werkgelegenheid. Ook het aantal startende ondernemers is over deze periode vrijwel elk jaar toegenomen. Veel starters worden ZZP'er. Zowel ZZP'ers als starters zijn vooral actief in Zakelijke dienstverlening.

Vergelijking met de G5

Sterke groei tot 2008

Sinds 2000 heeft Den Haag een behoorlijke groei van de werkgelegenheid doorgemaakt. Sterker dan bijvoorbeeld Utrecht, Rotterdam en Eindhoven. Over de langere periode van 2000 tot 2012 ligt de banengroei met ruim 8% boven die van Eindhoven en Rotterdam, maar onder die van Amsterdam en Utrecht.

Krimp na 2008

Vanaf 2008 heeft vooral Den Haag te maken met krimp van de werkgelegenheid, te weten een krimp van ca. 10.000 banen. Gemeente Eindhoven en Rotterdam zitten in 2012 qua omvang van de werkgelegenheid rond het niveau van 2008. Amsterdam en Utrecht zijn blijven groeien, ook na 2008. Amsterdam liet echter in 2012 ook krimp zien.

Veel krimp en weinig groeisectoren in Den Haag

Den Haag heeft in tegenstelling tot de andere steden in absolute zin geen grote groeisectoren, terwijl de krimpsectoren, zoals openbaar bestuur, sterk vertegenwoordigd zijn. Ook doen sommige landelijke groeisectoren het minder goed in Den Haag. Het saldo van groei en krimp is daarom negatief.

- Voor Den Haag is Openbaar Bestuur een cruciale sector. Het is een drager van de Haagse werkgelegenheid die sinds 2000 beperkt is gegroeid en de laatste jaren krimp vertoont. Deze ontwikkeling zal zich naar verwachting in de komende jaren voortzetten.
- De sectoren Zorg, Advies&Onderzoek en Onderwijs zijn voor de meeste steden belangrijke en groeiende pijlers van stedelijke werkgelegenheid. Ook in Den Haag groeiden deze sectoren, maar minder sterk. Tevens hebben ze een kleiner aandeel op de Haagse arbeidsmarkt en dragen ze dus minder bij aan de totale werkgelegenheidsontwikkeling.
- Den Haag laat krimp zien bij een aantal sectoren die bij twee of meer andere steden juist groeiden. Dit geldt met name voor Informatie& Communicatie (vooral door de Telecom), de Vrijtijdssector, Groot- en Detailhandel en Horeca. Frappant is dat de laatste drie sectoren tot 2008 een zelfde, gunstige ontwikkeling van het aantal banen lieten zien als in Amsterdam, maar daar waar Amsterdam vanaf dat moment ondanks de crisis toch doorgaande groei zag in deze sectoren, kreeg Den Haag juist met krimp of een stabiele ontwikkeling te maken. Detailhandel liet wel beperkte groei zien.
- De sectoren Overige Zakelijke Dienstverlening, Financiële Instellingen, Industrie en Bouwnijverheid vertoonden in de afgelopen vier jaar banenkrimp, in vrijwel alle steden; ook in Den Haag. Bouw en Industrie doen het in Den Haag relatief het minst ongunstig. De Bouwsector is in Den Haag relatief sterk vertegenwoordigd en delen ervan hebben sterke groei vertoond in de voorgaande jaren.
- Den Haag kenmerkt zich door een bovengemiddeld aandeel van de Agrarische sector (dienstverlening aan de landbouw t.b.v. het Westland) en de sector Delfstoffenwinning. Deze ontwikkelen zich over de langere termijn gunstig, maar leveren een beperkte bijdrage aan de totale werkgelegenheid. Delfstoffenwinning is sterk gerelateerd aan het Energiecluster (Olie/Gas; hoofdkantoren en ingenieursbureaus).
- Ook “Overige Dienstverlening” is in Den Haag veel groter dan in de andere steden (ca 5,4 procent van de banen). Typisch Haags is het grote aandeel aan levensbeschouwelijke, politieke en belangenorganisaties. Persoonlijke dienstverlening (wellness, uitvaarten, etc.) maakt ook deel uit van Overige Dienstverlening en is verantwoordelijk voor de recente krimp.

Verdienvermogen Den Haag gehandhaafd

Het Bruto stedelijk product (BSP) in Den Haag is veel minder sterk teruggelopen dan het aantal banen. Daarmee is de waarde van de Haagse economie redelijk op peil gebleven. Rabobank becijfert een groei van de toegevoegde waarde voor Den Haag.

Den Haag daalt op de sociaaleconomische index

Ten opzichte van de andere 50 grootste gemeenten van Nederland heeft Den Haag, net als Amsterdam en Rotterdam, veel bijstandsgerechtigden en veel last van armoede. Utrecht en Eindhoven scoren wat gunstiger. Qua werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, percentage

laagopgeleiden en participatie van vrouwen neemt Den Haag binnen de 50 grootste gemeenten een positie in rond de 35. Het aantal banen en de groei daarvan blijven achter bij die van Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Eindhoven. De positie van Den Haag in de top 50 van de Atlas voor Gemeenten op de indicator sociaaleconomische index is de afgelopen jaren gedaald, van 25e plaats in 2006 naar de 35e plaats in 2013. Dit komt vooral door een lagere positie voor de aspecten 'werkgelegenheid', 'werkloosheid', 'percentage laag opgeleiden' en 'participatie van vrouwen'.

Haagse beroepsbevolking

De Haagse bevolking bestond op 1 januari 2013 uit 506.485 inwoners. Van hen behoren 243.554 tot de beroepsbevolking. 70% daarvan participeert op de arbeidsmarkt: werkt of zoekt werk. Dit deelnemingspercentage is hoger dan dat van Rotterdam maar lager dan van Eindhoven, Utrecht en Amsterdam.

In vergelijking met Nederland heeft Den Haag net als de andere steden van de G5 meer hoog opgeleiden in haar beroepsbevolking en minder mensen met een opleiding op middelbaar niveau. De groep mensen met een laag opleidingsniveau is in Den Haag en vooral in Rotterdam sterker vertegenwoordigd is dan landelijk gemiddeld.

Een groeiend deel van de banen in de stad wordt ingevuld door mensen die in de stad wonen (70%). Van de inkomende forensen woont 63% in Haaglanden.

Werkloosheid en de kenmerken van Niet werkende werkzoekenden

In juni 2013 was het aantal werklozen (Niet werkend werkzoekenden) in de stad Den Haag bijna 29.000; de werkloosheid bedroeg daarmee 11,9%. Meer dan de helft van de werklozen heeft geen opleiding op niveau startkwalificatie, maar het aantal hogeschoolden stijgt. Per 1 januari 2012 waren er ca. 30.000 jongeren in de leeftijd 18 - 27 jaar. Van hen waren er 2.240 werkzoekend. Dat is 7,5%. Op 1 januari 2013 is het totaal aantal jongeren in de genoemde leeftijdsgroep iets gedaald tot net onder de 30.000. Het aantal NWW'ers is toegenomen tot 3.314. Dat is 11,1% van de doelgroep.

Net als in de rest van het land en de andere steden is de jeugdwerkloosheid afgelopen jaar fors gestegen. Den Haag heeft per zomer 2013 ruim 4.300 werkloze jongeren (ca. 14%). Meer dan de helft van deze jongeren heeft geen startkwalificatie.

1

WERKGELEGENHEID DEN HAAG

1.1 INLEIDING

Lange tijd groeide de werkgelegenheid in Den Haag stabiel. Echter sinds het begin van de economische crisis in 2008 laat de economie op vele fronten teruggang zien. In dit hoofdstuk wordt gefocust op Den Haag (en Haaglanden). In hoofdstuk zes is de vergelijking gemaakt met de G5. In deze rapportage wordt gebruik gemaakt van de stand die op 1 januari 2012 bekend was en de ontwikkelingen die in het jaar 2011 plaats vonden. Cijfers voor 2013 komen pas op zijn vroegst in november 2013 beschikbaar.

In dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van een indeling in sectoren die enigszins afwijkt van de standaard bedrijfsindeling (SBI) zoals die wordt gebruikt door het CBS en LISA maar die beter aansluit bij de praktijk in de gemeente Den Haag en die voortbouwt op de Economische Visie. De samenstelling van de sectoren is wel gebaseerd op een bundeling van sub-sectoren uit de standaard bedrijfsindeling. Om benchmarking met andere bronnen mogelijk te maken is in bijlage 2 de werkgelegenheid ook weergegeven volgens de standaard bedrijfsindeling en zoals deze ook in hoofdstuk 6 is gebruikt voor de vergelijking met de G5.

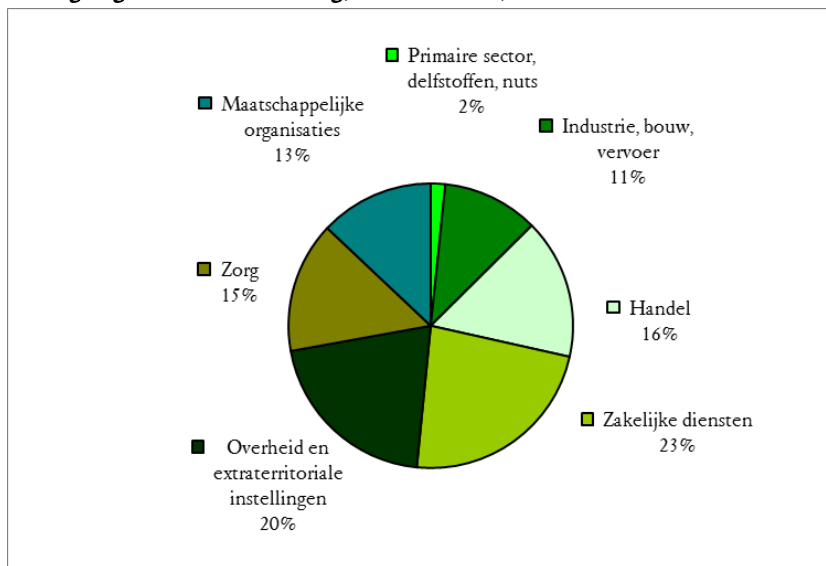
1.2 HAAGSE BANEN

Haagse krimp nog niet gekeerd

In 2011 is het aantal banen in Den Haag per saldo met 5.657 afgenomen. Een krimp van 2,17%. Per 1 januari 2012 stond de stand van het aantal banen in Den Haag daarmee op 255.364. Het totaal aantal banen in Den Haag laat daarmee voor het derde jaar op rij een krimp zien. Over een langere periode bezien blijkt dat de werkgelegenheid in Den Haag tussen 2006 en 2008 een forse groei kende en over de hele periode 2000 – 2012 per saldo met ruim 8 procent toenam. De krimp kan deels verklaard worden door de economische recessie die in Nederland in 2008 is begonnen en deels doordat er een aantal structurele veranderingen plaatsvinden in verschillende economische sectoren. Hierbij valt te denken aan vergaande automatisering, intensiever gebruik van internet waardoor fysiek contact met een balie medewerker minder vaak nodig is, internetwinkelen e.d. Daarnaast spelen bezuinigingen bij het Rijk een rol, met gevolgen voor de directe en indirecte (toeleverende dienstverleners, horeca, detailhandel) werkgelegenheid in de Den Haag.

De Zakelijke diensten blijft de grootste sector, gevolgd door de Overheid.
In hoofdstuk 3 wordt dieper ingegaan op de sectoren en branches in Den Haag.

Figuur 1.1 Werkgelegenheid in Den Haag, naar sectoren,

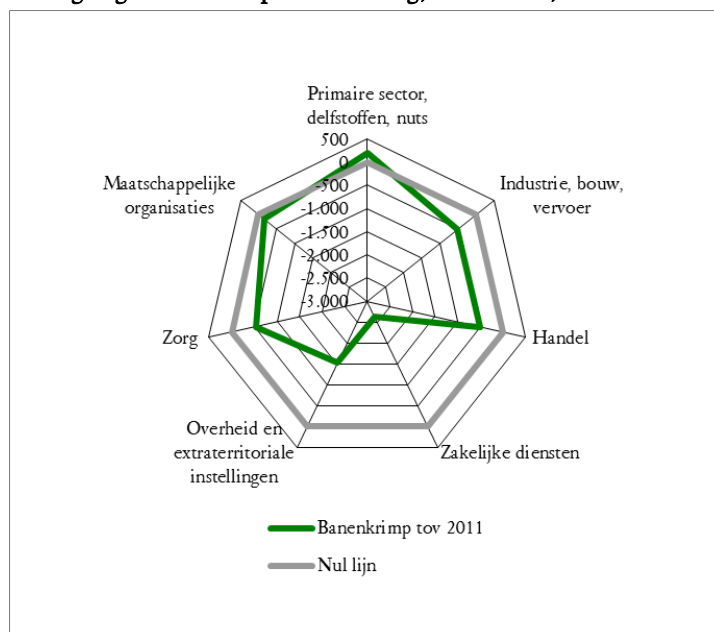

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De krimp van het laatste jaar is zichtbaar in de volgende figuur. De groene lijn laat zien wat de groei of krimp is geweest sinds 2011. De grijze lijn geeft de nulgroei weer. Wanneer de groene lijn buiten de grijze lijn ligt is er sprake van groei, ligt de groene lijn binnen de grijze lijn dan is er sprake van krimp.

Alleen bij de Primaire sector, delfstoffen en nutsbedrijven is het aantal banen toegenomen. Deze groei wordt volledig op het conto geschreven van de dienstverlening voor olie- en gaswinning.

Figuur 1.2 Werkgelegenheidskrimp in Den Haag, naar sector, 2012 t.o.v. 2011

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De grootste klappen zijn gevallen bij de sector Zakelijke diensten. Hier gingen ca. 2.600 banen verloren waarvan bijna de helft bij de branche Facility management, reiniging en landschapsverzorging, een krimp van 28%. Eén bedrijfsverhuizing naar Rijswijk speelt hierbij overigens een centrale rol. Ook bij de branches Verzekeraars, Arbeidsbemiddeling en Marktonderzoek nam de werkgelegenheid met honderden banen af.

Een tweede grote krimpsector is de Overheid en extraterritoriale instellingen. Deze sector is goed voor een verlies aan banen van ca. 1.500. Hierbinnen is de Rijksoverheid de grootste verliezer met ruim 1.000 banen in de min (-3%).

Bij de sectoren Zorg, Industrie en Handel neemt het aantal banen relatief weinig af met variërend van -1,24% tot -1,83%, maar door de grote omvang van deze sectoren gaat het toch bij iedere sector om meer dan 500 banen.

Kleine lichtpuntjes

Ondanks de krimp in bijna alle sectoren en branches was er in 2011 toch in enkele branches sprake van groei. Zoals eerder aangegeven groeide het aantal banen in de Primaire sector, delfstoffen en nutsbedrijven (200 banen, 5% groei).

Groei vond ook plaats binnen Zakelijke diensten in de branche advies/management (+366 banen) en bij de Industrie (100 banen).

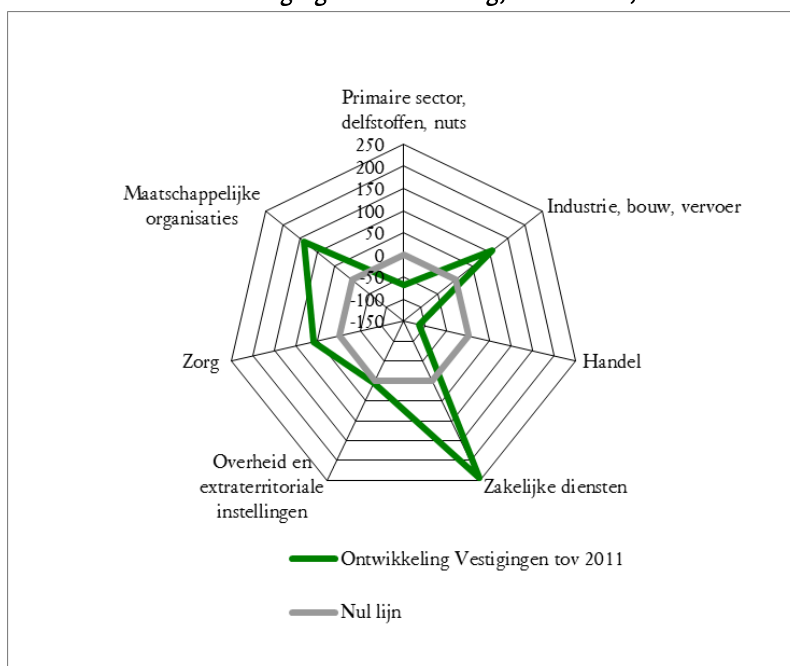
1.3 HAAGSE VESTIGINGEN

Aantal vestigingen wel gestegen

Het aantal vestigingen steeg in de meeste sectoren behalve in de Primaire sector en de Handel. De grootse groei zat in de Zakelijke diensten (+244, waarvan ruim de helft in het segment Advies/management). Ook nam het aantal vestigingen toe in de sector Kunst en cultuur (+103), de Bouwsector (+134), in de Zorg (+59) en het Onderwijs (+36). In de Handel verdwenen per saldo ruim 115 vestigingen.

Per saldo nam het aantal vestigingen in Den Haag toe met 369, een groei van 1%.

Figuur 1.3 Groei van het aantal vestigingen in Den Haag, naar sector, 2012 t.o.v. 2011

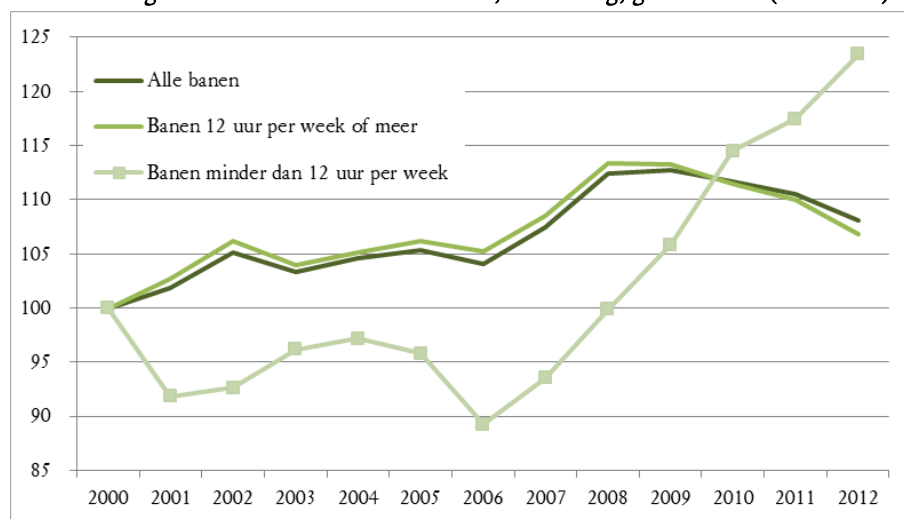
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

1.4 ONTWIKKELING VAN HET SOORT BANEN

Groei laatste tijd alleen in kleine banen

Als we kijken naar de ontwikkeling van de banen zien we dat de parttime banen een groei laten zien vanaf 2006. Hierbij gaat het om kleine banen van minder dan 12 uur per week. Overigens gaat het hierbij in absolute zin om 22.000 banen in 2012 (ca. 8,5% van alle banen). De fulltime banen van 12 uur per week of meer groeien tot 2008 en krimpen daarna.

Figuur 1.4 Ontwikkeling van het aantal banen naar duur, Den Haag, geïndexeerd (2000=100)

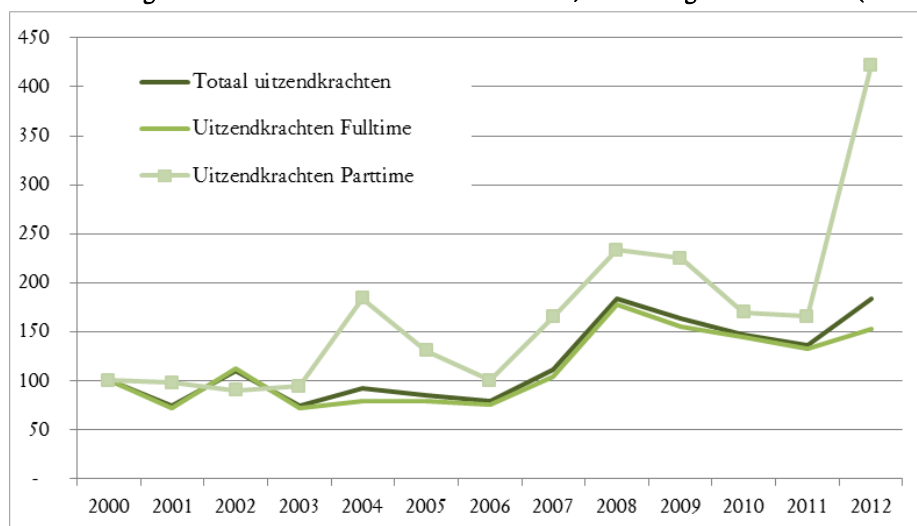

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Uitzendkrachten weer in de lift

Uitzendkrachten laten wat meer fluctuatie zien. Groei vooral van 2006 tot 2008. En na een dalende lijn sinds 2008 zien we in 2011 voor het eerst weer een groei van het aantal uitzendkrachten. Deze groei wordt echter wel voor een groot deel bepaald door een enorme toename in 2011 van de uitzendkrachten met kleine banen. De omvang van deze groep is in 2012 twee en een half keer zo groot als in 2011. De verhouding van fulltime en parttime uitzendkrachten schommelde in de jaren 2000-2011 rond de 15% parttime. In 2012 schiet dat aandeel naar 26% parttimers.

Figuur 1.5 Ontwikkeling van het aantal uitzendbanen naar duur, Den Haag. Geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Bij nadere bestudering van de cijfers zien we dat het aantal arbeidsplaatsen van meer dan 12 uur per week en in vaste¹ dienst per 1 januari 2012 met 229.000 iets onder het niveau ligt van 2005 (niet afgebeeld in een figuur).

1.5 BEDRIJFSDYNAMIEK EN ONTWIKKELING

Bedrijfsdynamiek laat neerwaartse trend zien

De bedrijfsdynamiek bestaat uit groei en krimp en vestiging en vertrek. In het werkgelegenheidsregister worden geen gegevens bijgehouden over starters. We kunnen alleen constateren dat een bedrijf in 2012 nieuw voorkomt in Den Haag. Ook als dat bedrijf vóór 2012 gevestigd was in een andere gemeente binnen het Stadsgewest Haaglanden kunnen we dat zien. Als een bedrijf niet eerder binnen Haaglanden voorkwam kan het gaan om een starter of een nevenvestiging maar ook om een verhuizing van buiten het Stadsgewest. Uit de gegevens van de Kamer van Koophandel weten we dat er in 2011 ca. 6.000 starters in Den Haag zijn begonnen.

Hetzelfde geldt voor vertrekkende bedrijven. Wanneer deze niet terugkomen in een andere Haaglandse gemeente is het onbekend of het om een verhuizing gaat naar buiten het Stadsgewest of om een opheffing of samenvoeging o.i.d.

Tabel 1.1 laat zien dat het aantal nieuwe *vestigingen* weliswaar groter is dan het aantal verdwenen vestigingen maar dat het aantal *banen* dat daarmee gemoed is een ander beeld laat zien. Er zijn ruim 13.000 banen verdwenen terwijl er 10.000 zijn bijgekomen. De autonome ontwikkeling, dat is de groei of krimp bij vestigingen die zowel in 2011 als in 2012 in Den Haag gevestigd waren, laat ook een minder gunstig beeld zien. Per saldo krompen deze werkgevers in met bijna 2.500 duizend banen.

¹ Feitelijk mogen we niet spreken van mensen in vaste dienst omdat dit niet als zodanig gevraagd is in de enquête. Het gaat hier om mensen die geen uitzendkracht zijn. Wel is het mogelijk dat zij op een tijdelijk contract werken.

Tabel 1.1 Bedrijfsdynamiek in Den Haag, 1-1-2012

	Vestigingen	Banen
Stand 1-1-2011	35.959	261.021
Ingekomen vestigingen / oprichtingen		
Onbekende herkomst	5.216	9.315
Verhuisd uit Haaglanden	305	940
Verdwenen vestigingen		
Onbekende bestemming	-4.768	-10.821
Verhuisd naar Haaglanden	-384	-2.605
Autonome ontwikkelingen		-2.486
Saldo totaal	369	-5.657
Stand 1-1-2012	36.328	255.364

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Verreweg de meeste bedrijven (78% van alle vestigingen die beide jaren in Den Haag gevestigd waren) hadden in 2012 het zelfde aantal banen als in 2011. Zij zijn goed voor 21% van de banen van deze groep op 1 januari 2012. Dit zijn over het algemeen kleine vestigingen met gemiddeld twee banen per vestiging. De vestigingen waar groei of krimp plaats vindt zijn samen goed voor 79% van de banen per 1-1-2012 die worden bezet door de vestigingen die beide jaren in Den Haag gevestigd waren. Dit zijn vooral grote vestigingen. De groeiers zijn gemiddeld met vier banen gegroeid tot gemiddeld 30 banen per vestiging. De krimpers zijn gemiddeld met vier banen gekrompen tot zevenentwintig banen per vestiging.

Over de afgelopen jaren is het saldo van het aantal *vestigingen* steeds positief geweest. Wel wordt de toename van het aantal vestigingen steeds kleiner.

In de volgende tabel is te zien dat in de afgelopen jaren het saldo van het aantal *banen* door vestiging en vertrek van bedrijven steeds negatief is geweest. Het aantal nieuw gevestigde bedrijven is in alle jaren steeds groter dan het aantal verdwenen bedrijven. Dat betekent dat de nieuw gevestigde bedrijven minder werknemers meenemen dan de vertrekkers.

Tabel 1.2 Bedrijfsdynamiek in banen in Den Haag, 2008-2012

Banen	2008	2009	2010	2011
Per 1-1	265.505	266.174	263.845	261.021
Banen bij nieuw gevestigde bedrijven	11.202	10.757	14.161	10.255
Verdwenen banen bij vertrokken bedrijven	-13.580	-10.759	-16.396	-13.426
Saldo banen door vestiging en vertrek	-2.378	-2	-2.235	-3.171
Autonome ontwikkeling banen	3.047	-2.327	-589	-2.486
Totaal Saldo	669	-2.329	-2.824	-5.657
Banen per 31-12	266.174	263.845	261.021	255.364

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De autonome ontwikkeling (ontwikkeling van de banen bij vestigingen die beide jaren in Den Haag zaten) was in 2008 nog positief. Tussen 2008 en 2009 groeiden deze vestigingen met ruim 3.000 arbeidsplaatsen. In de jaren daarna verandert dit waardoor het totale saldo van groei en krimp in toenemende mate krimp laat zien.

1.6 DEN HAAG IN DE REGIO

Den Haag grootse banenleverancier binnen het Stadsgewest

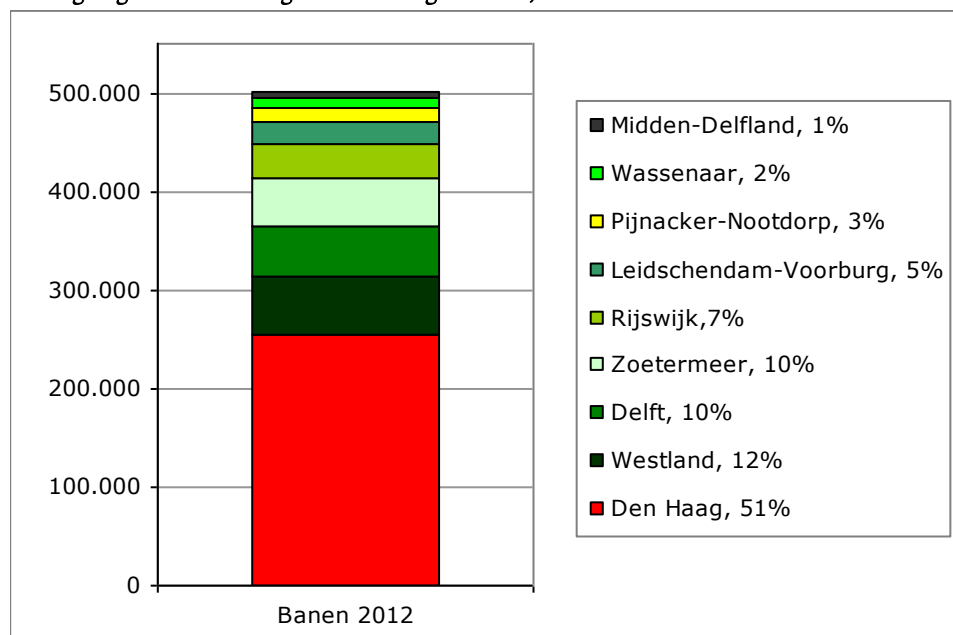
De relatieve positie van Den Haag binnen het Stadsgewest is weinig veranderd in de afgelopen jaren. Den Haag neemt binnen het Stadsgewest Haaglanden² iets meer dan de helft van de banen voor haar rekening. Daarna is het Westland de grootste banenleverancier met een krappe 58.000 banen (bijna 12% van de banen in Haaglanden). Delft en Zoetermeer hebben respectievelijk ca. 52.000 en 48.000 banen (ongeveer 10%). De andere gemeenten zijn kleiner.

Binnen Haaglanden is Den Haag ook de gemeente met de meeste vestigingen (52% van alle vestigingen in Haaglanden liggen in Den Haag). De andere gemeenten hebben een verhouding van het aantal vestigingen dat ongeveer overeenkomt met die van het aantal banen (zie figuur 1.6).

Als we kijken naar de werkgelegenheidsstructuur van de Haaglandse gemeenten zien we de volgende typering.

Op het vlak van overheidsbestuur en extraterritoriale organisaties heeft Den Haag ca. 80% van alle banen in Haaglanden. Geen van de andere Haaglandse gemeenten heeft een zo grote dominantie op één van de sectoren.

Figuur 1.6 Werkgelegenheid in Haaglanden naar gemeente, 2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

² Het Stadsgewest Haaglanden bestaat uit de gemeenten Den Haag, Delft, Leidschendam-Voorburg, Midden-Delfland, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Wassenaar, Westland en Zoetermeer.

Het meest onderscheidend na Den Haag is de gemeente Westland die verantwoordelijk is voor 57% van alle Haaglandse banen in de Primaire sector. Het gaat hierbij om de tuinbouw. De Primaire sector bepaalt 20% van de werkgelegenheid in het Westland. Verder zijn in het Westland vooral de Handel (25% van de gemeentelijke banen) en de Industrie, bouw en transport (22% van de banen in Westland) belangrijk.

Delft heeft een belangrijk aandeel in de Maatschappelijke organisaties (16% van alle banen in Haaglanden). Hierbij neemt de TU Delft een belangrijke plaats in. De Maatschappelijke diensten zijn goed voor 20% van de Delftse werkgelegenheid. Ook heeft Delft een grote Zorgsector (18% van de banen in Delft).

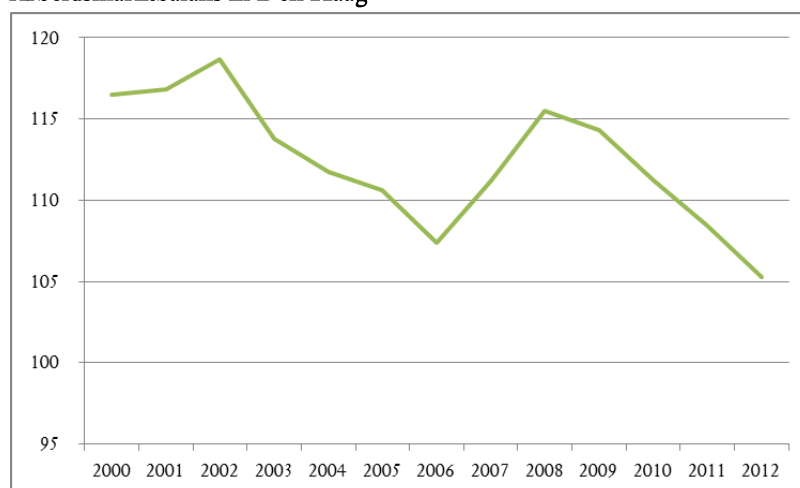
Voor Rijswijk is vooral de Zakelijke dienstverlening van belang. Voor Wassenaar is dit de Zakelijke dienstverlening en de Handel. In Zoetermeer is de Handel sterker dan gemiddeld vertegenwoordigd. Midden-Delfland heeft naar verhouding veel Handel en Industrie. Leidschendam-Voorburg heeft naar verhouding veel Handel en een grote Zorgsector. En ook Pijnacker-Nootdorp heeft relatief veel Handel.

Arbeidsmarktbalans komt onder druk

De arbeidsmarktbalans geeft de verhouding weer tussen het aantal banen³ en de omvang van de beroepsbevolking. Bij een volledige balans is het aantal banen gelijk aan de omvang van de beroepsbevolking en is de balans 100. Bij waarden boven de 100 heeft de gemeente meer banen dan beroepsbevolking, bij waarden onder de 100 zijn er onvoldoende banen voor de beroepsbevolking. Overigens gaat deze balans voorbij aan eventuele kwalitatieve scheefheid.

Voor het Stadsgewest Haaglanden is de balans in 2012 onder de 100 gezakt naar 99. Voor Den Haag is dit niet het geval maar de balans gaat wel in de richting van de 100. Dat betekent dat de functie van Den Haag als centrum van werkgelegenheid voor de eigen beroepsbevolking en voor de regio onder druk komt te staan.

Figuur 1.7 Arbeidsmarktbalans in Den Haag

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, CBS, bewerking PSO

³ De arbeidsmarkt balans geeft de verhouding weer tussen het aantal banen van 12 uur per week en meer en de omvang van de beroepsbevolking die ook geteld wordt vanaf 12 uur per week of meer.

1.7 RIJKSTOPSECTOREN

Eén op de acht banen in een topsector

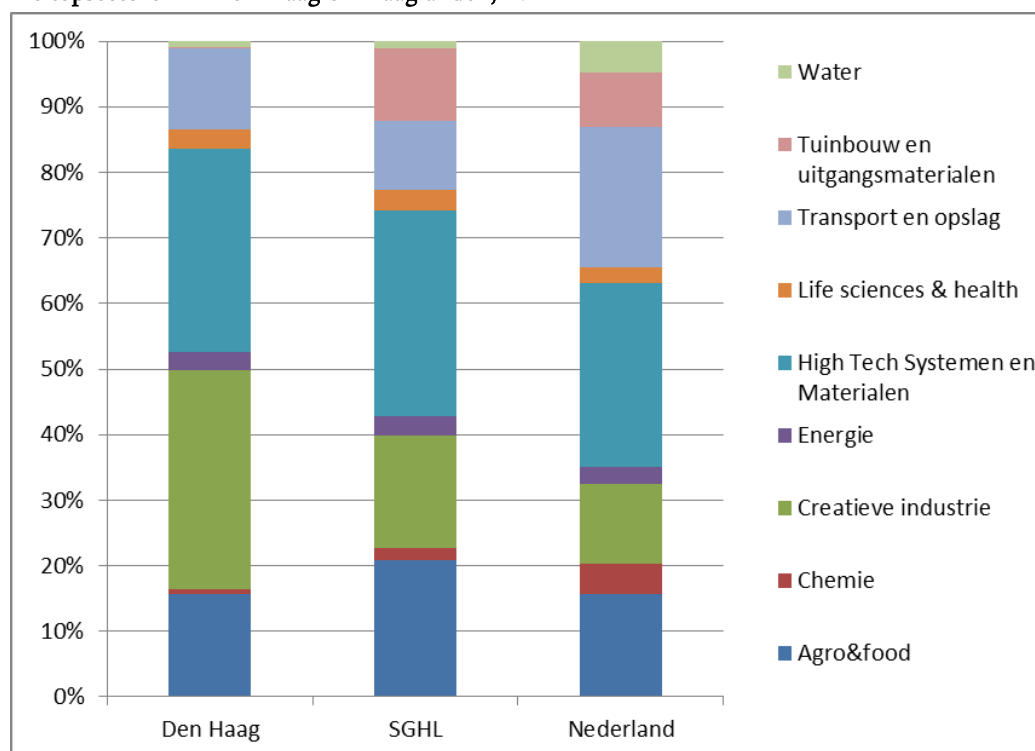
Het kabinet wil topsectoren waarin Nederland wereldwijd uitblinkt, nog sterker maken. Om dat te bereiken, gaan overheid, bedrijfsleven, universiteiten en onderzoekscentra samen werken aan kennis en innovatie. De afspraken hierover zijn vastgelegd in zogeheten innovatiecontracten.

In Den Haag heeft één op de acht mensen een baan in een topsector (12,6%), dat is goed voor ruim 32.000 banen. De topsectoren zijn daarmee in Den Haag iets minder sterk aanwezig dan landelijk en in het Stadsgewest.

In het Stadsgewest Haaglanden zijn de topsectoren als totale groep iets sterker vertegenwoordigd dan in Den Haag (19,4% van de banen is in een topsector). Dat komt vooral door het grote aantal banen in de High Tech Systemen en Materialen (HTSM) en in de Agro&food en Tuinbouw. Het aandeel van banen in de topsectoren in het Stadsgewest Haaglanden is te vergelijken met dat van Nederland. Landelijk werkt 19% van de werkenden in een topsector⁴.

Niet alle topsectoren zijn in Den Haag sterk vertegenwoordigd. Vooral de creatieve industrie en de hightech komt in Den Haag veel voor, de overige topsectoren zijn veel kleiner in Den Haag. Voor de creatieve industrie geldt dat deze in Den Haag meer dan gemiddeld is vertegenwoordigd (in vergelijking met het Stadsgewest Haaglanden). Binnen het Stadsgewest Haaglanden heeft Den Haag 65% van de banen in de creatieve industrie.

Figuur 1.8 De topsectoren in Den Haag en Haaglanden, 2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, Panteia/EIM, bewerking PSO

⁴ Topsectoren: beeld en ontwikkeling, Panteia/EIM, 2013

2

ECONOMISCHE SECTOREN NADER BEKEKEN

2.1 OVERZICHT BANEN NAAR SECTOR IN DEN HAAG

De volgende tabel laat het aantal banen naar sector zien voor 2011 en 2012. In de komende paragrafen worden de diverse sectoren beschreven.

Tabel 2.1 Overzichtstabel

Banen	2011	2012	groei	groei- percentage
Primaire sector, delfstoffen, nuts	3.993	4.197	204	5,1%
Landbouw, bosbouw, jacht, visserij	2.332	2.236	-96	-4,1%
Delfstoffen	479	725	246	51,4%
Nutsbedrijven	1.182	1.236	54	4,6%
Industrie, bouw, vervoer	28.420	27.901	-519	-1,8%
Industrie	6.971	7.075	104	1,5%
Bouw	11.779	11.288	-491	-4,2%
Vervoer en opslag, post	9.670	9.538	-132	-1,4%
Handel	41.184	40.673	-511	-1,2%
Horeca	10.001	9.996	-5	0,0%
Detailhandel	21.561	21.567	6	0,0%
Groothandel	6.678	6.247	-431	-6,5%
Autohandel	2.559	2.546	-13	-0,5%
Reparatie computers en consumentenartikelen	385	317	-68	-17,7%
Zakelijke diensten	61.546	58.929	-2.617	-4,3%
Media, informatie, communicatie, IT	13.469	13.323	-146	-1,1%
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	12.245	11.841	-404	-3,3%
Juridische dienstverl. accountants, org. advies, management	12.688	13.054	366	2,9%
Financiële instellingen, verzekeraars	8.080	7.501	-579	-7,2%
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	6.366	6.197	-169	-2,7%
Arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer	3.646	3.202	-444	-12,2%
Facility management, reiniging, beveiliging e.d.	5.052	3.811	-1.241	-24,6%
Overheid en extra-territoriale instellingen	54.091	52.566	-1.525	-2,8%
Rijksoverheid	35.747	34.677	-1.070	-3,0%
Provinciale overheid	2.806	2.679	-127	-4,5%
Gemeentelijke overheid	10.688	10.417	-271	-2,5%
Extra-territoriale instellingen	4.850	4.793	-57	-1,2%
Zorg en welzijn	38.519	37.992	-527	-1,4%
Gezondheidszorg	17.178	17.134	-44	-0,3%
Verpleging, verzorging en begeleiding met overnachting	9.986	10.512	526	5,3%
Maatschappelijke dienstverlening zonder overnachting	11.355	10.346	-1.009	-8,9%
Maatschappelijke organisaties	33.268	33.106	-162	-0,5%
Onderwijs	15.602	15.516	-86	-0,6%
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	17.666	17.590	-76	-0,4%
Totaal	261.021	255.364	-5.657	-2,17%

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

2.2 PRIMAIRE SECTOR, DELFSTOFFEN, NUTS

Groei in de Primaire sector, delfstoffen en nutsbedrijven

Deze sector is verreweg de kleinste met ongeveer 4.000 banen in 2012.

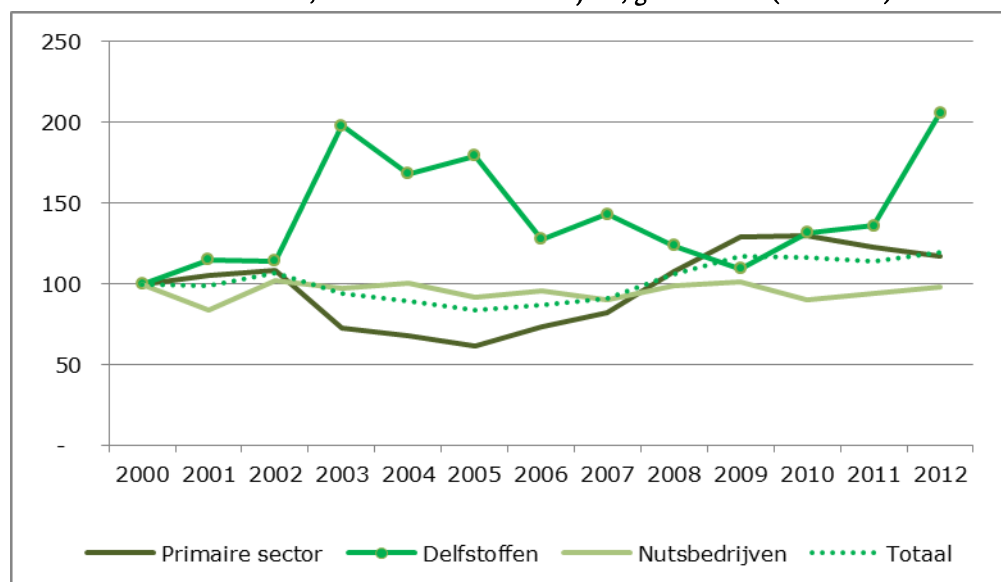
Bij de *Primaire sector* gaat het vrijwel volledig om dienstverlening voor de landbouw. Die is verantwoordelijk voor ruim 1.850 van de 1.940 banen in deze sector. Tot 2010 is zowel het aantal vestigingen als het aantal banen bij de dienstverlening voor de landbouw sterk gestegen. Het gaat hierbij grotendeels om ZZP'ers. Vanaf 2010 is er sprake van krimp in deze sector.

Bij de *Delfstoffen* gaat het om dienstverlening voor de olie en gasindustrie, goed voor ongeveer 700 banen. Dit is een van de weinige groeibranches in de recente jaren.

Bij de *Nutsbedrijven* gaat het vooral om afval inzameling, goed voor meer dan 900 banen.

Het aantal banen in de Primaire sector, delfstoffen en nutsbedrijven is sinds 2000 gegroeid met 19%, sinds 2005 zelfs met 42%.

Figuur 2.1 Banen in de Primaire sector, delfstoffen en nutsbedrijven, geïndexeerd (2000=100)

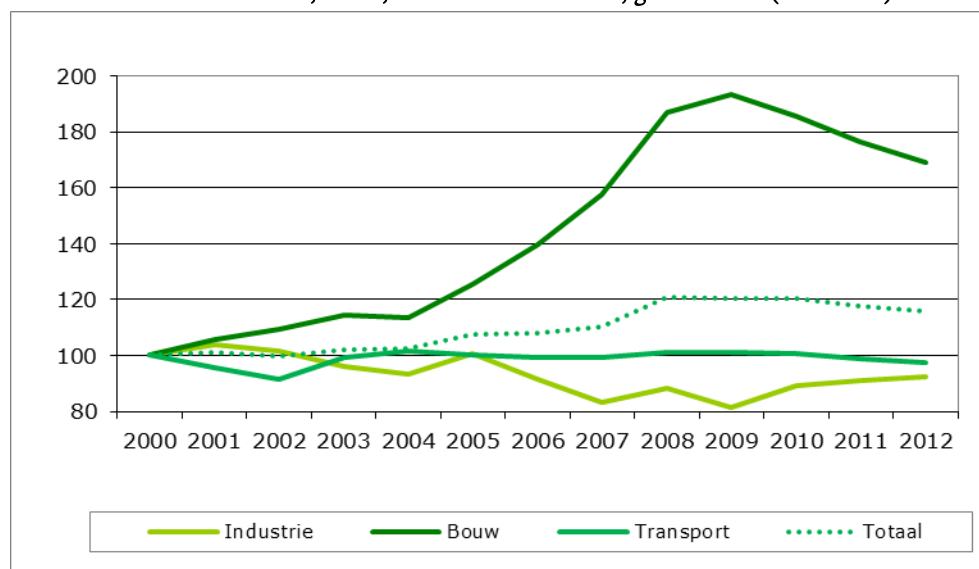
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

2.3 INDUSTRIE, BOUW, VERVOER

Bouw krimpt, industrie en vervoer stabiliseren de laatste jaren

Deze sector omvat 28.000 banen of 11% van de werkgelegenheid. De bedrijfstakken die in deze sector vallen laten ieder een ander patroon zien. De *Industrie* vertoont een stabiele krimp van 2000 tot en met 2009 om dan in de jaren 2010, 2011 en 2012 weer ieder jaar iets te groeien tot ca. 7.100 banen in 2012. De *Industrie* blijft echter onder het niveau van 2000 maar lijkt wel te stabiliseren.

Figuur 2.2 Banen in de sector industrie, bouw, vervoer naar branche, geïndexeerd (2000=100)

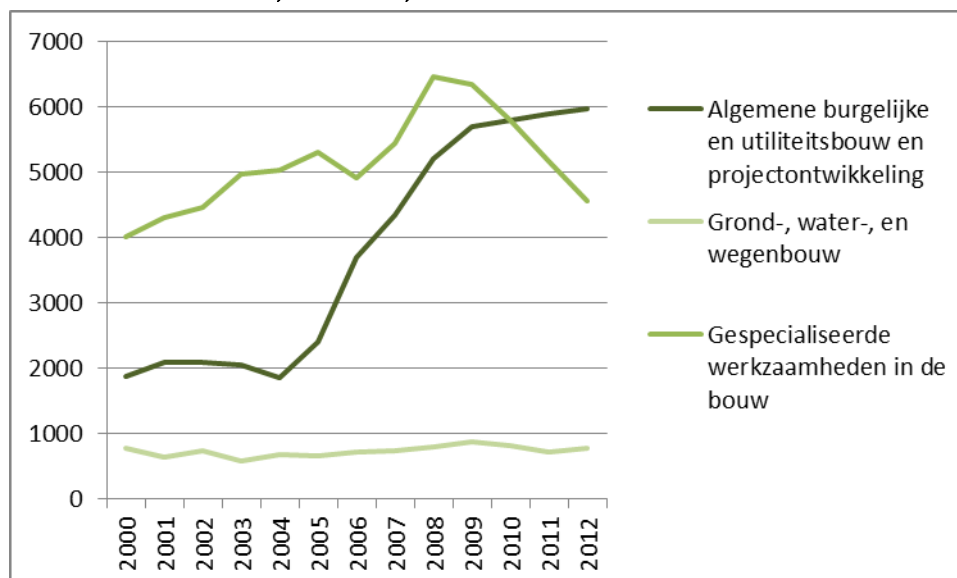
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De ontwikkeling in de *Transportsector* is bijna constant sinds 2005 met een lichte krimp de laatste jaren.

De *Bouw* geeft een heel ander beeld. Hier is sprake van een bijna constante groei tot aan de crisis. Sinds 2009 zijn de effecten van de crisis duidelijk zichtbaar in deze sector maar de werkgelegenheid in de bouw blijft ver boven het niveau van 2000. Binnen de bedrijfstak *Bouw* is het vooral de branche gespecialiseerde werkzaamheden in de bouw waar de krimp zit. In deze branche is vooral de krimp van Imtech in het jaar 2011-2012 opvallend groot te noemen. Imtech is gekrompen van 450 naar 110 werkzame personen. Verder wordt deze sub-sector gekenmerkt door veel ZZP'ers en kleine bedrijven met minder dan vijf werkzame personen. De sub-sector algemene bouw groeit ook sinds de crisis nog door en de sub-sector grond-, water- en wegenbouw is vrijwel constant.

In de volgende figuur is de werkgelegenheidsontwikkeling 2000-2012 van deze branche in Den Haag weergegeven.

Figuur 2.3 Sub-sectoren in de bouw, 2000-2012, in absolute aantallen banen

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

2.4 HANDEL

Totaal sector Handel ontwikkelt zich volgens het stedelijk gemiddelde

Deze sector omvat horeca, detailhandel, groothandel, autohandel en reparatie. In totaal gaat het om een kleine 41.000 banen, 16% van de werkgelegenheid in Den Haag. Ten opzichte van 2000 laat vooral de consumentenreparatie een bijna constante daling van het aantal banen zien. Bij de andere branches is er sprake van fluctuatie over de jaren. In de horeca is na 2008 de werkgelegenheid afgenomen om in het laatste jaar te stabiliseren.

De groothandel laat sinds de crisis een krimp zien. De detailhandel lijkt zich te stabiliseren op ongeveer 21.450 banen met een heel lichte groei. En de autohandel krimpt vooral sinds 2004. De sector als geheel groeit in de aanloop naar 2009 en krimpt daarna.

Detailhandel blijft overeind ondanks crisis

De detailhandel is niet alleen de grootste groep binnen de Handel maar is ook een van de branches die sinds het begin van de crisis in 2008 goed overeind is gebleven met zelfs een (heel) kleine groei.

De reparatiesector laat forse (procentuele) krimp zien maar dit is een kleine branche met in 2012 nog geen 320 arbeidsplaatsen.

De groothandel is sterk gegroeid na 2004 en daarna vooral gekrompen in de periode 2008-2009. Deze sub-sector wordt gekenmerkt door een beperkt aantal grotere bedrijven (100 tot ca. 200 wp) en veel kleine bedrijven (<10 wp). Veel kleine bedrijven bestonden wel in 2008, maar niet langer in 2009. Enkele bedrijven zijn verhuisd naar bijvoorbeeld Pijnacker Nootdorp en Midden-Delfland. Siebel BV is in 2008-2009 opvallend gekrompen, namelijk van 129 werkzame personen naar 32 werkzame personen.

Figuur 2.4 Banen in de handel naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

TRENDS DETAILHANDEL EN HORECA

Detailhandel afgelopen jaren licht gegroeid

De drijvende kracht achter de detailhandel is de bevolkingsontwikkeling, deze is in Den Haag de afgelopen jaren gegroeid. Deze groei uit zich vooral in een toename van de bestedingen in de food-sector. Supermarkten in het bijzonder openen nieuwe vestigingen of breiden uit. Tevens is er extra vraag naar personeel door verruiming van de openingstijden sinds 2008. De non-food sector verkeert in zwaarder weer. Vanwege de crisis wordt er minder geld besteed aan luxe producten en (duurdere) impulsaankopen. Door een toenemende groei van bestedingen via internet, in het bijzonder binnen niet-dagelijkse detailhandelsbestedingen, dalen de bestedingen in de fysieke winkels. Verwacht wordt dat het aandeel internet-bestedingen in dagelijkse bestedingen zoals levensmiddelen en persoonlijke verzorging relatief klein blijft. Het effect van de bevolkingstoename op vooral veel niet-dagelijkse detailhandelsbestedingen zal hierdoor minder groot zijn dan in het verleden. Bestedingen die op internet gedaan worden, zullen immers niet in de winkels plaatsvinden, hoewel veel winkelketens wel een 'flagship store' in de binnenstad zullen behouden. Wel zien we steeds meer integratie tussen clicks & bricks en profiteren hiermee ook bestaande "cross channel"-winkels van de toenemende internet-aankopen.

Vanuit de markt is er veel vertrouwen in de Haagse winkelgebieden. Dit blijkt uit de vele nieuwe (lokale en internationale) retailers die zich in Den Haag (gaan) vestigen, uit de aansprekende nieuwe winkelprojecten in de Grote Marktstraat en de herontwikkeling van bestaande winkelgebieden in de wijken en buurten.

In algemene zin is in de detailhandel een trend zichtbaar van een afname van personeel per m² en wordt in toenemende mate gebruik gemaakt van nul-urencontracten. Door de crisis is het aantal faillissementen hoger dan enkele jaren geleden. Oplevering van herontwikkeling/nieuwbouw zoals het winkelcentrum New Babylon eind 2013, (grootschalige) ontwikkelingen in de Grote Marktstraat en het wijkwinkelcentrum Savornin Lohmanplein

kunnen op korte termijn een impuls geven aan de detailhandel en in het bijzonder de non-food sector. Waar voor de crisis nog sprake was van een personeelstekort in Den Haag lijkt dat op korte termijn geen belemmering te zijn voor groei.

Naast een groei van de bevolking kent Den Haag ook een toename van het aantal overnachtingen en lijkt het aantal bezoekers aan Den Haag winkelstad momenteel stabiel. Winkelen wordt steeds meer gezien als recreatief vermaak. Daarom is het van belang dat binnensteden aantrekkelijk zijn (en blijven) voor de consument. Dit houdt in dat winkelgebieden gecombineerd worden met ander functies als horeca leisure en cultuur. Een belangrijke indicator voor de toekomstige aantrekkingskracht van de binnenstad is de mogelijkheid tot vernieuwing en dynamiek. Doordat sommige steden in deze trend achter zullen blijven bij andere is de verwachting dat er in de toekomst polarisatie van winkelgebieden en winkelsteden in Nederland kan optreden. Krimpregio's krijgen de zwaarste klappen, de G4-steden doen het relatief goed door de toenemende populariteit van de grote steden. Den Haag streeft mede daarom naar meer concentratie van winkels in aangewezen gebieden en bundeling van de krachten van verschillende partijen om het winkelgebied sterker, bekender, meer dynamisch en aantrekkelijker te maken voor bezoekers.

Horeca kampt met moeilijke tijden

Eén van de drijvers achter groei van de horeca is groei van de bevolking. In Den Haag is dit een gunstige ontwikkeling, maar door de crisis, een laag consumentenvertrouwen en een afname in de omvang van de bestedingen heeft de sector toch met krimp te maken. Ook de voor de toekomst ziet de horecasector het vooralsnog niet positief in. De financiële reserves zijn zeer laag met alle gevolgen van dien als de markt slecht blijft.

Consumptieve bestedingen door huishoudens in restaurants, cafés en logies zijn vooral te karakteriseren als luxe bestedingen, hier wordt in tijden van crisis als eerste op bezuinigd. Het duurdere segment zoals toprestaurants en vijfsterrenhotels zien een duidelijke afname in de bestedingen en de bestedingen in het goedkopere segment nemen toe. Vooral koffietentjes, lunchrooms, all-you-can-eat concepten en fastfood doen het momenteel relatief goed; met name de all-you-can-eat concepten doen het momenteel heel erg goed. Het luxere segment voelt tevens de gevolgen van bezuinigingen bij de overheden en bedrijfsleven. In plaats van diners en overnachtingen in het luxe segment wordt nu vaker gekozen voor een minder dure optie en wordt hier meer behouden en kostenbewust mee omgegaan, zoals minder vaak een extra nachtje bij zakelijk bezoek. Hierdoor daalt het gemiddeld aantal overnachtingen in Den Haag voor deze doelgroep. Ook in de organisatie van evenementen en congressen is ditzelfde beeld zichtbaar, minder vaak en minder uitbundig.

Een steeds sterker wordende trend is de oriëntatie van consumenten via internet. Op prijsvergelijkingssite wordt gekeken naar de beste prijs-kwaliteitverhouding, goede recensies en aanbiedingen. Ook de sterrenrestaurants en vijfsterrenhotels doen hier, uit noodzaak, in toenemende mate aan mee. Door een verschuiving in bestedingen naar segment, toenemende concurrentie, afnemende bestedingen en een stijging van de inkooprijzen van voedsel en energie zal de horeca en hotelsector het voorlopig moeilijk houden.

In 2012 is het aantal toeristische overnachtingen met 80.000 toegenomen. Dit komt voornamelijk door een toenemend aantal bezoekers, dat voor een weekend of langer naar Den Haag kwam. Hiermee wordt deels de daling van het aantal zakelijke overnachtingen

gecompenseerd. In Den Haag waren van oorsprong veel hotels meer op de zakelijke markt gericht, nu concurreren deze hotels in het weekend met de andere hotels.

Een belangrijke factor voor in het bijzonder de strandtenten en in mindere mate de horeca in de binnenstad is het weer. Tijdens een warme zonnige zomer kan daar direct van geprofiteerd worden en dus ook andersom, zoals met de slechte lente in 2012.

Verder hebben cafés het momenteel lastig. Dit geldt niet alleen in Den Haag, maar is overal in Nederland zichtbaar. Mede door het rookverbod in 2008 en een trend van indrinken onder jongeren is het aantal bezoeken aan cafés en daarmee de omzet in de afgelopen jaren afgenomen. Tevens neemt het aantal buurtcafés af. Dit wordt mede veroorzaakt doordat bedrijfsopvolging vaak lastig is voor de huidige eigenaren.

Tot slot noemen we hier de discotheken. Dit concept heeft zijn langste tijd gehad en wordt steeds meer vervangen door clubs. Door een toenemend aanbod aan alternatieven zoals festivals, pop podia, bijzondere concepten, met tevens veranderende uitgavenpatronen (meer geld aan bijvoorbeeld mobiele telefonie), de trend dat jongeren steeds meer thuis drinken en het slechte economische klimaat, zijn het lastige tijden voor discotheken. De verwachting is dat ook de komende jaren moeilijk zullen blijven en dat creativiteit, slim gebruik van de locatie en het creëren van unieke belevenissen bepalend zullen zijn voor het binden van klanten.

2.5 ZAKELIJKE DIENSTEN

Grootste sector laat lichte krimp zien

De Zakelijke diensten is de grootste sector in Den Haag. Deze sector is goed voor 59.000 banen, ca. 22% van de werkgelegenheid. Ook in deze sector komen traditioneel veel ZZP'ers voor. Dit leidt tot relatief veel vestigingen. De sector neemt 34% van alle Haagse vestigingen voor haar rekening. In het hoofdstuk over ZZP'ers wordt hier nader op ingegaan.

De telecomsector heeft in het jaar 2009-2010 een moeilijk jaar doorgemaakt. Hierop wordt nader ingegaan in hoofdstuk vier bij het cluster ICT.

Sterke krimp in arbeidsbemiddeling door kleine vestigingen

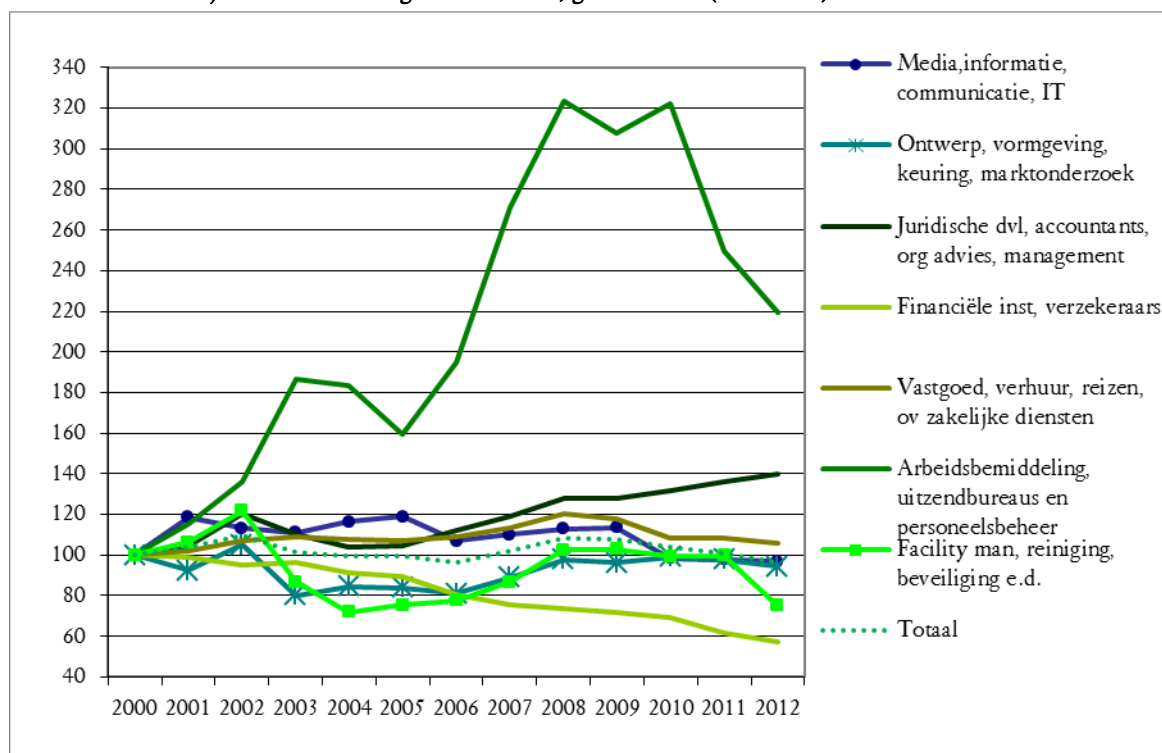
Opvallend in de figuur is de snelle groei tot 2010 van de arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer. De toenemende flexibilisering van de arbeidsmarkt is goed voor deze branche. Na 2010 lijkt de crisis toch ook vat te krijgen op deze branche. In deze branche zijn de grotere bedrijven (>100 wp) in 2010-2011 over het algemeen licht gegroeid zijn. Er zijn vooral relatief veel kleine bedrijven opgeheven of verplaatst naar buiten Haaglanden. Per saldo leverde dat een krimp op in 2010-2011 van bijna 1.100 banen.

Eveneens opvallend is de krimp van de financiële sector. Een sector die fors onder het niveau van 2000 is gebleven. De financiële sector wordt hieronder nader beschreven.

De branches vastgoed en ontwerp vertonen beiden een terugval.

Een relatief stabiele groei zien we bij de juridische dienstverlening. Deze branche is sinds 2000 met 40% gegroeid.

Figuur 2.5 Banen in de Zakelijke dienstverlening naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Krimp in het bank & verzekeringswezen zet door

Het bank & verzekeringswezen heeft de afgelopen jaren een stabiele krimp doorgemaakt en omvat begin 2012 ongeveer 9.000 banen in Den Haag en ca. 7.500 banen in Haaglanden. Het cluster bestaat uit financiële instellingen zoals banken (NIBC, Rabobank, ABN AMRO Bank), verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen (ING, Aegon) en uit overige financiële dienstverlening (FMO, Lippman Groep) waarbij het vooral gaat om assurantie tussenpersonen. Sinds 2005 is er in dit cluster sprake van een verlies van ruim 4.000 banen (36%). Dit cluster ontwikkelt zich al langer neerwaarts. Sinds 2000 zijn 5.600 banen verdwenen, een krimp van 43%. Binnen de bankensector wordt verdergaande krimp verwacht mede als gevolg van de groei in internet bankieren en telefonisch bankieren.

Figuur 2.6

Banen in bank en verzekeringswezen, Den Haag, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Binnen de bankensector kent Den Haag slechts een aantal bedrijven dat meer dan 100 werkzame personen in dienst. De volgende organisaties hebben hun corporate hoofdkantoor in Den Haag: NIBC Bank (ca. 600 werknemers in 2012), NV Bank Nederlandse Gemeenten (ca. 300 arbeidsplaatsen in 2012), ASN Bank (ca. 150 arbeidsplaatsen), FMO (Nederlandse ontwikkelingsbank – ca. 300 arbeidsplaatsen), Aegon Bank ca. 1.500 arbeidsplaatsen) en Staalbankiers met ca. 140 werkzame personen. Daarnaast is er een aantal regionale hoofdkantoren en diverse lokale vestigingen, van ondermeer Rabobank (ruim 400 werknemers) en ABN AMRO Bank N.V. (ca. 300 arbeidsplaatsen in 2012).

De ING gevestigd in de Zilveren Toren is als gevolg van een grootschalige reorganisatie drastisch gekrompen, namelijk van 740 werkzame personen in 2010 naar 70 werkzame personen in 2012.

Facility management incidentele krimp

Het facility management laat een forse krimp zien in het laatste jaar. Dit is echter volledig te wijten aan het vertrek van CSU Cleaning Services naar Rijswijk. Zonder dit vertrek zou deze branche stabiel zijn. In 2011 telde de vestiging in Den Haag 1.255 werkzame personen, inmiddels is de vestiging in Rijswijk zelfs gegroeid naar 1.587 wp in 2012 (wellicht doordat ook in andere gemeenten de vestiging is gesloten). Aangenomen mag worden dat de mensen die eerst in Den Haag geregistreerd stonden en nu in Rijswijk nog steeds aan het werk zijn in de regio Haaglanden.

Groeisector: juridisch, accountancy, organisatie en management

De enige constante groeier is de branche juridische dienstverlening, accountants, organisatie advies en management. Deze branche is gegroeid van 9.300 banen in 2000 naar 9.700 banen in 2005 tot 13.000 banen in 2012. Het CAK BV. is het laatste jaar bijna verdubbeld tot ca. 900 werknemers. Ernst & Young blijft groeien tot ca. 500 werknemers. Andere grote namen in Den Haag zijn KPMG, Pels Rijcken & Drooglever Fortuijn NV., PWC en Deloitte.

2.6 OVERHEID EN EXTRATERRITORIALE ORGANISATIES

Grote krimp bij de overheid in Den Haag moet nog komen

Den Haag staat landelijk bekend als regeringszetel met de daarbij behorende ministeries. Den Haag is ook de vestigingsstad van vele ambassades en consulaten (extraterritoriale instellingen of ET). Het cluster overheid en ET's is goed voor zo'n 53.000 banen ofwel bijna 21% van de werkgelegenheid. Het aantal vestigingen in deze sector is maar heel beperkt (nog geen 336 in 2012) maar de gemiddelde omvang is wel de grootste van alle sectoren. Gemiddeld werken er 156 mensen bij een vestiging in deze sector.

Rijksoverheid grootste krimper sinds start crisis

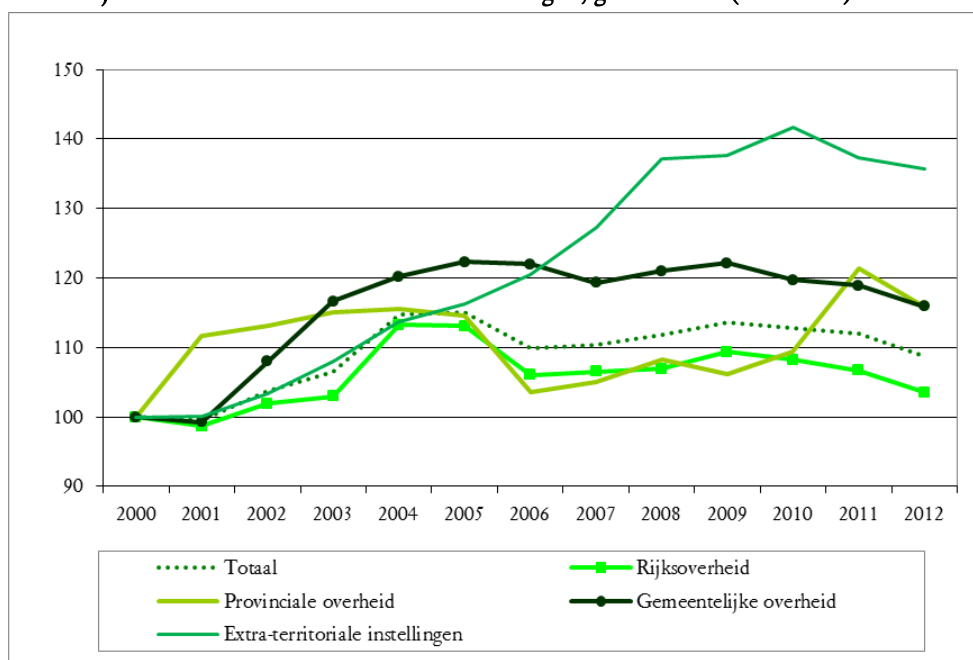
De grootste branche is de Rijksoverheid met 35.000 banen. Sinds 2009 zijn hier de meeste banen verdwenen en als alle kabinetsplannen worden uitgevoerd zullen hier de komende jaren nog veel meer banen verdwijnen. Meerdere departementen zijn samengegaan en in afgeslankte vorm behouden. Het aantal werkzame personen is vooral bij het Ministerie van OCW en Ministerie van BZK afgenomen (>200 wp). Het Ministerie van Financiën is juist gegroeid. In Den Haag is de sub-sector ten opzichte van de andere steden relatief groot en worden de reorganisaties en bezuinigingen ook in deze sector nu zichtbaar. Overigens zijn er bij alle subsectoren van overheid en extraterritoriale instellingen in 2012 meer banen dan in 2000.

Gemeentelijke overheid krimpt langzaam maar gestaag

Op de tweede plaats staan de Gemeentelijke overheidsinstanties met ruim 10.000 banen. Ook hier zijn sinds 2008 ongeveer 450 banen verdwenen.

De Provinciale overheid is veel kleiner met 2.700 banen.

Figuur 2.7 Banen bij de overheid en extraterritoriale instellingen, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De laatste branche is de extraterritoriale organisaties met ruim 5.000 banen. Hierbij moet worden opgemerkt dat dit niet hetzelfde is als het cluster internationale organisaties. De extraterritoriale organisaties omvatten de ambassades en consulaten en slechts enkele grote

instellingen als het ICTY, Europol, Internationaal Strafhof, OPCW, NCI Agency (voorheen NATOc3), het ICC, Eurojust en het Internationaal Gerechtshof. Binnen het cluster internationale organisaties vallen nog veel meer instellingen. De extraterritoriale organisaties maken slechts een deel uit van het cluster internationale instellingen. Meer informatie hierover vindt u in hoofdstuk 3 bij het cluster internationale instellingen.

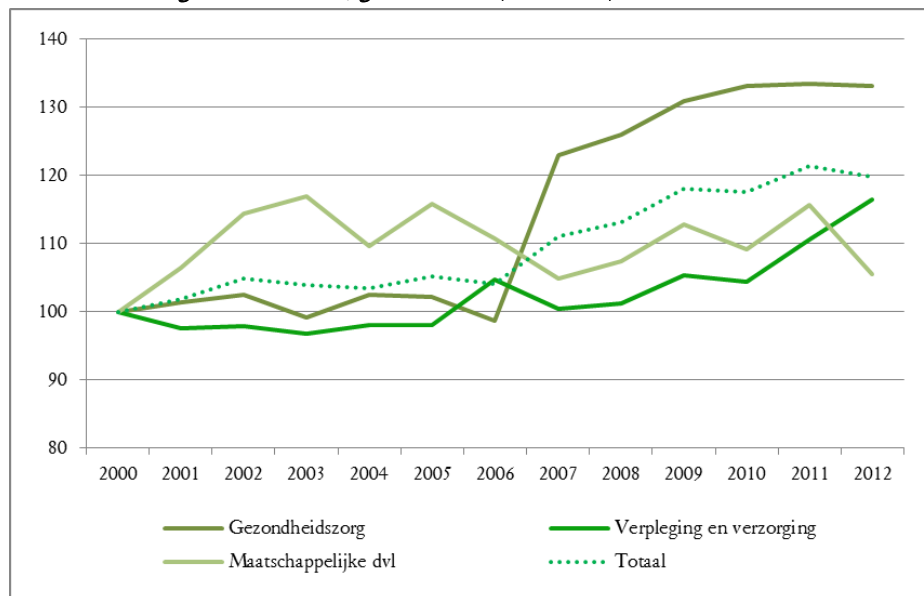
Terwijl de overheid de laatste jaren krimpt en naar verwachting ook de komende jaren aan werkgelegenheid zal inboeten (op het ministerie van Economische Zaken komen naar schatting 3.000 formatieplaatsen (FTE) te vervallen, op het ministerie van Defensie naar schatting ca. 6.000 en ook de gemeentelijke overheid zal inkrimpen), nemen de ET's aan belang toe met een stabiele groei van enkele honderden banen per jaar. Sinds 2005 (4.100 banen) is deze branche met 17% gegroeid tot de 4.800 banen per 1-1-2012. Overigens ontkomen ook de extraterritoriale instellingen niet aan de gevolgen van de crisis en is er sprake van een kleine krimp na 2010.

2.7 ZORG EN WELZIJN

Bevolkingsvolgende sector groeit sneller dan de bevolking

De totale sector Gezondheidszorg en welzijn laat de laatste jaren een vrijwel constante groei zien. In 2000 had de sector bijna 32.000 banen, per 1-1-2012 waren dat er 38.000. Dit is een toename met 20%. Toch heeft ook deze sector het afgelopen jaar zo'n 500 banen ingeleverd (zie ook figuur 2.8).

Figuur 2.8 Banen in de zorg naar branches, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Wel zijn er verschillen tussen de diverse branches binnen zorg en welzijn. Zo heeft de gezondheidszorg een flinke sprong gemaakt in 2006-2007 door een toename in centra voor dagbehandelingen en is deze heel stabiel sinds 2007. Ten opzichte van 2011 zijn hier in 2012 44 banen verloren gegaan (op een totaal van 17.000). De verpleegzorg groeit nog steeds (met ruim 500 banen per 1-1-2012) en komt nu op 11.000 banen. En de maatschappelijke dienstverlening is met 1000 banen ingekrompen in het laatste jaar. De maatschappelijke

dienstverlening komt daarmee op 10.000 banen in 2012. Het fluctuerende beeld van deze laatste branche wordt vooral veroorzaakt door een relatief sterke autonome krimp. Door verplaatsing van bijvoorbeeld Stichting Vrienden van Steinmetz | de Compaan naar Rijswijk (125 wp) en verandering van SBI-code naar 87302 Verpleging en verzorging door Stichting Respect Zorggroep Scheveningen (105 wp) kan een deel van de daling van het aantal banen in Den Haag verklaard worden. Meest opvallend is de recente krimp van TSN Haaglanden, die een groot deel van de daling van het aantal banen in deze sub-sector blijkt te veroorzaken (gehalveerd in omvang).

De banen in de sector zorg en welzijn volgen de bevolkingsontwikkeling. Maar de groei van de bevolking in Den Haag gaat minder hard dan die van deze sector. Sinds 2000 is de bevolking met ca. 14% toegenomen. De sector zorg en welzijn in totaal met 20%.

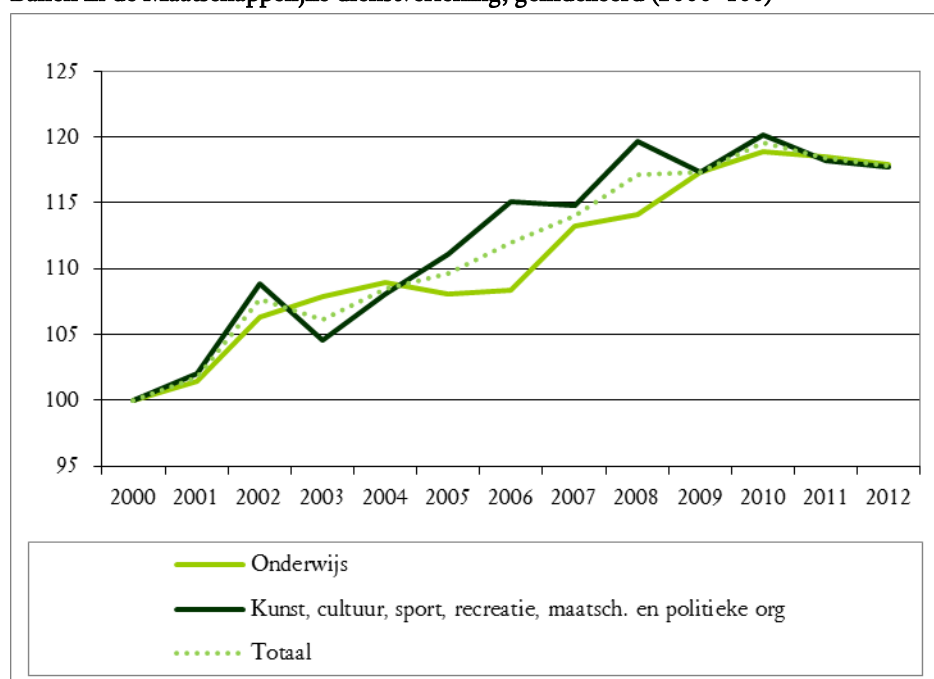
2.8 MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES

Vrijwel constante groei in Maatschappelijke organisaties.

Met Maatschappelijke organisaties bedoelen we het onderwijs en de kunsten. Deze sector vertoont groei tot 2010 en krimpt daarna iets. Voor het onderwijs geldt dat de werknemers bij de Campus Den Haag niet in Den Haag worden geregistreerd.

In 2000 was de totale sector goed voor 28.000 banen. Sindsdien is dat gegroeid met 18% tot 33.000 banen per 1-1-2012. Ook de Maatschappelijke diensten bestaan uit branches die in het algemeen de ontwikkeling van het bevolkingsaantal volgen. Ook deze sector groeit iets sneller dan de bevolkingsgroei (deze is toegenomen met 14% in de periode 2000-2012).

Figuur 2.9 Banen in de Maatschappelijke dienstverlening, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

3

HAAGSE CLUSTERS

3.1 INLEIDING

Den Haag kent een aantal specifieke clusters

Naast de indeling op basis van de standaard bedrijfsindeling zoals deze in het vorige hoofdstuk is gebruikt, zijn er clusters te beschrijven die door deze indeling heen lopen. Deze clusters worden samengesteld op basis van hun interessegebied of doelstellingen. De vestigingen in de clusters kunnen in diverse bedrijfstakken vallen. Zo komen in het cluster internationale organisaties en instellingen extraterritoriale instellingen voor maar ook (internationaal) onderwijs en zakelijke dienstverlening.

Vestigingen kunnen in meerdere clusters voorkomen. Het aantal banen in de clusters kan dan ook niet zomaar opgeteld worden omdat er dan dubbeltellingen in zitten. Zo vallen bedrijven die software ontwikkelen zowel in het ICT cluster als in het Creatieve cluster en een bedrijf als TNO valt zowel in het Creatieve cluster als in het cluster Veiligheid.

3.2 INTERNATIONALE ORGANISATIES EN INSTELLINGEN

Internationale instellingen goed voor 14.400 banen in Den Haag

Onder internationale organisaties verstaan we een aantal organisaties dat werkt zonder winstoogmerk en zich veelal bezig houdt met mondiale problemen. Het gaat hierbij onder andere om de extraterritoriale instellingen zoals de ambassades, Europese instellingen en VN-organisaties in de stad en in de regio. In 2010/2011 heeft onderzoeksbureau Decisio⁵ een derde onderzoek gehouden onder deze groep van internationale organisaties (IO's) in de regio.

Hierbij gaat het om de regio Haaglanden plus Noordwijk en Leiden. In 2014 zal er opnieuw een onderzoek naar de internationale instellingen en organisaties worden uitgevoerd.

In totaal biedt het cluster IO's in 2010 voor 18.000 FTE⁶ werk. Deze FTE bevinden zich voornamelijk in Den Haag (12.000 FTE, dat is ca. 14.400 banen) maar ook elders in de regio Haaglanden en in Leiden en Noordwijk.

Wij onderscheiden binnen de IO's de volgende groepen:

1. Intergouvernementeel / VN. De Intergouvernementele (verdrags)organisaties (IGO's) zijn organisaties die het resultaat zijn van een samenwerkingsverband tussen staten op basis van een verdrag dat zij hebben gesloten. Ook organisaties onder de paraplu van de VN vallen in dit segment. Bekende voorbeelden hiervan zijn het Joegoslavië-tribunaal en het OPCW.

⁵ Den Haag internationale stad van vrede en recht. Decisio 2011

⁶ In dit onderzoek wordt niet uitgegaan van banen maar van FTE. Ter illustratie; een FTE (voltijdsbaan) van 40 uur kan voor 2 parttimers een baan betekenen (twee banen dus). In het algemeen zijn er dan ook meer banen dan FTE. Landelijk is de gemiddelde verhouding 1 FTE = 1,2 banen (in 2011).

2. Europese instellingen. Dit zijn organisaties die op Europees schaalniveau werken. Soms is er een direct verband met de Europese Unie. Voorbeelden van deze organisaties zijn het Europees Octrooi Bureau en Europol.
3. Internationale kennisinstellingen. Dit zijn internationale instituten die zich in een internationale context bezighouden met onderzoek en kennis uitwisseling op verschillende terreinen. Instituut Clingendael en het TMC Asser instituut zijn hier voorbeelden van.
4. NGO's. Non Government Organisations zijn het resultaat van private initiatieven en opereren onafhankelijk van landbesturen. Zij zijn zeer divers in interessegebied en omvang. Stichting Cordaid en AMREF Flying Doctors zijn voorbeelden van NGO's.
5. Internationaal onderwijs. Hierbij gaat het behalve om internationale basisscholen en middelbaar onderwijs ook om internationale afstudeerrichtingen bij het hoger onderwijs. Internationale scholen voor basis en voortgezet onderwijs zijn er voor verschillende landen (naast Amerikaans, Brits, Duits en Frans ook Indonesisch en Pools). Bij de internationale tak bij het hoger onderwijs valt te denken aan het Koninklijk Conservatorium of de internationale Hotelschool.
6. Cultuur. In het laatste onderzoek van Decisio is er voor gekozen om culturele instellingen mee te nemen. Deze keuze is vooral ingegeven door het relatief grote belang dat werknemers van internationale organisaties hechten aan dit culturele aanbod. Hierbij gaat het om enkele kleinere instellingen maar ook om het Nederlands Dans Theater en het Residentie Orkest.
7. De ambassades en consulaten. Dit zijn er in 2011 in totaal 111. De inschatting van de Gemeente Den Haag en het ministerie van BuZa is dat er ca. 3.200 FTE bij de ambassades en consulaten aanwezig zijn. Zij zijn vrijwel allemaal gevestigd in Den Haag.

Tabel 3.1 FTE bij de Internationale Organisaties en Instellingen, Den Haag en de regio (2010)

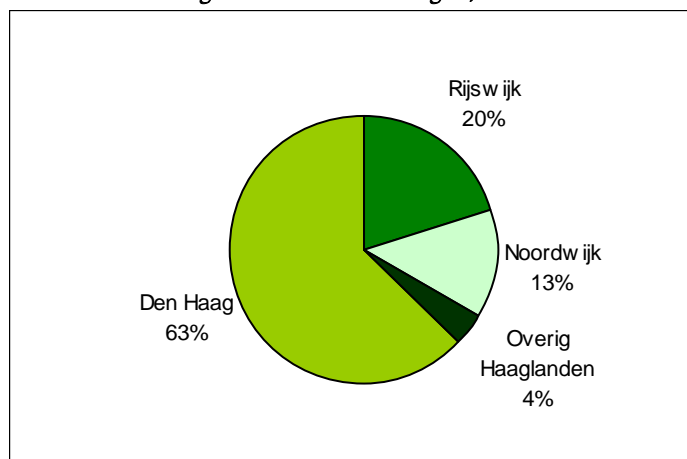
	2004	2008	2010
Intergouvernementeel/VN	2.278	3.158	3.487
Europees	5.543	5.473	5.983
Kennis	482	606	695
NGO	181	302	2.392
Onderwijs	1.020	1.590	2.163
Cultuur	nb	nb	253
Ambassades/Consulaten	2.964	3.076	3.200
Totaal	12.468	14.205	18.173
w.v. in Den Haag	7.539	9.124	12.422
w.v. elders in de regio	4.928	5.081	5.751

Bron: Den Haag internationale stad van vrede en recht. Decisio 2010, 2008 en 2004

Voor de werkgelegenheid zijn de Europese instellingen en de IGO's/VN het belangrijkste. Samen zijn zij goed voor bijna 9.500 FTE, meer dan de helft van alle banen in dit cluster. Vooral het aantal banen bij NGO's is fors toegenomen omdat het aantal NGO's sterk is gestegen.

De regio waarin de IO's zich bevinden is naast Den Haag vooral Rijswijk (Octrooibureau) en Noordwijk (ESA/ESTEC). Wel ligt het overgrote deel van de banen (68%) in Den Haag.

Figuur 3.1 Internationale Organisaties en Instellingen; aantal banen naar vestigingsgemeente (2010)

Bron: Den Haag internationale stad van vrede en recht. Decisio 2010

Om terug in de tijd te kunnen kijken hebben we de werkgelegenheid bij de organisaties bekeken zoals deze bekend zijn in het werkgelegenheidsregister. Hierbij wordt niet gekeken naar FTE maar naar banen waarin ook parttimers en uitzendkrachten meetellen.

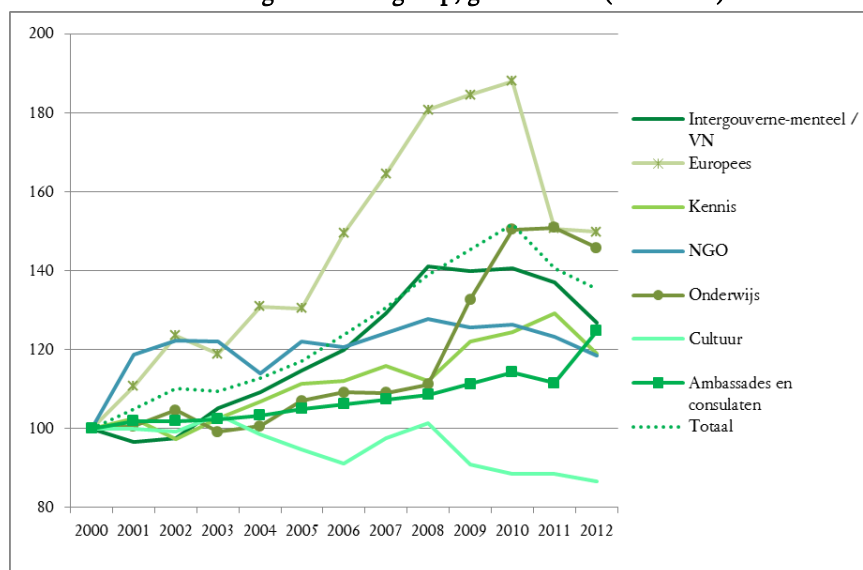
De IO's zijn de afgelopen jaren constant fors gegroeid in de regio. Vanaf 2005 is het aantal banen in dit cluster gegroeid met 16%, vanaf 2000 zelfs met 35%.

In Den Haag is het aantal banen in dit cluster gegroeid met 23% sinds 2005 en met 39% sinds 2000. Ter vergelijking: de totale werkgelegenheid in Den Haag is vanaf 2005 toegenomen met 3% en vanaf 2000 met 8%.

Toch hebben ook de internationale organisaties te lijden onder de economische crisis. Vanaf 2010 loopt het aantal banen bij de meeste subgroepen weer terug.

De sterkste groei over de periode 2000-2012 in de regio vond plaats bij de Europese instellingen. Deze hadden echter wel te lijden onder de crisis met name na 2010. In de periode 2005-2012 was er sprake van een forse groei in de regio bij het onderwijs. Het aantal banen bij deze groep groeide met 36% sinds 2005. Maar ook de andere instellingen en organisaties zijn explosief gegroeid de afgelopen jaren. Alleen de Culturele instellingen doen het minder. Zij zijn onder de nullijn gezakt.

Figuur 3.2 Banen in de IO in de regio naar subgroep, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Overigens wordt de grote groei bij IO's niet alleen veroorzaakt door dat er zoveel nieuwe IO's bij gekomen zijn sinds 2005. Ook wanneer we alleen kijken naar de IO's die al in 2005 in de regio gevestigd waren is de groei van het aantal banen in 2012 16%.

Voor de nabije toekomst verwachten we een zeer kleine groei in het aantal NGO's en IO's. En ook bij de ambassades is een kleine groei te verwachten. Daar staat tegenover dat het ICTY wordt afgebouwd. Om de sector opnieuw te kunnen ijken komt er in 2014 een herhaling van het onderzoek naar deze sector zoals dat in het verleden door Decisio is uitgevoerd.

3.3 CLUSTER ICT

ICT laat wisselend beeld zien, vooral telecom verliest banen

ICT staat voor informatie- en communicatietechnologie. Om deze sector af te bakenen maken we gebruik van de definitie van het CBS. ICT is een vakgebied dat zich met telecommunicatie, informatiesystemen en computers bezighoudt⁷. In bijlage 4 staan de SBI-codes die binnen dit cluster vallen. Begin 2014 wordt er onderzoek gedaan naar het economisch belang van de ICT sector in de Haagse regio.

De ICT sector omvat in Haaglanden ongeveer 1.700 vestigingen met ca. 27.000 banen.

Hiervan ligt iets meer dan de helft in Den Haag (ca. 14.000 banen).

Een goede tweede is Zoetermeer met 5.000 banen in de ICT.

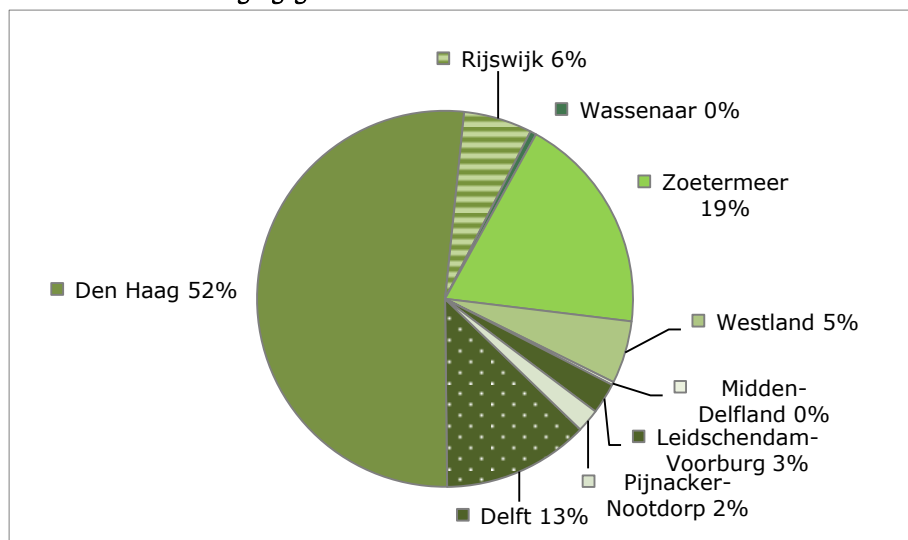
Tabel 3.2 Banen in de ICT, Den Haag en Haaglanden, 2012

	Den Haag	Overig Haaglanden	Totaal
Telecom	7.236	476	7.712
ICT-diensten	3.953	9.343	13.296
ICT-handel	1.062	2.494	3.556
ICT-industrie	1.644	620	2.264
Totaal	13.895	12.933	26.828

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

⁷ Hieronder valt het ontwikkelen en beheren van systemen, netwerken, databanken en websites. Ook het onderhouden van computers en programmatuur en het schrijven van administratieve software valt hieronder.

Figuur 3.3 ICT banen naar vestigingsgemeente

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

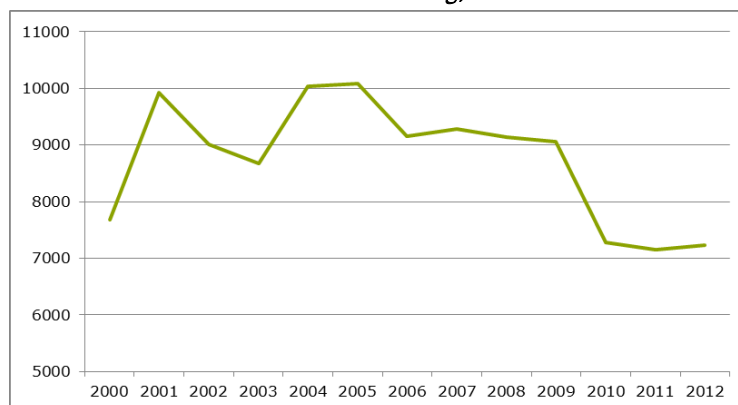
Omdat Den Haag de grootste gemeente is zijn hier in absolute zin ook de meeste (ICT) banen te vinden maar naar verhouding is Zoetermeer de grootste ICT-stad. In Zoetermeer bestaat 11% van de banen in die gemeente uit banen in het ICT-cluster. Voor heel Haaglanden en ook voor Den Haag bestaat ongeveer 5% van de werkgelegenheid uit ICT-banen.

De Telecom is sterk geconcentreerd in Den Haag (94% van de regionale banen in de telecom). De grootste groep in de regio is de ICT-dienstverlening. Hierin werken 13.000 mensen. Den Haag, Zoetermeer en Delft zijn samen goed voor meer dan 80% van de banen in de ICT-dienstverlening. De ICT-handel betreft vooral groothandel en detailhandel in computers en randapparatuur. De ICT-industrie is vooral te vinden in Den Haag en in iets mindere mate in het Westland. Het gaat hier om bedrijven die elektronische onderdelen, computers en randapparatuur maken.

In Den Haag is de telecom verantwoordelijk voor meer dan de helft van de banen in de ICT (ca. 7.200 banen, 52% van de ICT banen). Deze banen worden gevonden in ca. 40 bedrijven met 60 vestigingen. We hebben het in Den Haag vooral over KPN, T-Mobile en Ziggo. Deze drie zijn verantwoordelijk voor meer dan 95% van de banen in de telecom. Naast deze drie grote spelers zijn er drie bedrijven met 10-100 werknemers en de overige bedrijven hebben voor het grootste deel één of twee werknemers.

In 2009-2010 heeft de telecomsector een moeilijke periode doorgemaakt. Zo heeft KPN in dat jaar fors gereorganiseerd en werken er beduidend minder mensen in 2010 dan in 2009. Wel behouden voor Den Haag, maar niet langer zichtbaar onder de branche Telecommunicatie, is het bedrijf AT & T Global Network Services NL BV. Dit bedrijf met 250 werkzame personen komt sinds 2010 voor in de branche Groothandel en handelsbemiddeling. Verscheidene kleine bedrijven (<50 wp) zijn van SBI-code veranderd, maar het gros van de bedrijven is dat jaar gekrompen. Per saldo leverde deze ontwikkelingen in 2009-2010 een krimp op van ruim 1.800 banen. Het afgelopen jaar is de branche weer licht gegroeid.

Figuur 3.4 Aantal banen in de Telecom in Den Haag, 2000-2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

TRENDS TELECOMSECTOR DEN HAAG EN NEDERLAND

In de afgelopen jaren zijn met de opkomst van het dataverkeer over vaste en draadloze netwerken de mobiele diensten (spraakdiensten en sms) onder druk komen te staan. De inkomsten aan data (zoals skype, whatsapp en facebook) compenseren niet de verliezen aan mobiele diensten. Dit betekent dat het traditionele verdienmodel van de telecomproviders zoals KPN, T-Mobile, Ben Ortel, Hi en Telfort niet goed meer aansluit bij de huidige markt en veranderingen doorgevoerd worden. Deze structurele trends zijn niet alleen in Den Haag voelbaar maar in heel Nederland en meeste landen in Europa. Omdat Den Haag een relatief grote concentratie van Telecombedrijven heeft is het effect in de Haagse regio goed waarneembaar.

Verder neemt de concurrentie toe tussen de bestaande bedrijven. Nieuwe (internationale) spelers betreden de Nederlandse markt, zoals Huawei, ZTE en Tech Mahindra. Verandering van de traditionele verdienmodellen en uitbreiding / diversificatie van het portfolio heeft tot gevolg dat de grote Telecombedrijven in Den Haag in omvang krimpen tot er een nieuw evenwicht bereikt wordt in termen van markt, verdien capaciteit en kosten. Of in termen van werkgelegenheid dit evenwicht al bereikt is zal de komende jaren duidelijk worden. Vooral nog staan in deze 'mobiele markt' de marges onder druk en zal groei van het aantal banen vooral gerealiseerd worden door nieuwe toetredende bedrijven op deze markt die voor een vestiging in Den Haag kiezen. In toenemende mate besteden Telecombedrijven werk uit aan externe partijen en wordt er gewerkt vanuit de 'cloud'. Dit heeft tot gevolg dat er steeds minder mensen werkzaam zijn in de Telecomsector zelf en de werkgelegenheid zichtbaar wordt in andere sectoren, bijvoorbeeld bij de bedrijven die de 'cloud' beheren. Deze bedrijven zijn echter vaak niet in Den Haag of zelfs niet in Nederland gevestigd. Interessant voor Den Haag is om dit type innovatieve bedrijven in de regio te krijgen met bijbehorende werkgelegenheid.

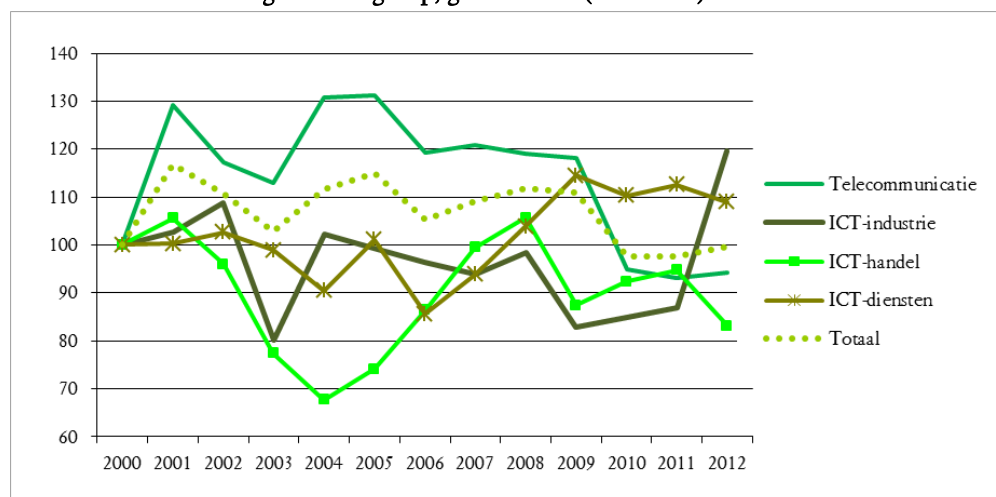
De ICT-diensten komen in Den Haag met 4.000 banen op de 2^e plaats (28% van de ICT-banen) na de Telecom. De ICT-diensten bestaan uit vijf grote ondernemingen waarvan Shell Informatie Technologie de grootste is. Deze vijf zijn goed voor bijna 20% van de banen in de ICT-diensten. Daarnaast zijn er een heleboel kleintjes. In totaal zijn er ruim 1.400 vestigingen in de ICT-diensten. In de regio zijn veel banen in de ICT-diensten. Hier is vooral KPN Corporate Market groot. Maar ook Call-2, Atos, Topdesk en Exact zijn grote spelers.

De ICT-handel heeft in Den Haag ca. 1.000 banen. Alleen AT&T valt in het grootbedrijf met tussen de 100 en 250 werknemers. De andere zijn alle spelers in het midden- en vooral het kleinbedrijf.

De ICT-industrie bestaat in Den Haag uit negen bedrijven met in totaal 1.600 arbeidsplaatsen. Siemens is hiervan de enige substantiële speler. Van de andere is er maar één met meer dan 10 werknemers. Siemens is ook volledig verantwoordelijk voor de groei van het aantal banen in het laatste jaar (meer dan 400 banen erbij). Hierbij past de kanttekening dat Siemens een breed palet aan activiteiten kent, breder dan ICT-industrie.

De ICT als totale sector laat de afgelopen jaren een wisselend beeld zien. In totaal is de sector sinds 2000 met een half procent gekrompen. Met een dieptepunt in 2010 en 2011. Krimp vond vooral plaats in de Handel en de Telecom. Hier nam het aantal banen in Den Haag sinds 2000 af met een kleine 700 (7%). Groei was er ook ten opzichte van 2000 in de Industrie en de Diensten. Per saldo groeiden deze twee met ca. 600 banen.

Figuur 3.5 ICT banen in Den Haag naar subgroep, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

TRENDS ICT DEN HAAG EN NEDERLAND

ICT-handel en ICT-diensten ondervinden vooral de gevolgen van de crisis. Tarieven staan onder druk, er wordt bezuinigd op het vervangen, aankopen en onderhouden van nieuwe computers en gerelateerde apparatuur. Zolang de crisis aanhoudt en bedrijven, overheden en de consument aankopen uitstellen zullen deze sectoren het moeilijk houden. Dit geldt ook voor de ICT-industrie gericht op hardware. Echter de softwareleveranciers, in het bijzonder van applicatiesoftware, zorgen voor de groei in de subgroep ICT-industrie. Bedrijven als Unitforce en AFAS ontwikkelen continu nieuwe en verbeterde producten. De branchevereniging Nederland-ICT verwacht vooral vanuit deze subgroep de komende jaren verdere groei en potentiële vraag naar nieuwe arbeidskrachten.

ICT wordt gezien als een van de drivers van innovatie in de komende jaren, en als “enabling technology” voor veel andere (top)sectoren.

3.4 CLUSTER VEILIGHEID - "THE HAGUE SECURITY DELTA"

Veiligheidscluster flink gegroeid, toekomst veelbelovend

Het thema veiligheid is zeer actueel en heeft grote maatschappelijke relevantie. Het is een thema met een toenemende economische betekenis.

De gemeente Den Haag heeft het thema veiligheid tot een economisch speerpunt gemaakt en streeft naar een 'economisch cluster veiligheid' in de regio Den Haag. Veiligheid is ook een van de pijlers onder de (rijks)topsector High Tech Systemen en Materialen. De gemeente Den Haag heeft in samenwerking met het ministerie van Economische Zaken in 2010/2011 een onderzoek uitgezet waarin door B&A Consulting BV o.a. is gekeken naar de omvang en samenstelling van het cluster veiligheid⁸. In deze paragraaf is een aantal uitkomsten uit het onderzoek overgenomen. Eind 2013 - begin 2014 wordt er opnieuw onderzoek gedaan naar dit cluster.

De veiligheidssector in het Stadsgewest Haaglanden telde in 2010 zo'n 300 bedrijven en instellingen. Samen zijn deze bedrijven goed voor een kleine 10.000 banen. Dit is de harde kern van de veiligheidssector en dit zijn ook de banen en vestigingen waar we hier verder over spreken. Tellen we hierbij ook de veiligheidsdiensten (Politie en Brandweer) op dan komen we op 14.500 banen. Wanneer we dan ook nog de veiligheidsbanen bij de ministeries van Defensie, BZK, Veiligheid en Justitie en de gemeenten meetellen komen we in totaal op ca. 20.000 banen. Hierbij is het van belang om in het achterhoofd te houden dat een deel van deze instellingen zich behalve met veiligheid ook met andere zaken bezig houden. Het aantal banen dat hier wordt aangegeven is het deel dat zich (naar schatting) daadwerkelijk met veiligheid bezighoudt.

De rest van Nederland telt ca. 2.500 vestigingen op het gebied van veiligheid. De totale sector biedt in Nederland ongeveer 60.000 banen (exclusief veiligheidsdiensten en overheid).

Tabel 3.3 Banen in het cluster Veiligheid, Den Haag en Haaglanden (2010)

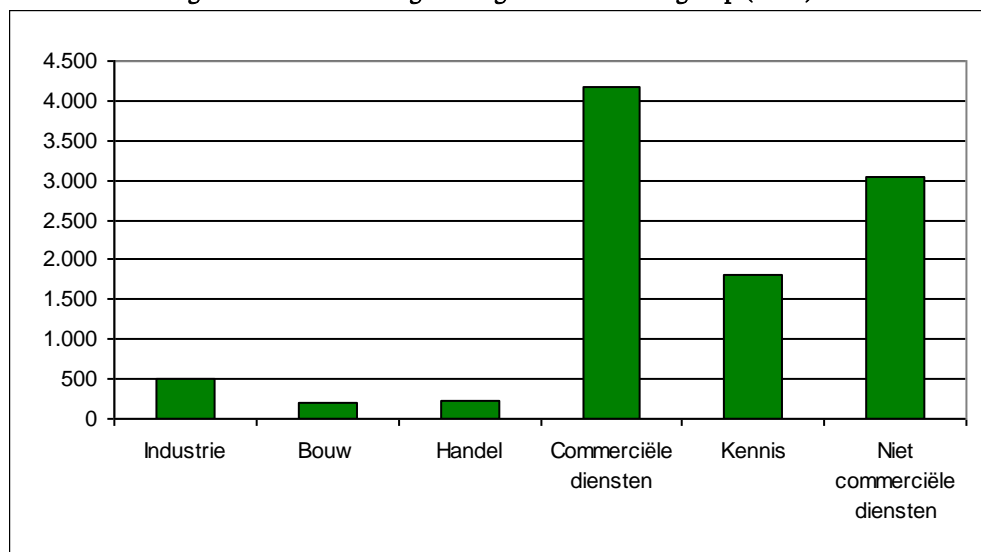
	Den Haag	Overig Haaglanden	Totaal
Veiligheidsbedrijf	4.842	5.108	9.950
Politie en Brandweer	3.439	1.045	4.484
Overheid	5.760	123	5.883
Totaal	14.041	6.276	20.317

Bron: B&A Consulting BV, bewerking PSO

In het veiligheidscluster (het gaat hierbij dus alleen om de *veiligheidsbedrijven*) zijn verschillende onderdelen te herkennen. De volgende figuur geeft aan dat de veiligheidssector in de regio Den Haag vooral uit dienstverleners bestaat. Hierbij gaat het om bedrijven uit de beveiliging, technisch advies, speur- en ontwikkelingswerk, ICT en organisatiebureaus.

⁸ De veiligheidssector in de regio Den Haag en Nederland. B&A Consulting BV. Januari 2011

Figuur 3.6 Banen in de veiligheidssector in de regio Haaglanden naar subgroep (2010)

Bron: B&A Consulting BV, bewerking PSO

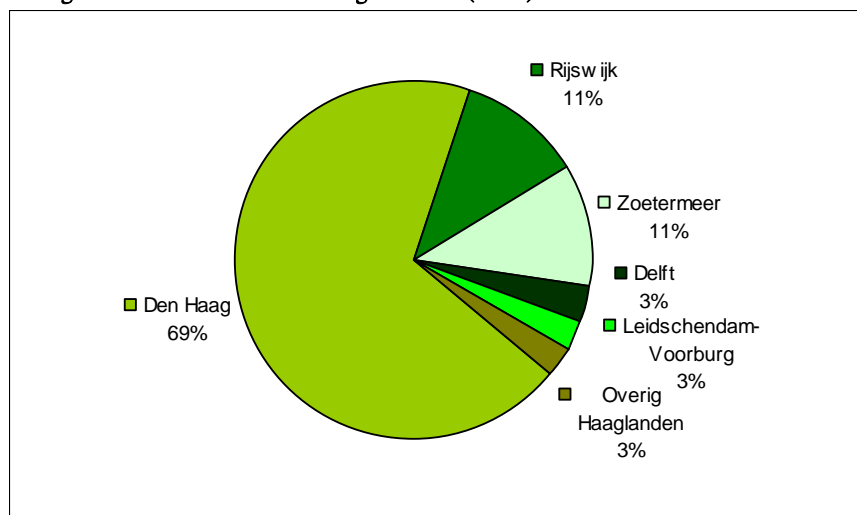
Daarnaast is de kwartaire sector vertegenwoordigd in de niet commerciële diensten. Hierbij gaat het om organisaties als de AIVD, ICA Agency, Europol en OPCW. Ook de kennisfunctie van de regio is van belang met ca. 1.800 banen. Bij de maakindustrie gaat het vooral om dienstverlening met R&D, marketing en sales en directievoering.

De structuur in de regio Den Haag wijkt wezenlijk af van het beeld van de rest van Nederland. De commerciële diensten zijn in de regio Den Haag goed voor 42% van de totale werkgelegenheid, gevolgd door de niet commerciële diensten met 31% en de kennisinstellingen met 18%. Ca. de helft van de werkgelegenheid bevindt zich in de marktsector.

In de rest van Nederland bevindt bijna alle werkgelegenheid zich in de marktsector. De commerciële diensten nemen het leeuwendeel van de werkgelegenheid voor hun rekening (73%), op afstand gevolgd door de industrie met 12% van de werkgelegenheid. Kennisorganisaties en niet commerciële instellingen zijn landelijk in werkgelegenheidstermen geen factor van betekenis maar in Den Haag wel. Uit de analyse van B&A blijkt dat een groot deel van de nationale kennisfunctie en kwartaire veiligheidssector geconcentreerd is in de regio Den Haag.

Het grootste deel van de werkgelegenheid in het veiligheidscluster in deze regio is te vinden in Den Haag. Maar ook Rijswijk en Zoetermeer hebben een deel van de banen binnen hun gemeentegrenzen.

Figuur 3.7 Veiligheidsbanen naar herkomstgemeente (2010)

Bron: B&A Consulting bv, bewerking PSO

De werkgelegenheid in het veiligheidsdomein is de afgelopen jaren gestaag gegroeid. De groei kwam vooral voor rekening van de bedrijven en kennisinstellingen. Tussen 2006 en 2010 nam de werkgelegenheid toe met ca. 1.900 arbeidsplaatsen, een groei van ca. 24%.

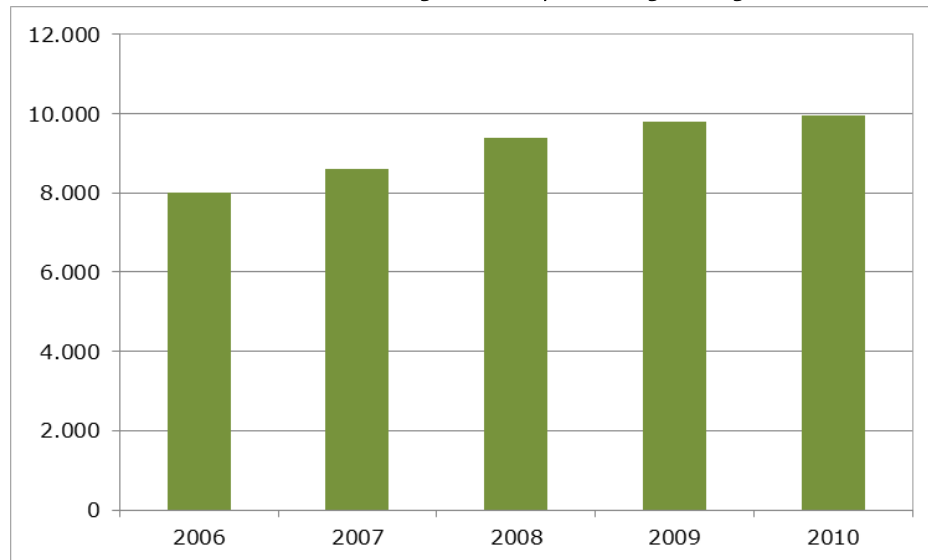
Net als de rest van de economie ontkomt ook de veiligheidssector niet aan de economische crisis, maar de gevolgen blijven in vergelijking met de meeste andere sector beperkt. In de regio Den Haag is de groei van de werkgelegenheid in de sector in 2008 en in 2009 weliswaar iets afgevlakt, maar er is nog steeds sprake van groei. Deze kwam voor een belangrijk deel op het conto van de niet commerciële diensten. Anders is het in de rest van Nederland waar de sector de opgaande lijn niet heeft kunnen vasthouden en er sprake was van een krimp. Deze krimp deed zich vooral voor in de beveiligingssector. Na 2010 zijn er voor Den Haag geen cijfers meer beschikbaar. Gezien de economische ontwikkeling op andere sectoren is de verwachting dat er een kleine krimp heeft plaatsgevonden maar daar staat tegenover dat veiligheid wel een steeds belangrijker thema wordt. Zekerheid hierover is er niet omdat bij veel bedrijven slechts een deel van de banen in veiligheid zitten. Het is voor ons onmogelijk in te schatten hoe zich dat ontwikkelt. Voor nadere informatie moeten we wachten op de update van het onderzoek dat in 2014 zal worden opgeleverd.

TRENDS VEILIGHEID

In de eerste plaats willen we komen tot een afbakening en definitie van het begrip 'veiligheid'. Veel activiteiten hebben direct of indirect te maken met veiligheid. En er zijn vele soorten van veiligheid. Het gaat niet alleen om intentionele (on)veiligheid (criminaliteit en terrorisme), maar ook om niet-intentionele (on)veiligheid, zoals voedselveiligheid, verkeersveiligheid en consumentenveiligheid. Veiligheid zoals hier gedefinieerd heeft vooral betrekking op security (intentioneel) en in mindere mate op safety (niet-intentioneel). Het is echter niet mogelijk om een harde knip tussen beide vormen van veiligheid te leggen, omdat ook in de economische praktijk de scheidslijn tussen beide begrippen aan het vervagen is. Zo zijn er bijvoorbeeld producten en tools die ontwikkeld zijn ten behoeve van de bestrijding en beheersing van crisissen. Daarbij maakt het niet uit of de oorzaak van de crisis intentioneel (opzettelijk veroorzaakt) is of niet.

Bedrijven, kennisinstellingen en overheid werken in de Haagse regio samen onder de vlag The Hague Security Delta. De samenwerkingspartners kenmerken zich door expertise op het gebied van nationale veiligheid, veiligheid in stedelijke gebieden, cyber security, bescherming van cruciale infrastructuur en technieken voor forensische opsporing en bewijsvoering.

Figuur 3.8 Groei van het aantal banen in het veiligheidsbedrijf in de regio Haaglanden

Bron: B&A Consulting BV, bewerking PSO

3.5 DE CREATIEVE SECTOR

Vooraf creatieve zakelijke dienstverlening neemt hoge vlucht

Ook de Creatieve sector is een sector die niet eenvoudig is af te bakenen op basis van de standaard bedrijfsindeling. De indeling die hier gebruikt wordt is er een die is gebaseerd op de indeling door TNO en CBS van 2010⁹, zie hiervoor bijlage XIII. De Creatieve sector is door het rijk benoemd als een van de topsectoren, waarin Nederland internationaal onderscheidend is.

In Haaglanden omvat de Creatieve sector in 2012 39.000 banen. Hiervan liggen er 17.000 in Den Haag (45%). De meeste banen worden gevonden in de Kennisintensieve diensten met op de tweede plaats de Kunsten.

⁹ Het CBS onderscheidt in de creatieve sector een enge definitie die bestaat uit Media en Entertainment, Creatieve zakelijke diensten en de Kunsten, en een ruimere definitie die ook nog de Creatieve detailhandel, Kennisintensieve diensten en de Overige creatieve industrie omvat. Daarnaast zijn op verzoek van de afdeling Economie van DSO ook de Creatieve ambachten toegevoegd.

Tabel 3.4 Banen in de Creatieve Sector, Den Haag en Haaglanden, 2012

	Den Haag	Overig Haaglanden	Totaal
<i>Enge definitie</i>			
Media en Entertainment	2.769	1.536	4.305
Creatieve Zakelijke Dienstverlening	3.008	2.281	5.289
Kunsten	5.247	3.696	8.943
<i>Ruime definitie</i>			
Creatieve detailhandel	505	345	850
Kennisintensieve diensten	5.056	12.561	17.617
Overige creatieve industrie	705	705	1.410
Creatieve Ambachten	116	201	317
Totaal	17.406	21.325	38.731

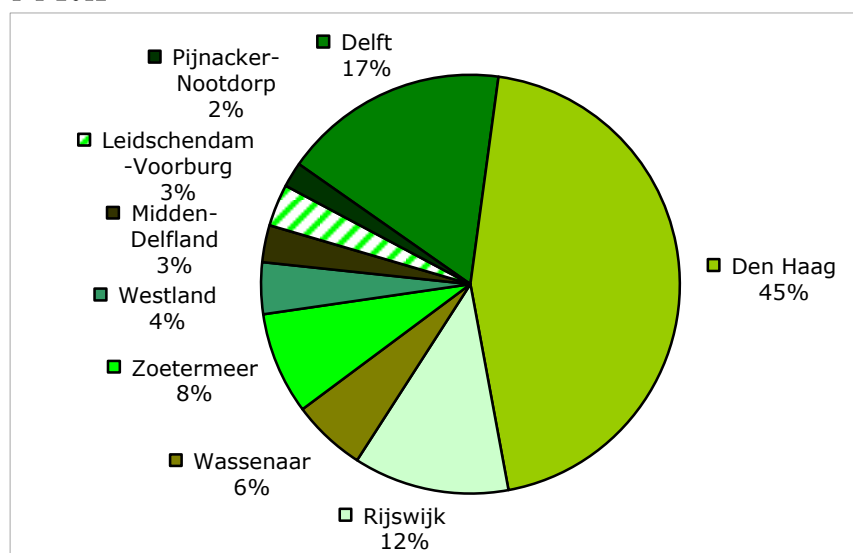
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Zoals gezegd is 45% van de banen in de Creatieve sector gevestigd in Den Haag. Voor alle typen creatieve banen geldt dat Den Haag er naar verhouding veel van en heeft. Zo heeft Den Haag 64% van alle banen in Media en Entertainment, 59% van de Kunsten en 57% van de Creatieve zakelijke diensten.

De Kennisintensieve diensten zijn daarnaast vooral gevestigd in Delft (Deltares, TNO, TOP Desk, Exact) en Rijswijk (Shell, DTO, TNO).

Naast Den Haag zijn het vooral deze twee steden die een groot deel van de creatieve banen hebben.

Figuur 3.9 Banen in de Creatieve Sector in de regio Haaglanden, naar gemeente, 1-1-2012

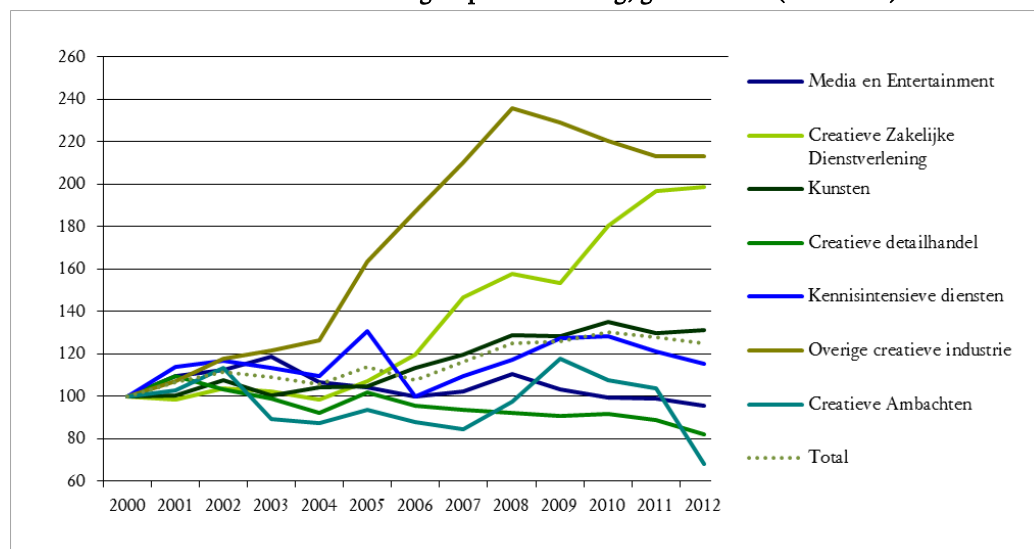
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De creatieve sector is sterk gegroeid in Haaglanden de afgelopen jaren. In 2005 waren er in de sector bijna 36.000 banen, begin 2010 bijna 41.000. Daarna is dit cluster ook getroffen door de algemene krimp. Toch is er ten opzichte van 2005 nog een groei van 8% in het aantal banen in de Creatieve sector. Vooral de Creatieve zakelijke dienstverlening en de Overige creatieve industrie zijn boven gemiddeld gegroeid in Haaglanden.

Den Haag geeft hetzelfde beeld als de regio. Alleen de Creatieve detailhandel (waaronder boekhandels) geeft het beeld van continue krimp in het aantal banen. De groei van het totaal aantal banen in de Creatieve sector in Den Haag ten opzichte van 2000 is 25%. Ten opzichte van 2005 is de groei 10%.

Figuur 3.10

Banen in de Creatieve Sector naar subgroep in Den Haag, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

3.6 OLIE & GAS

Nederland heeft een actieve en sterke olie- en gassector door de nabijheid van de Noordzee en de aanwezigheid van gasreserves. Olie & Gas maakt deel uit van de nationale topsector Energie.

Het Haagse cluster Olie & Gas bestaat in 2012 uit ca. 70 vestigingen met 7.700 banen waaronder bekende namen als Shell, CB&I en Total. Recent is daar Kuwait Petroleum nog bijgekomen (deze zit nog niet in de cijfers). Er zijn bijna 30 grote bedrijven in deze sector in Den Haag, die samen goed zijn voor ca. 3.200 banen in de stad.

Tabel 3.5

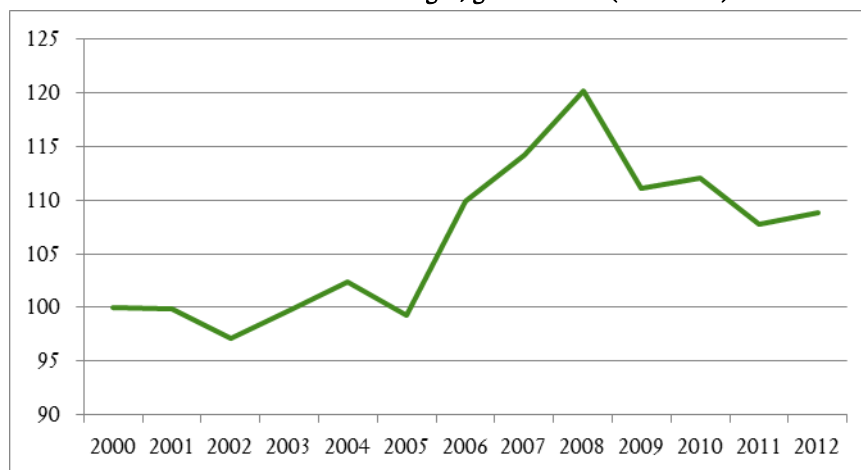
Banen in de sector Olie & Gas, Stadsgewest Haaglanden, 2012

	Banen
Den Haag	3.254
Regio	4.469
Totaal	7.723

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De onderstaande grafiek laat zien dat het met ontwikkeling van de werkgelegenheid in de Olie & Gas tot de crisis goed ging. Er was sprake van een opgaande lijn vooral na 2005. Na 2008 zien we een afname, al is er in 2010 en 2012 wel sprake van een kleine opleving. In totaal is het aantal banen in dit cluster sinds 2000 toegenomen met 9%.

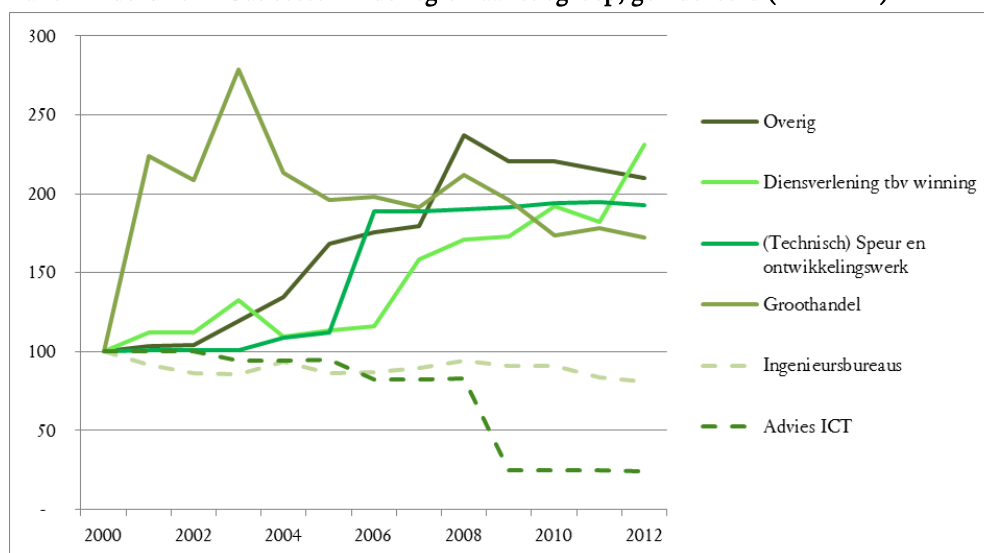
Figuur 3.11 Banen in de Olie & Gas sector in de regio, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Er is wel verschil tussen de verschillende onderdelen die vallen binnen het Olie & Gas cluster. Winning van aardgas en aardolieraffinatie hebben een enorme groei laten zien maar deze subgroep is absoluut beperkt tot 153 banen in 2012. Deze subgroep is niet meegenomen in de volgende figuur. De subgroepen Dienstverlening voor de winning van aardgas en aardolie en het Speur en ontwikkelingswerk doen het over de hele periode goed en bestaat in 2011 uit ca. 1.100 banen. De Groothandel en de restcategorie (Overig) laten een krimp zien in de laatste jaren maar is niet zo groot (ca. 700 banen in 2012). De Ingenieursbureaus en het Advies op informatietechnologie gebied laten een teruggang zien in het aantal banen over de hele periode. Met name de eerste hiervan heeft een grote omvang. In totaal zijn de ingenieursbureaus gekrompen van 4.400 banen in 2000 tot 3.600 in 2012.

Figuur 3.12 Banen in de Olie & Gas sector in de regio naar subgroep, geïndexeerd (2000=100)

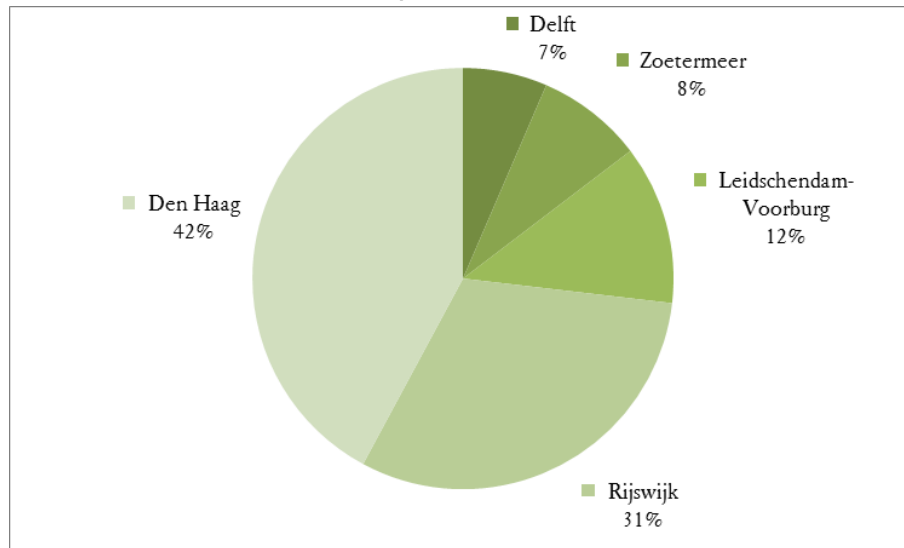

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Onderstaande figuur laat zien dat vooral in Den Haag en Rijswijk veel banen te vinden zijn in de Olie & Gas. Hiervoor zijn vooral de vestigingen van Shell en CB&I verantwoordelijk.

Figuur 3.13

Banen in de Olie & Gas sector naar gemeente, 2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

TRENDS EN ACHTERGRONDEN OLIE & GAS

De olie- en gassector kan worden onderverdeeld in ‘upstream’ en ‘downstream’ activiteiten¹⁰. ‘Upstream’ refereert aan de bedrijven die betrokken zijn bij de winning en exploratie van ruwe olie en natuurlijk gas, de E&P-sector (exploration and production). Deze sector houdt zich bezig met de exploratie van de ondergrond of olie- en gasvelden in de zee, ‘drilling’ en onderzoek naar bronnen en als gevolg hiervan het ontginnen van de bronnen die zijn ontdekt. De E&P-sector is de grootste sector in de olie- en gasbranche. ‘Downstream’ is een term die wordt gebruikt voor het verwerken van ruwe olie, de verkoop en distributie van natuurlijk gas en producten die zijn geproduceerd vanuit de ruwe olie. Deze sector bestaat uit olieraffinaderijen, petrochemische fabrieken, verkooppunten en distributiebedrijven voor natuurlijk gas en is in de Haagse regio nauwelijks vertegenwoordigd – maar juist wel in de Rijnmond-regio.

De groeipotentie van het energiecluster in Den Haag is sterk verbonden met de ontwikkelingen op de mondiale olie- en gasmarkten. Een cruciale speler in dit cluster is Shell dat met zijn hoofdkantoor in Den Haag gevestigd is. Shell heeft het de afgelopen jaren moeilijk gehad en als gevolg daarvan moeten krimpen. Momenteel lijkt het aantal banen bij Shell constant. Groei binnen de energiesector zit vooral bij exploratiebedrijven op de Noordzee en dienstverlenende bedrijven t.b.v. aardolie- en aardgaswinning, die van oorsprong in Den Haag zijn gevestigd (o.a. i.v.m. vergunningverlening Rijksoverheid). Den Haag huisvest de kantoorfunctie van meerdere bedrijven in de olie- en gassector, waaronder ook een aantal hoofdkantoren van internationaal opererende bedrijven. Het gaat daarbij o.a. om de hoofdkantoren van serviceproviders en ingenieursbureaus als Tebodin, CB&I en Fugro. Als gevolg van een toename van projecten in het buitenland (die op het hoofdkantoor worden voorbereid) hebben een aantal van deze bedrijven momenteel moeite geschikt personeel te

¹⁰ Voor nadere informatie over deze sector zie het factsheet ‘Cluster Olie en gas’ door de afdeling Economie van DSO, januari 2011

vinden. Er is een tekort aan hoogopgeleide engineers in Nederland waardoor kenniswerkers uit het buitenland worden gehaald. De verwachting is dat de vraag om internationaal personeel zal toenemen. Binnen het topsectorenbeleid van het Ministerie van Economische Zaken is een Masterplan Bèta en Technologie opgesteld om tegemoet te komen aan deze frictie in de aansluiting arbeidsmarkt en onderwijs.

Mede door de vestiging van het Europese hoofdkantoor van Q8 en de regionale verhuizing van Total Nederland van Rijswijk naar Den Haag groeit het aantal banen. Bij de vestiging van Kuwait Petroleum is sprake van een verdere centralisatie van functies op het hoofdkantoor, zo is een onderdeel uit Brussel recent naar Den Haag verplaatst.

Door het Rijksbeleid om kleinere (olie)velden op de Noordzee bewust aan kleinere spelers op de markt toe te kennen, ontstaat er een dynamiek van nieuwe en kleinere exploratiebedrijven die kansen krijgen zich te ontwikkelen.

Den Haag biedt bedrijven een aantrekkelijk toneel voor vestiging als gevolg van de aanwezigheid van relevante overheidsinstellingen, meertalige en hoogopgeleide beroepsbevolking, lobby-, branche en netwerkorganisaties, kennisinstellingen en gespecialiseerde uitzendbureaus. Dit biedt in toenemende mate kansen voor Den Haag om nieuwe spelers op de energiemarkt te verleiden tot vestiging in Den Haag.

3.7 DE RECREATIEVE EN TOERISTISCHE SECTOR

Toerisme is van belang voor 10% van de banen in Den Haag. De R&T sector is goed voor ca. 6% van de Haagse werkgelegenheid en was hierin constant over de afgelopen jaren.

De R&T sector bestaat uit een aantal branches en sub branches. In de bijlagen wordt aangegeven welke branches precies binnen het R&T cluster vallen.

In 2008 had de R&T sector ruim 17.000 banen. Na dit topjaar is het aantal banen in deze sector weliswaar afgenomen maar nog altijd levert de R&T sector aan bijna 16.000 mensen een baan. In de 'Kanskaart Toerisme Den Haag' berekent adviesbureau BEA¹¹ het aantal banen in de R&T sector vanuit de bestedingen. Hierbij wordt gekeken naar het aantal bezoekers vermenigvuldigd met de gemiddelde bestedingen zoals deze in het onderzoek van SmartAgent naar voren kwamen¹². Dit leidt tot een berekend aantal banen van ca. 23.000 FTE. Daarnaast wordt een schatting gemaakt van het aantal indirecte banen bij toeleveranciers e.d. van 2.765 FTE. Dat betekent in de berekening van BEA dat er 25.765 FTE in Den Haag zijn. Dat komt neer op ca. 31.000 banen¹³ direct en indirect in de R&T sector. Dat was ca. 10% van de totale werkgelegenheid in 2011.

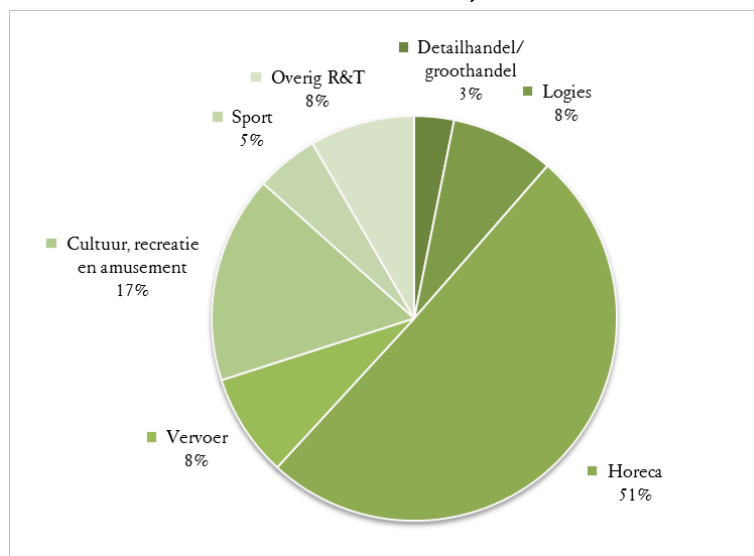
In deze rapportage wordt alleen gebruik gemaakt van de banen zoals die in het Werkgelegenheidsregister worden geregistreerd in de R&T sector.

¹¹ Kanskaart Toerisme Den Haag, Bureau voor Economische Argumentatie (BEA), 2013

¹² Consumentenonderzoek Den Haag 2012, SmartAgent, 2013

¹³ Een vaak gebruikte factor is 1,2 banen per arbeidsjaar

Figuur 3.14 Banen in de R&T sector naar sub-sectoren, 2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Meer dan de helft van de 16.000 directe banen wordt gevonden in de Horeca. Daarnaast is Cultuur, recreatie en amusement een belangrijk onderdeel van de sector.

Sinds 2008 is het aantal banen in de R&T met 7% afgenomen. Hiermee is de R&T sector harder getroffen dan Den Haag totaal waar de krimp van het aantal banen in dezelfde periode 4% bedroeg. Wel moet hierbij worden opgemerkt dat 2008 een top jaar was voor deze sector. Zowel daarvoor als daarna heeft de R&T sector nooit meer zoveel banen gehad.

Niet alle sub-sectoren zijn getroffen door krimp. De onderdelen Sport en Cultuur, recreatie en amusement laten een stabiele groei zien. Deze twee sub-sectoren worden steeds belangrijker binnen de R&T sector. Hun belang ging van 17% van de banen binnen de sector in 2008 naar 22% van de banen in 2012. Deze bevindingen worden ondersteund door recent consumentenonderzoek door SmartAgent¹⁴. Uit dit onderzoek blijkt dat er een forse groei is in bezoekers (42%) en bestedingen (175%) aan cultuur, attracties en evenementen sinds 2008. In de rapportage 'Kanskaart Toerisme Den Haag' door BEA¹⁵ wordt aangegeven dat het directe aantal banen in de R&T sector weliswaar krimpt maar dat de sector ten gevolge van toerisme direct en indirect voor ca. 31.000 banen zorgt. De sector is van belang voor Den Haag.

¹⁴ Consumentenonderzoek Den Haag 2012, SmartAgent, 2013.

¹⁵ Kanskaart toerisme Den Haag, economisch belang, toekomstpotentie en effectoptimalisatie, Bureau voor Economische Argumentatie, 2013

GEMEENTE DEN HAAG GAAT VOOR TOERISME

Den Haag gaat met de Kanskaart Toerisme zwaarder inzetten op het toerisme, een sector die in de toekomst naar verwachting verder groeit en goede kansen biedt voor extra economische groei in de stad. Inmiddels heeft de sector van toerisme en recreatie zich een positie verworven in het beleid van de gemeente ten aanzien van werkgelegenheidsgroei bij onder andere jeugd en schoolverlaters. Deze sector is niet alleen geschikt voor lager opgeleide mensen, maar is ook complementair aan andere in Den Haag sterk aanwezige sectoren.

Door het grote aantal parttime banen is de sector geschikt voor mensen met b.v. zorgtaken.

De toeristisch-recreatieve sector is een stuwende sector voor de Haagse economie. De sector genereert 2 miljard aan bestedingen voor horecabedrijven, winkels en overige ondernemers die van buiten de stad naar Den Haag toevloeien. Voor de binnenstad is circa 27 procent van de bestedingen afkomstig van buiten de Haagse regio en voor Scheveningen-Bad loopt dit zelfs op tot meer dan de helft (54 procent).

Het grote aantal toeristisch-recreatieve bezoekers vormt niet alleen een belangrijke economische factor maar draagt ook bij aan het voorzieningenniveau in Den Haag. Daarnaast leidt toerisme ook tot onder ook door Hagenaars gewaardeerde ruimtelijke impulsen in de stad. De recente investeringen in onder meer de Grote Marktstraat, de beoogde vernieuwing van het Spui met het Internationaal Cultuurforum en de fraai vormgegeven nieuwe Boulevard tussen Scheveningen-Dorp en Museum Beelden aan Zee zijn hier slechts enkele voorbeelden van. Zonder de grote aantallen toeristisch-recreatieve bezoekers zouden ook veel van deze majeure ruimtelijke kwaliteitsimpulsen niet van de grond komen.

4

SPREIDING OVER DE STAD

4.1 INLEIDING

Niet overal in de stad komt dezelfde concentratie van werkgelegenheid voor.

We onderscheiden in Den Haag de volgende soorten werklocaties: 18 bedrijventerreinen, 23 kantoorconcentratie-gebieden en 69 winkelgebieden. In deze gebieden komen de meeste banen voor maar bijna de helft van de werkgelegenheid bevindt zich verspreid over de stad buiten deze gebieden.

4.2 SPREIDING VAN WERKGELEGENHEID

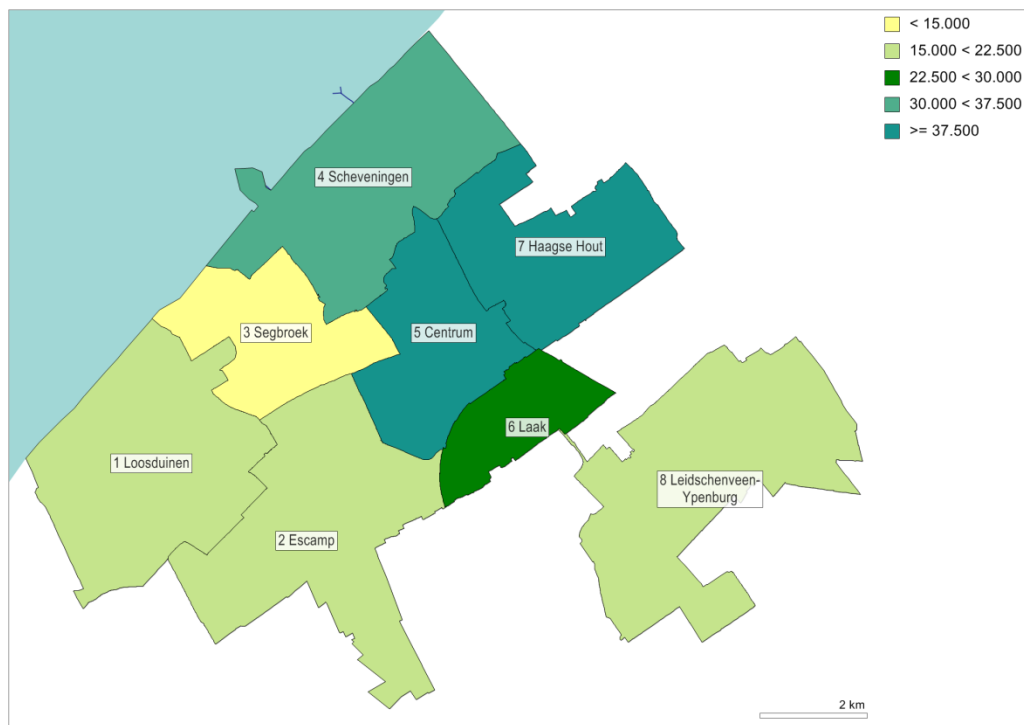
Meer dan de helft van de banen zit op formele werkgebieden

Den Haag kent in 2012 110 formele werklocaties. Op deze formele werklocaties werken in totaal 131.000 mensen (51% van de banen in Den Haag).

Figuur 4.1 laat de verdeling van de werkgelegenheid zien over de stadsdelen van Den Haag. De belangrijkste werklocatie is het stadsdeel Centrum. Meer dan 74.000 banen bevonden zich begin 2012 in dit stadsdeel. Dat is 29% van alle werkgelegenheid in Den Haag. Dit stadsdeel heeft de meeste banen ingeleverd ten opzichte van 1-1-2011. In dat jaar had het Centrum nog ca. 1.800 banen meer. Sinds 2008 is de concentratie van banen in het stadsdeel Centrum iets minder groot geworden. In 2008 was 31% van alle banen in Centrum gevestigd, in 2012 is dat 29%. Het stadsdeel Haagse Hout heeft er ca. 1.300 banen ingeleverd sinds 2011 en heeft nu een totaal aantal banen van ca. 46.500 (18% van het totaal). Na Centrum is Haagse Hout het stadsdeel met de meeste banen. Stadsdeel Scheveningen heeft 34.000 banen (13% van het totaal).

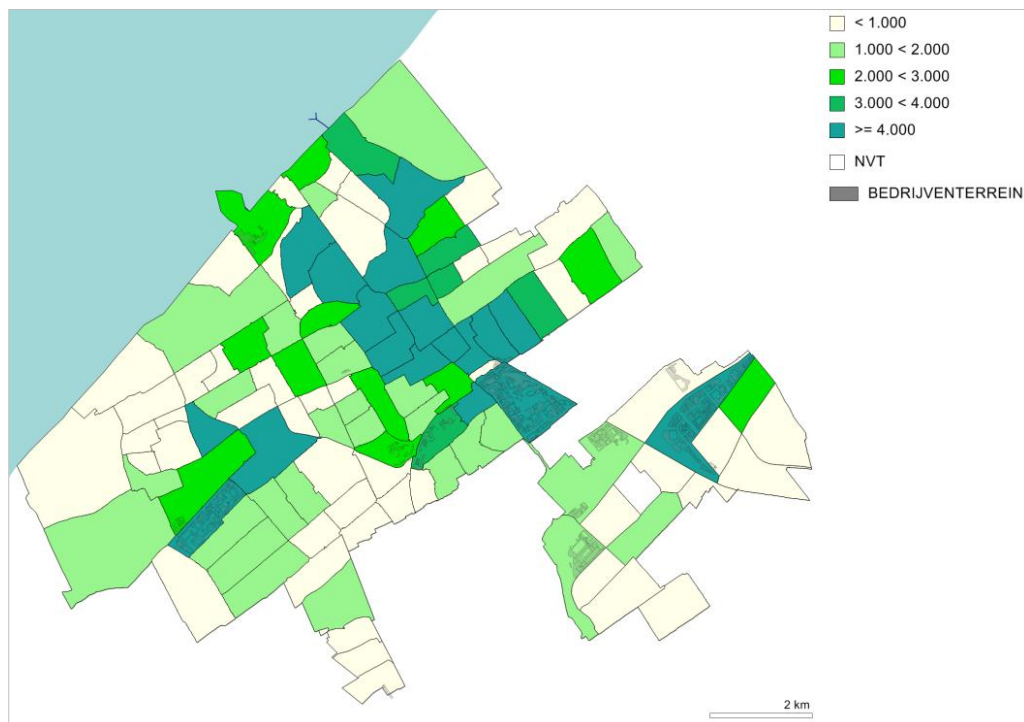
De stadsdelen met kleinere aantallen banen zijn Laak (23.000 banen, 9% van de werkgelegenheid), Loosduinen en Escamp (ieder 22.000 banen, 8% van de werkgelegenheid), Leidschenveen-Ypenburg (19.000 banen, 7% van het totaal) en Segbroek (14.000 banen, 6% van het totaal). Van alle stadsdelen hebben alleen Leidschenveen-Ypenburg en Segbroek meer banen dan een jaar geleden. De andere stadsdelen zijn gekrompen. In figuur 4.2 wordt het aantal banen per buurt weergegeven. Hierin zien we terug komen dat de buurten in de stadsdelen Centrum en Haagse Hout ook de meeste banen hebben.

Figuur 4.1 Banen per stadsdeel, 1-1-2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Figuur 4.2 Banen per buurt, 1-1-2012

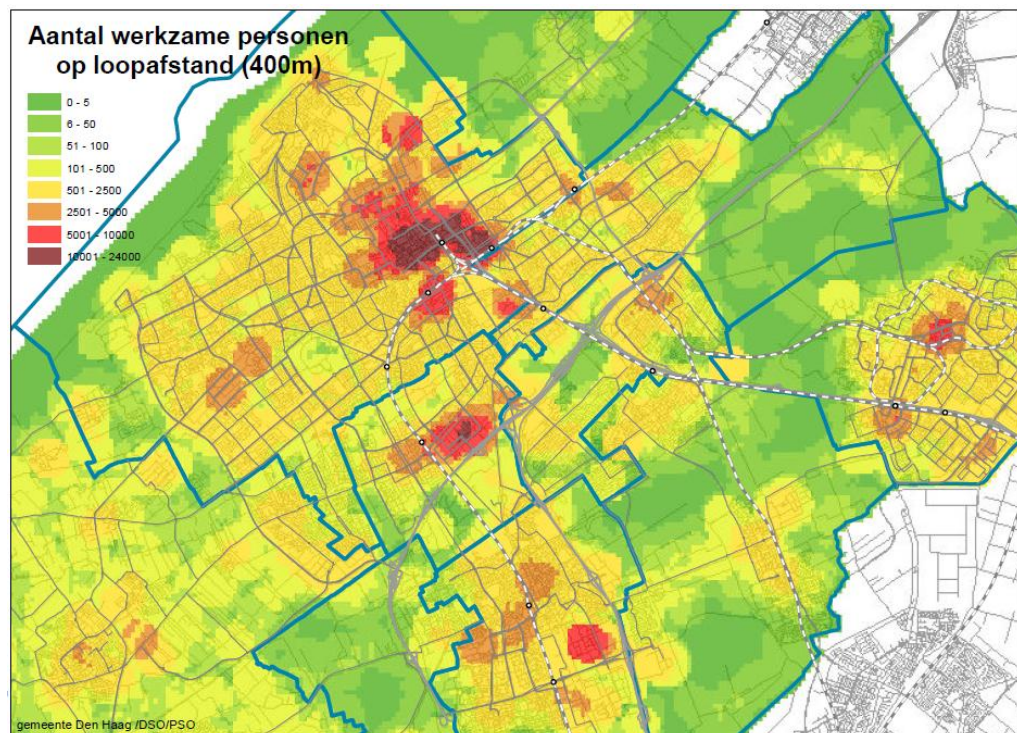
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De volgende kaart laat zien dat de grootste concentratie van banen te vinden is in de kantoorgebieden Beatrixkwartier en in de Binnenstad. Daarnaast zijn de kantoorgebieden Regulusweg op de Binckhorst (de KPN kantoren) en bij Station Holland Spoor te zien. Het zijn vooral de concentraties in kantoorgebieden die donkerrood kleuren in de kaart. Hier werken gemiddeld veel mensen per vierkante meter. Daarnaast vallen de concentraties Kerketuinen en het daarnaast gelegen ziekenhuis Leyenburg op, net als het World Forum en de concentratie van TNO/Defensie.

In de regio vallen de campus van TU Delft, Businesspark Plaspoelpolder en Stadshart Zoetermeer op als brandpunten van werkgelegenheid.

Als we kijken naar de werkgelegenheid per buurt zien we een vergelijkbaar beeld. De buurten met de meeste banen komen overeen met de gebieden waar de hoogste concentratie van banen voorkomt.

Figuur 4.3 Banenconcentratie in Haaglanden, 2012

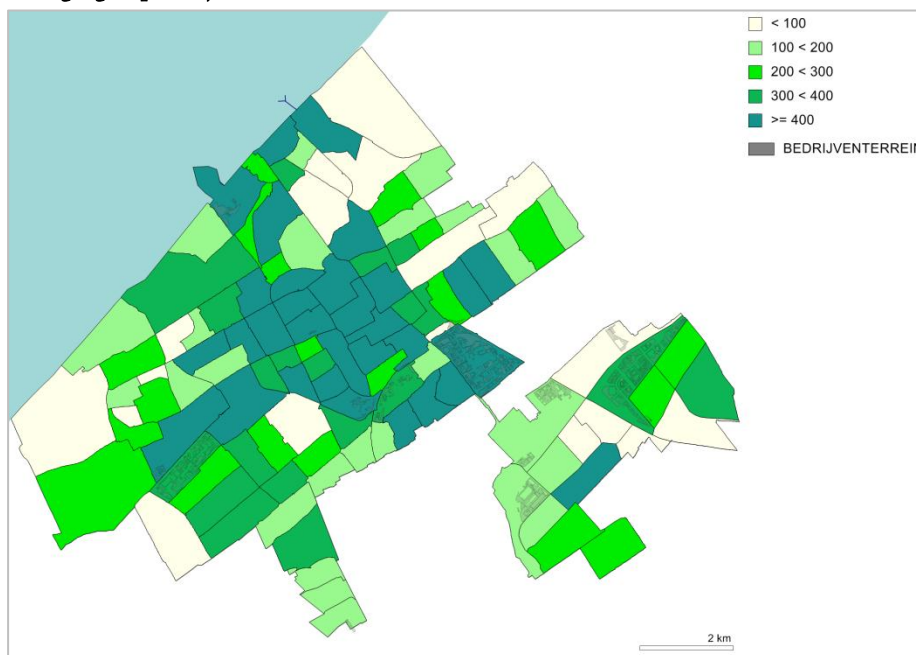

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

4.3 SPREIDING VAN DE VESTIGINGEN

De spreiding van de vestigingen over de stad laat zien dat naast de buurten in het stadsdeel Centrum de vestigingen ook vooral zitten in de stadsdelen Scheveningen en Escamp. Vooral in dit laatste stadsdeel gaat het vaak om kleine bedrijfjes en ZZP'ers. Onderstaande kaart laat de vestigingen per wijk zien.

Figuur 4.4 Vestigingen per wijk, 1-1-2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

In de buurten die ten westen en zuidwesten van het centrum liggen komen ook veel vestigingen voor. In deze buurten vinden we ook veel ZZP'ers waardoor het totaal aantal banen in die buurten niet zo groot is maar het totaal aantal vestigingen naar verhouding wel (zie ook figuur 5.8 in paragraaf 5.4).

5

GROOT-, MIDDEN- EN KLEINBEDRIJF

5.1 INLEIDING

Er zijn verschillende definities van het MKB in gebruik. Met ingang van 1 januari 2005 heeft de Europese Commissie de definitie van Midden- en Kleinbedrijf (MKB) opnieuw vastgelegd conform de volgende criteria:

- middelgroot < 250 werkzame personen
- klein < 50 werkzame personen
- micro < 10 werkzame personen

In dit rapport passen we deze definitie iets aan door de groep < 250 werkzame personen verder op te delen in 50-100 werkzame personen, wij noemen dat middelgroot, en 100-250 werkzame personen. Dit sluit aan bij de meest gangbare definitie in Nederland. In Den Haag wordt algemeen uitgegaan van een grootbedrijf van 100 werkzame personen of meer.

Officieel wordt het MKB vastgesteld op bedrijfsniveau. Dat wil zeggen dat de verschillende vestigingen van één bedrijf samen minder dan 100 banen hebben. In deze rapportage wordt echter gebruik gemaakt van een registratie op het niveau van de individuele vestigingen.

5.2 GROTE BEDRIJVEN EN INSTELLINGEN

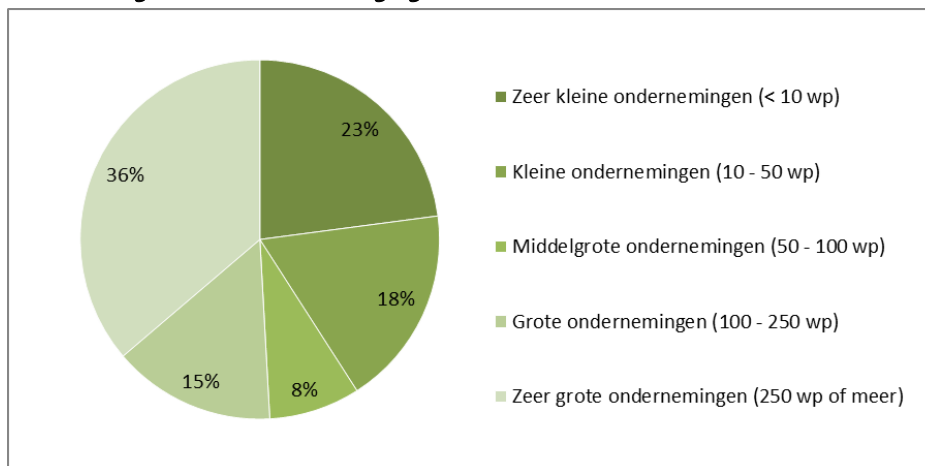
Grootbedrijf verantwoordelijk voor meer dan de helft van de banen.

Zeer grote vestigingen zijn de vestigingen met 250 werknemers of meer. Den Haag heeft 130 van deze vestigingen met meer dan 250 werknemers. De zeer grote vestigingen zijn goed voor 36% van de werkgelegenheid in Den Haag. We vinden deze vestigingen vooral in de collectieve sector. Van de 130 grootste vestigingen zijn er ca. 80 te vinden in deze sector.

Naast deze zeer grote vestigingen zijn er ook vestigingen met 100 tot 250 werknemers. Dit zijn er 248. Ook deze groep behoort in Den Haag tot het grootbedrijf.

In totaal bestaan de grote werkgevers uit 378 vestigingen. Deze groep staat in Den Haag voor 51% van alle werkgelegenheid in de stad. Dat zijn bijna 130.000 banen bij nog geen 1% van de vestigingen.

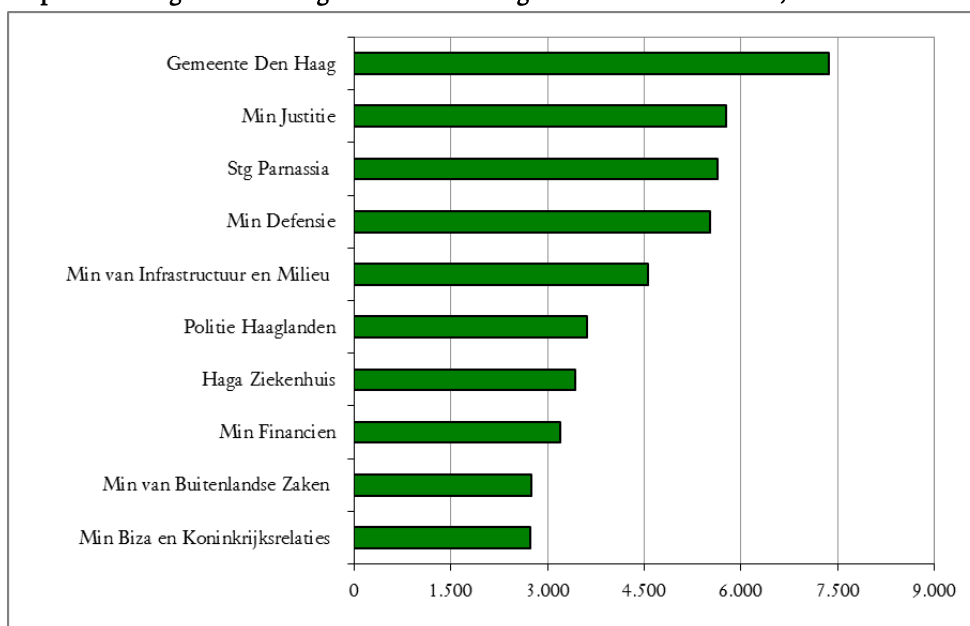
Figuur 5.1 Banen naar grootteklasse van vestigingen

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Onderstaande figuur laat een lijstje zien met de 10 grootste werkgevers in Den Haag in de collectieve sector. Den Haag scoort hier hoog met alle ministeries. Het grootste bedrijf in de collectieve sector maar ook in heel Den Haag is de Gemeente Den Haag zelf. Maar wanneer we de Rijksoverheid als één organisatie beschouwen staat deze ruim op kop.

Figuur 5.2 Top 10 van de grootste werkgevers in Den Haag in de collectieve sector, 2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

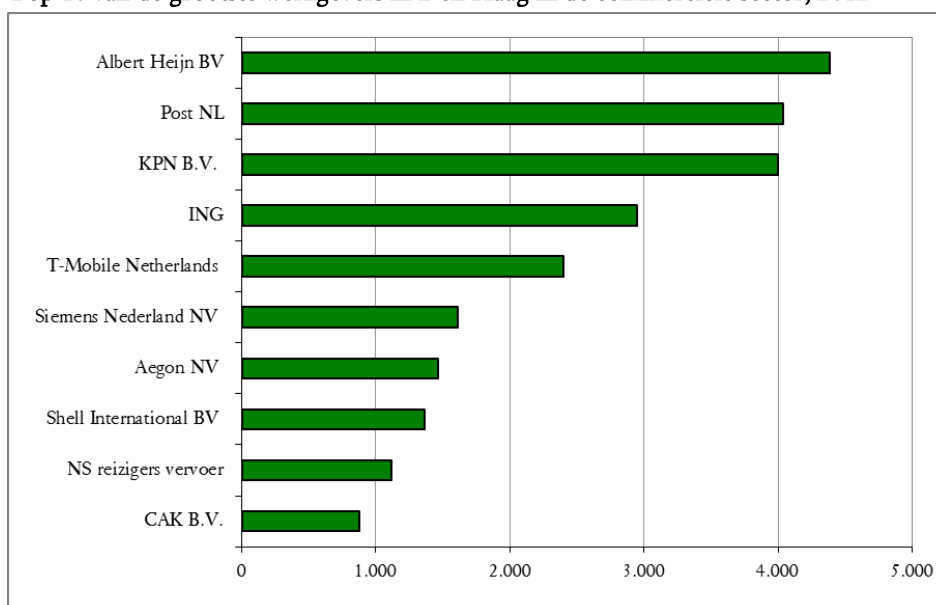
Onderstaande grafieken laten de top 10 grootste bedrijven zien. Hierbij gaat het uitdrukkelijk wél om bedrijven en zijn zoveel mogelijk vestigingen van hetzelfde bedrijf bij elkaar gevoegd om tot de bedrijfsgrootte te komen. Bij de commerciële werkgevers staat Albert Heijn aan de top.

In totaal zijn de top 10 collectief en commercieel goed voor bijna 70.000 banen.

De top 10 lijstjes veranderen weinig van jaar op jaar. Er wordt wel eens wat ‘stuivertje gewisseld’ maar slechts een enkele keer verandert er echt iets. Zo is in 2011 het bedrijf Cleaning Services CSU verhuisd uit Den Haag naar Rijswijk. Vermoedelijk zal dit nauwelijks

consequenties hebben voor de werknemers van het bedrijf. De schoonmakers zullen nog steeds in Den Haag werken. Zij staan echter niet meer in Den Haag geregistreerd. Dit bedrijf stond de afgelopen jaren in de top 10.

Figuur 5.3 Top 10 van de grootste werkgevers in Den Haag in de commerciële sector, 2012

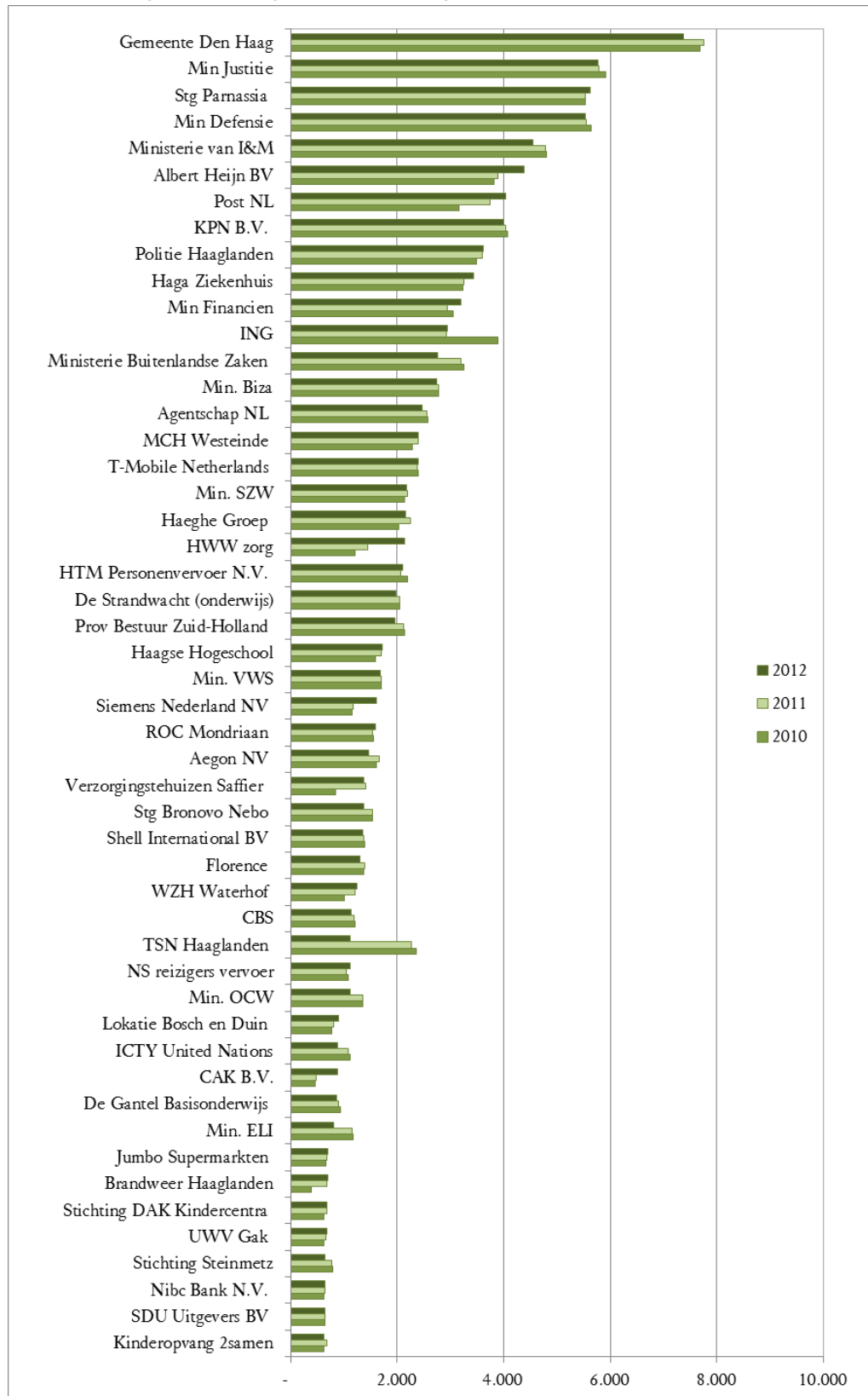
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De ontwikkeling in de grote werkgevers is divers. Wanneer we naar de top 100 grootste organisaties van 2012 kijken zien we een krimp van 0,9%, minder dan de 2,17% krimp van het Haagse gemiddelde. Toch zijn er in de top100 forse klappen gevallen. De grootste krimp vond plaats bij de thuiszorgorganisatie TSN Haaglanden. Meer dan 1.000 banen verdwenen hier. Deze krimp werd in de sector enigszins gecompenseerd door de groei van ca. 700 banen bij HWW zorg. Ook bij de overheid verdwenen banen; meer dan 400 bij het Ministerie voor Buitenlandse Zaken en een kleine 400 bij zowel de Gemeente Den Haag als het Ministerie van Economische Zaken.

Er was ook groei het afgelopen jaar. Bij de eerder genoemde zorginstelling maar ook bij Albert Heijn (+500), bij Siemens (ruim 400) en het CAK (ca. +400).

Op vestigingen niveau zien we de afgelopen 12 jaar dat de groep grote organisaties achterblijft in de groei. Sinds 2000 is het aantal banen in bij vestigingen met meer dan 100 werknemers met 6% toegenomen en het aantal banen in Den Haag totaal met 8%. Kijken we naar de periode 2008-2012 dan zien we dat het grootbedrijf het juist beter doet dan het MKB en Haags gemiddelde. Werkgelegenheid bij het grootbedrijf is in die periode maar met 2% afgenomen, terwijl het totaal aan banen in de stad afnam met 4%. Dit is ook niet zo vreemd. Het grootbedrijf werkt vaak internationaal en kan risico's beter spreiden. Ook hebben zij vaak een grotere reserve. Dit leidt ertoe dat grote bedrijven en instellingen beter in staat zijn banen vast te houden in tijden van crisis dan het MKB.

Figuur 5.4 Top 50 van de grootste werkgevers in Den Haag, 2010-2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

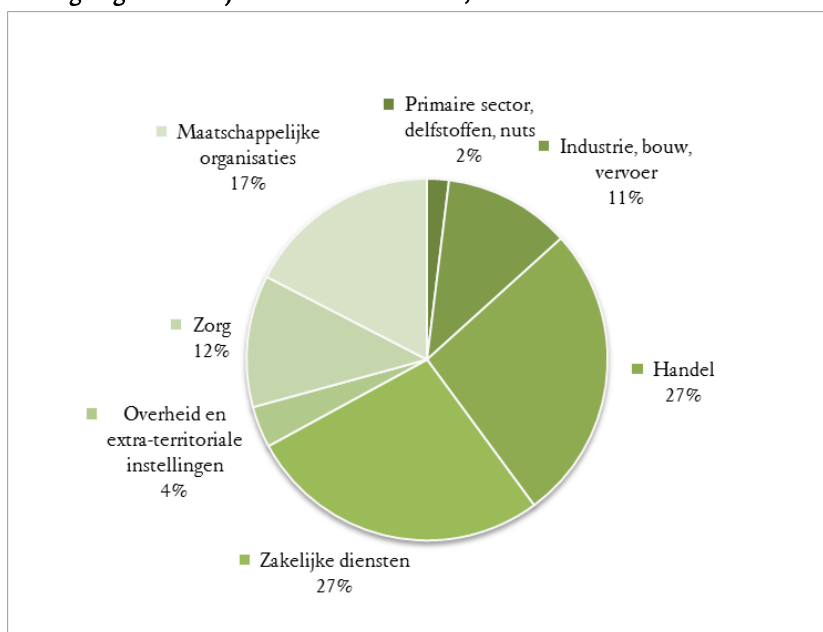
5.3 HET MKB

Het MKB lijdt onder de crisis, ZZP blijft toenemen

Het MKB in Den Haag bestaat uit vestigingen tot 100 werknemers. In Den Haag zijn dat 36.000 vestigingen. Het MKB is goed voor 125.000 banen, 49% van de werkgelegenheid in Den Haag.

Het MKB is vooral te vinden in de handel en de Zakelijke dienstverlening. In beide sectoren komen 27% van de banen voor. Sectoren waar in Den Haag veel banen worden gevonden zoals overheid komen in het MKB veel minder voor.

Figuur 5.5 Werkgelegenheid bij het MKB naar sector, 2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Het MKB heeft zich de afgelopen 12 jaar laten zien als een banenmotor. Sinds 2000 is het aantal banen in het MKB met 15% toegenomen. Vanaf de crisis 2008-2012 weet het MKB zich minder goed staande weet te houden. Het aantal banen in het MKB is sinds 2008 met 8% gekrompen.

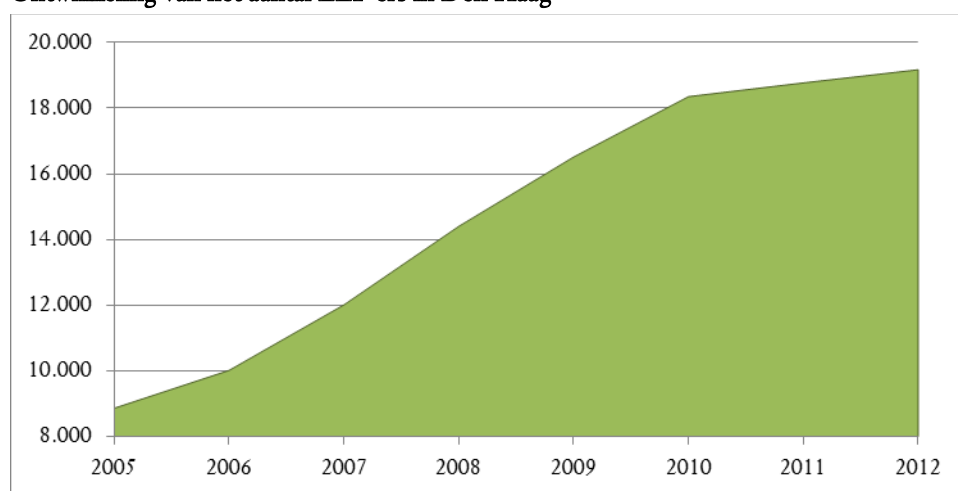
5.4 ZZP'ERS EN STARTERS

Het aantal ZZP'ers blijft groeien

Een specifiek onderdeel van het MKB zijn de ZZP'ers. Dit zijn zelfstandigen zonder personeel. In dit rapport verstaan we onder ZZP'ers vestigingen met maximaal 1 fulltime¹⁶ werkende die geen deel uit maakt van een groter bedrijf.

Het aantal ZZP'ers in Den Haag is fors toegenomen sinds 2005. Na 2010 is de groei wat afgevlakt maar inmiddels herbergt de stad meer dan 19.000 ZZP'ers. Hiermee zijn zij goed voor 7,5% van de Haagse banen.

Figuur 5.6 Ontwikkeling van het aantal ZZP'ers in Den Haag

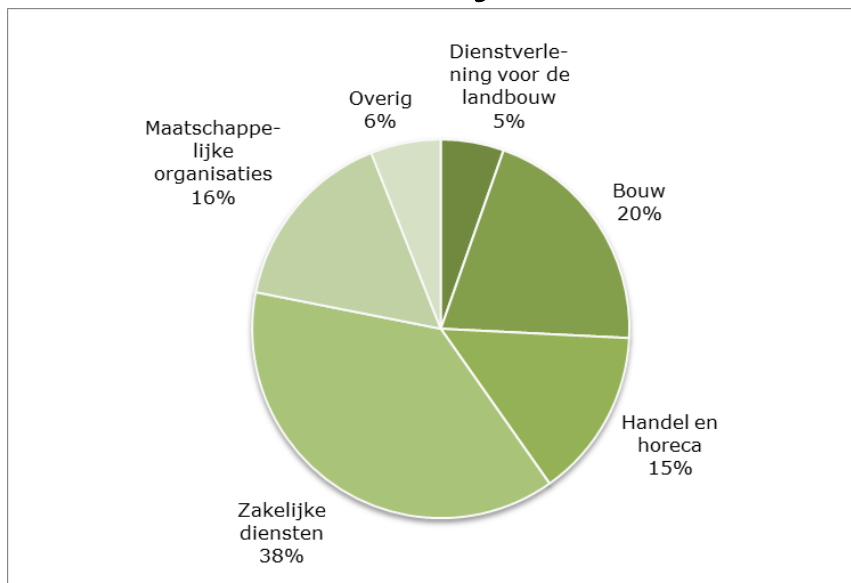

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

ZZP'ers zijn vooral werkzaam in een beperkt aantal branches. Vooral in de Zakelijke dienstverlening komen naar verhouding veel ZZP'ers voor. In totaal werkt 38% van de ZZP'ers in de Zakelijke dienstverlening. De sector Zakelijke dienstverlening bestaat voor een groot deel uit organisatieadviseurs (21% van alle Zakelijke diensten), daarnaast komen reclamebureaus (7%), technisch ontwerp en advies (6%) en advisering op het gebied van informatietechnologie (5%) veel voor. Eén vijfde van de ZZP'ers werkt in de bouw. 16% procent werkt in een Maatschappelijke organisatie. Hierbij gaat het vooral om kunst en cultuur en onderwijs. Tenslotte de handel en horeca waarbij ongeveer de helft van de ZZP'ers in de detailhandel werkt.

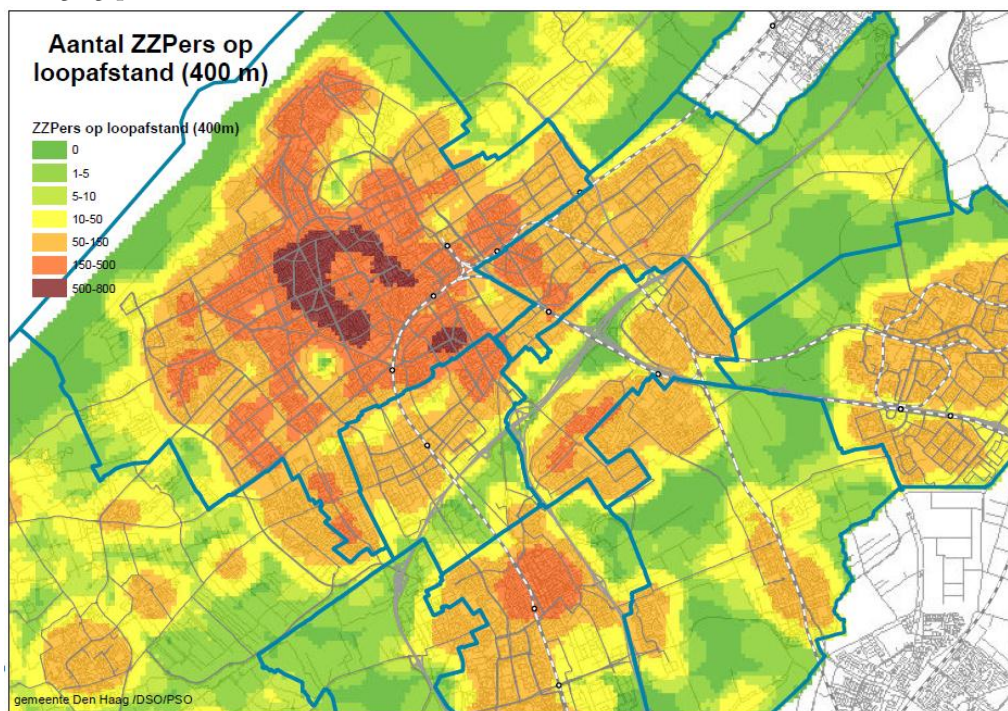
¹⁶ Onder fulltime wordt in dit rapport verstaan 12 uur werkend per week of meer.

Figuur 5.7 Branches waarin ZZP'ers werken, Den Haag, 2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Figuur 5.8 Vestigingsplaatsen van ZZP'ers, 2012

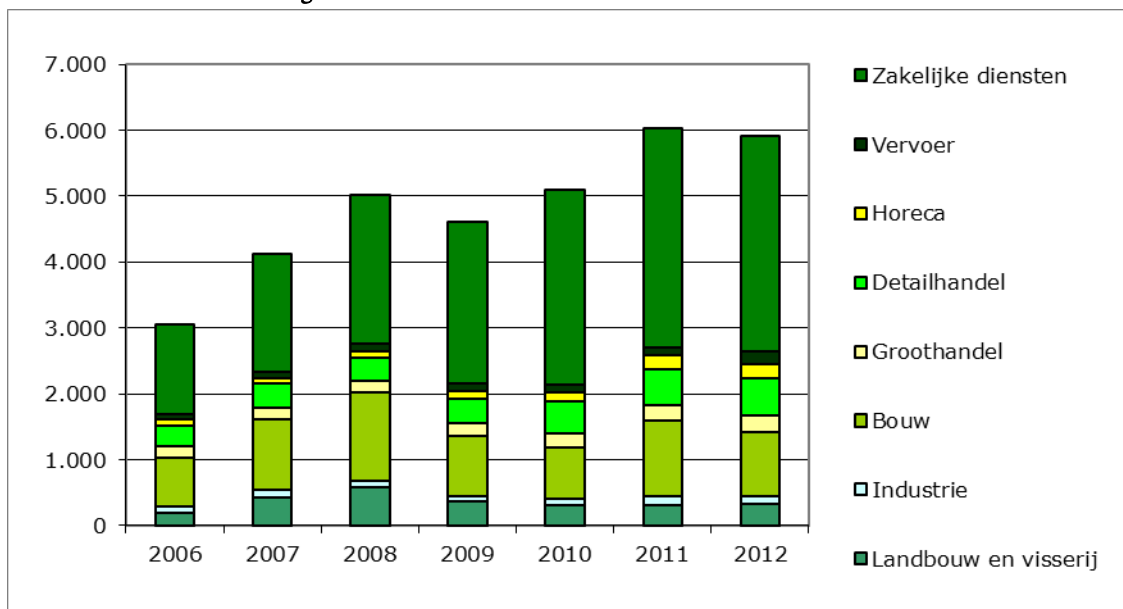
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

ZZP'ers zijn vaak gevestigd in de wijken Laakkwartier en Spoorwijk, Valkenboskwartier, Rustenburg en Oostbroek, Schildersbuurt en Ypenburg. In de wijken Centrum en Scheveningen zijn absoluut ook veel ZZP'ers gevestigd maar in relatie tot andere bedrijven komen ze minder dan gemiddeld voor. In Centrum bijvoorbeeld is 9% van alle vestigingen gevestigd maar 6% van de ZZP'ers.

Starters: vooral Zakelijke dienstverleners

Voor inzicht in het aantal startende ondernemers (“starters”) wordt gebruik gemaakt van cijfers van de Kamer van Koophandel. Onder starters zijn dezelfde branches als onder ZZP’ers sterk vertegenwoordigd; de Zakelijke dienstverlening is veruit de favoriete sector voor starters. Starters zijn en blijven heel vaak ook ZZP’er.

Figuur 5.9 Branches waarin starters beginnen

Bron: Kamer van Koophandel Haaglanden, bewerking PSO

In 2012 schreef de Kamer van Koophandel in Den Haag bijna 6.400 nieuwe ondernemingen in, waarvan het leeuwendeel (93%) starters. De resterende 7% betreft overige oprichtingen, voornamelijk nieuwe filialen van bestaande bedrijven. Ondernemingen gericht op zakelijk beheer (zoals stamrecht Bv's) zijn hierbij buiten beschouwing gelaten. De startersdynamiek ligt in Den Haag boven het nationale cijfer. Per 1000 vestigingen telde Den Haag in 2012 128 starters (Nederland 114). Den Haag kende in 2012 (vergeleken met 2011) wel een lichte daling van het aantal starters, maar de krimp was met 4% veel minder dan landelijk (15%). Per saldo groeit het aantal vestigingen in Den Haag. Omdat de 'stoppers' doorgaans groter zijn dan de 'starters', gaat dit toch gepaard met verlies van werkgelegenheid.

6

WERKGELEGENHEIDSONTWIKKELING G5 PERIODE 2008-2012

6.1 INLEIDING

Sinds het begin van de recessie in 2008 heeft Den Haag te maken met een krimp

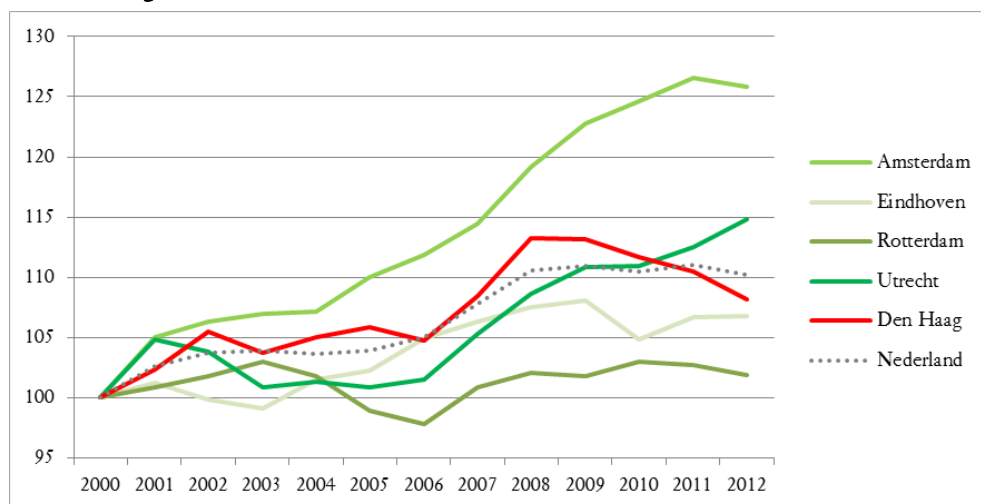
van de economie. Het aantal banen is sindsdien met meer dan 10.000 afgenomen. Den Haag blijkt hiermee harder geraakt dan steden als Amsterdam, Eindhoven, Rotterdam en Utrecht. Amsterdam en Utrecht zijn zelfs ten opzichte van 2008 nog gegroeid. Tot het begin van de crisis, van 2000 tot eind 2008, was de ontwikkeling in Den Haag ten opzichte van de andere steden gunstiger en volgde zij het groeipatroon van Amsterdam. Over de langere periode van 2000 tot 2012 ligt de banengroei met ruim 8% boven die van Eindhoven en Rotterdam. In dit hoofdstuk vergelijken we op hoofdlijn de ontwikkeling van het aantal banen in de G5 en lichten we enkele opvallende verschuivingen in de Haagse economie toe.

6.2 WERKGELEGENHEIDSONTWIKKELING G5

Moeilijke jaren voor Den Haag

Vanaf het begin van de recessie is de ontwikkeling van het aantal banen in Den Haag minder gunstig dan in Amsterdam, Utrecht, Eindhoven en Rotterdam. Tot het begin van de crisis, eind 2008, was de ontwikkeling in Den Haag ten opzichte van de andere steden relatief gunstig. Dit is nu niet langer het geval. Amsterdam en Utrecht zijn sinds 2008 verder gegroeid, hoewel Amsterdam inmiddels ook krimp laat zien. Rotterdam en Eindhoven schommelen rond het niveau van 2008.

Figuur 6.1 Ontwikkeling banen in de G5

Bron: VGM 2000-2007 (gebaseerd op LISA) en LISA 2008-2012

Stad en regio krimpen beiden

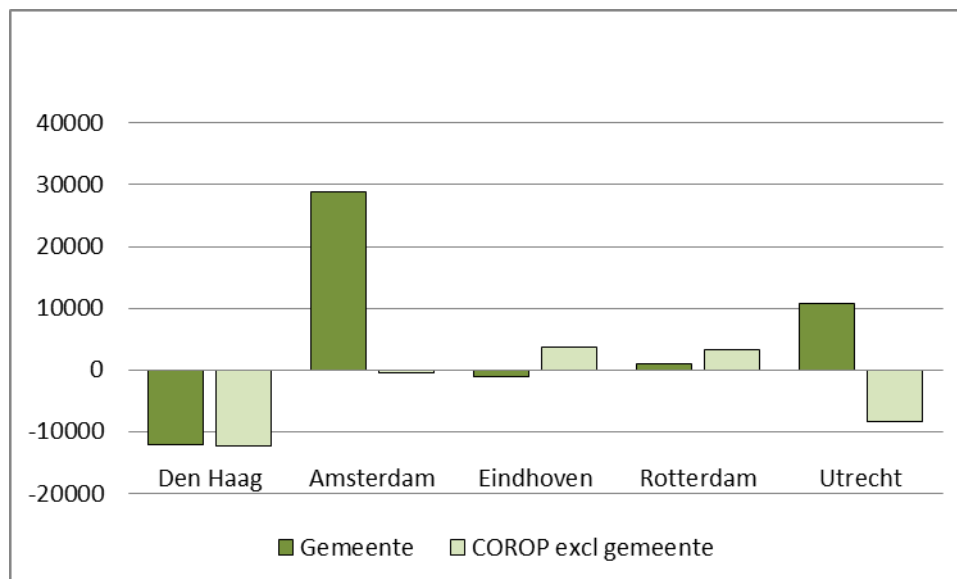
Voor elk van de benchmark steden blijkt de relatie met de omliggende (COROP¹⁷-) regio anders. Op basis van de ontwikkeling van banen in de G5 en hun ommeland moet geconstateerd worden dat de regio Den Haag het minder gunstig doet. Bij de andere steden laat ofwel de centrale stad, ofwel de omliggende gemeenten binnen de regio groei zien. In de Haagse regio is het aantal banen sinds 2008 met meer dan 24.000 banen afgenomen. Zowel de stad als de omliggende gemeenten hadden te maken met krimp.

Bij de groeisteden Utrecht en Amsterdam valt op dat de omliggende regio het relatief slechter doet. In de regio Groot-Amsterdam wordt de groei volledig veroorzaakt door de stad Amsterdam en ligt het aantal banen in de omliggende gemeenten op het niveau van 2008. In de stad Utrecht is het aantal banen sinds 2008 met circa 10.000 toegenomen, maar in de Utrechtse regio als geheel 'slechts' met 2.500 banen. Dat betekent per saldo dus verlies van banen in buurgemeenten rondom Utrecht.

Groei in Eindhoven wordt juist veroorzaakt door de regio, voor de stad zelf was de groei van het aantal banen licht negatief. In Rotterdam laten zowel de stad als de omliggende gemeenten binnen de COROP een marginale groei zien van het aantal banen.

¹⁷ De steden liggen in COROP Agglomeraties-Gravenhage, Groot-Amsterdam, Utrecht, Groot-Rijnmond en Zuidoost-Noord-Brabant.

Figuur 6.2 Saldo banen 2008-2012 G5

Bron: LISA 2008-2012

Op basis van de ontwikkeling van banen in de G5 en haar omgeving kan geconstateerd worden dat Den Haag het in deze periode duidelijk minder goed doet. Er is sprake van een dubbele krimp. Daar waar bij de rest van de G4 ofwel de centrale stad, ofwel de omliggende gemeenten binnen de regio voor een groei zorgt, is in Den Haag geen van beide het geval.

6.3 GROEI- EN KRIMPSECTOREN G5

Veel krimp en weinig groeisectoren in Den Haag

In onderstaande tabel is de ontwikkeling van banen tussen 2008-2012 in de G5-steden per sector weergegeven. Wat opvalt, is dat Den Haag in tegenstelling tot de andere steden in absolute zin geen grote groei sectoren heeft (+++) en relatief veel krimpsectoren (-- en ---). In Amsterdam en Utrecht is, ondanks de crisis, het aantal banen tussen 2008 en 2012 in de meeste sectoren toegenomen. In Eindhoven en Rotterdam wordt de krimp van een aantal sectoren gecompenseerd door groei in enkele andere sectoren. De krimp in Den Haag in de afgelopen vier jaar sluit deels aan op langer lopende trends (vanaf 2000), deels vond een trendbreuk plaats met het begin van de crisis.

Tabel 6.1 Groei- en krimpsectoren in de G5¹⁹

Groei banen 2008-2012	Amsterdam	Utrecht	Rotterdam	Eindhoven	Den Haag
A Agrarische sector	-	-	-	-	+
B Delfstoffenwinning	=	=	-	=	+
C Industrie	+	--	--	--	-
D Energiesector	++	-	++	+	-
E Watermanagement	+	-	-	=	+
F Bouwnijverheid	-	+	--	--	--
G Groot- en detailhandel	++	++	+	-	--
H Vervoer en opslag	--	+	--	+	-
I Horeca	++	+	+	-	--
J Informatie en Communicatie	+++	++	+	=	--
K Financiële instellingen	---	++	--	-	--
L Onroerend goed sector	-	-	=	-	-
M Advies & Onderzoek sector	+++	+++	+	+++	+
N Overige zak. Dienstverlening	--	-	-	-	---
O Openbaar bestuur	--	+++	-	-	--
P Onderwijs	+++	-	++	=	+
Q Zorgsector	+++	++	+++	++	++
R Vrije tijd sector	+++	++	-	+	-
S Overige dienstverlening	++	+	=	+	-
Totaal	+++	+++	+	-	---
Saldo 2008-2012	28.860	10.860	1.050	-1.010	-12.510

Legenda groei banen: +++ >3.000 : ++>1.000 : +>50 : = -50 tot 50 : -<-50 : --<-1.000 : ---<-3.000

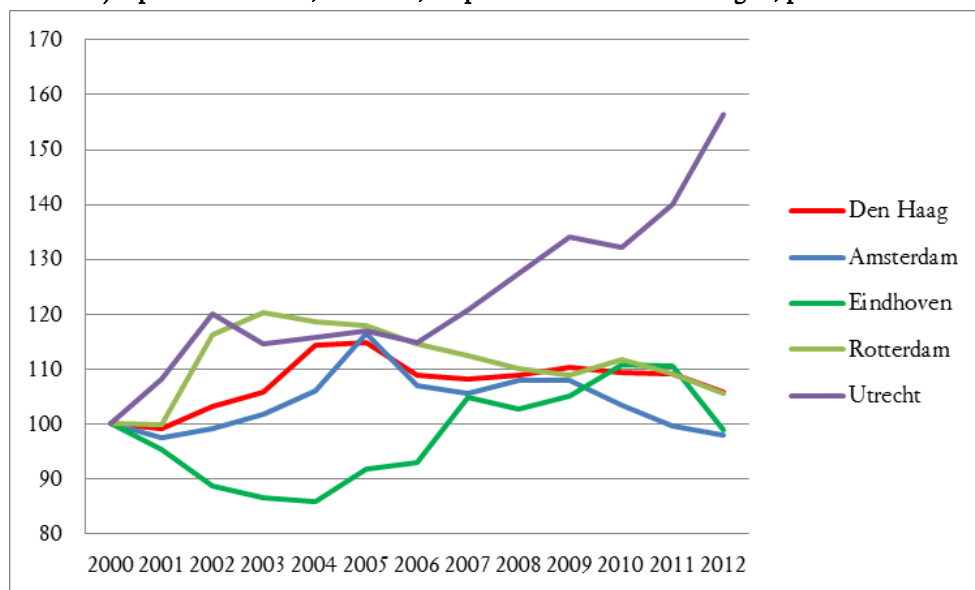
Bron: LISA, BIK (Amsterdam 2012)

Openbaar Bestuur krimpende drager

Voor Den Haag is Openbaar Bestuur een cruciale sector. Het is een drager van de Haagse werkgelegenheid die sinds 2000 beperkt is gegroeid en de laatste jaren krimp vertoont. Na een forse groei tussen 2001 en 2004 en een beperkte groei tussen 2007 en 2009, is er in de afgelopen jaren vooral bij de rijksdiensten sprake van een daling van het aantal banen. Meerdere departementen zijn samengegaan of in afgeslankte vorm behouden. Het aantal werkzame personen is vooral bij het Ministerie van OCW en Ministerie van BZK afgenomen. Het Ministerie van Financiën is juist wat gegroeid. In de volgende figuur wordt de werkgelegenheidsontwikkeling 2000-2012 van de sector in Den Haag uitgelicht. Vooral in 2011-2012 is het aantal banen bij het Openbaar Bestuur fors gedaald (ca. -1.500). In Amsterdam ontwikkelt deze sector zich relatief slechter dan in Den Haag (zie figuur 6.3). Utrecht laat vanaf 2006 juist een groei zien die vooral het gevolg is van concentratie van regionale rijksdiensten en relocatie van sommige rijksdiensten vanuit Den Haag.

¹⁹ De landelijke LISA-cijfers voor Den Haag wijken licht af van de cijfers zoals gehanteerd door de gemeente Den Haag doordat hierin met terugwerkende kracht correcties op voorgaande jaren zijn gemaakt. Voor gemeentelijke studies wordt in de regel uitgegaan van de eerder gerapporteerde cijfers zonder correcties achteraf. Met name de cijfers voor 2008 vielen daardoor hoger uit in de landelijke cijfers, waardoor ook het saldo 2008-2012 hier een grotere krimp vertoont (-12.500 tegen -10.000 in gemeentelijke cijfers). Daarom is in deze tabel gewerkt groei-, respectievelijk krimpcategorieën i.p.v. exacte getallen.

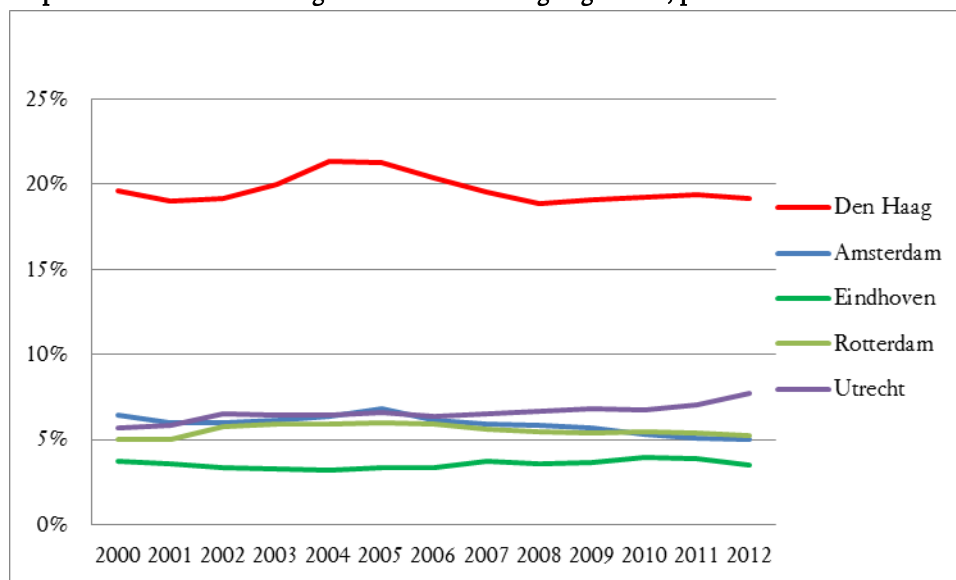
Figuur 6.3 Banen bij Openbaar bestuur, overheid, verplichte sociale verzekeringen, per stad.

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, LISA, bewerking PSO

In figuur 6.4 is te zien wat het belang is van deze sector in de totale werkgelegenheid van de G5 gemeenten. Uit deze figuur blijkt duidelijk dat het aandeel van het totaal aantal banen bij het Openbaar bestuur, overheidsdiensten en verplichte sociale verzekeringen in Den Haag aanzienlijk groter is dan in de andere steden in de G5.

Figuur 6.4 Aandeel banen bij Openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte sociale verzekeringen in de totale werkgelegenheid, per stad.

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, LISA, bewerking PSO

In bijlage IV zijn van alle sectoren, waarvan een aantal hierna wordt besproken, grafieken opgenomen van de G5, zoals hierboven voor Openbaar bestuur is getoond. Daarbij staat steeds links de grafiek met de (geïndexeerde) ontwikkeling van het totaal aantal banen per sector vanaf

2000 en rechts in grafiek het relatieve aandeel van de banen in deze sector in de totale werkgelegenheid.

De sectoren Zorg (Q), Advies en Onderzoek (M) en Onderwijs(P) zijn voor de meeste steden belangrijke en groeiende pijlers van stedelijke werkgelegenheid. Ook in Den Haag groeiden deze sectoren, maar minder sterk. Ook hebben ze een kleiner aandeel op de Haagse arbeidsmarkt en dragen ze dus minder bij aan de totale werkgelegenheid.

Voor de Zorg geldt dat beeld al langer –de andere steden laten een continue groei zien over het hele afgelopen decennium, met 30 tot 40 procent groei steeds meer banen bij deze toch al belangrijke werkgever. De Haagse Zorgsector zag echter nauwelijks groei tussen 2000 en 2006. Tussen 2006 en 2009 groeide de Haagse Zorgsector “mee” maar daarna blijft de omvang in banen vrijwel stabiel.

Voor Onderwijs geldt dat de ontwikkeling van de sector in Den Haag al sinds 2000 het patroon volgt van de andere steden, maar ook hier is het relatieve aandeel in de totale werkgelegenheid (veel) lager, en daarmee dus ook de bijdrage aan de totale werkgelegenheid.

Den Haag laat krimp zien bij een aantal sectoren die bij twee of meer andere steden juist groeiden. Dit geldt met name voor de sectoren Informatie en Communicatie (J), de Vrijtijdssector (R) , Groot- en Detailhandel (G), en Horeca (I).

De Informatie- en Communicatiesector laat in Den Haag, net als in Amsterdam en Rotterdam, al sinds 2001 een vrijwel continue, maar overigens geleidelijke krimp zien. Voor Den Haag is de sub-sector telecom hierin bepalend, maar ook de uitgeverijbranche krimpt. Eindhoven en Utrecht vertonen het meest eenduidige groeipad. Een opleving in 2011 zorgt voor een gunstige score voor Amsterdam. Voor de Vrijtijdssector lieten tot 2008 Amsterdam en Den Haag een vergelijkbaar groeipatroon zien (ca. 40 procent groei in 8 jaar) Daarna zag Amsterdam een spectaculaire doorgroei, terwijl Den Haag een lichte krimp ondervond. Ook bij de Groot- en Detailhandel en de Horeca gaat deze vergelijking met Amsterdam op. Tot 2008 liet Handel in Den Haag net als in Amsterdam een bescheiden groei zien (daar waar de anderen krompen), daarna nam het aantal banen af in Den Haag en was er een marginale maar doorgaande groei voor Amsterdam. De werkgelegenheid in de Haagse detailhandel is feitelijk stabiel gebleven, maar de relatief beperkte groothandel heeft een fors baanverlies laten zien. In Amsterdam heeft de horeca, tenslotte, een bijna twee keer zo groot aandeel in de totale werkgelegenheid als de andere steden. De grote banengroei in de horeca, waarvan al sprake is sinds 2006 en die tot nog toe is doorgezet, heeft dus een belangrijke impact op de totale werkgelegenheid in de hoofdstad.

De sectoren Overige zakelijke dienstverlening (N), Financiële instellingen (K), Industrie (C) en Bouwnijverheid (F) hebben in de afgelopen vier jaar de grootste krimp van het aantal banen gekend, in vrijwel alle steden; ook Den Haag. De Bouw en de Industrie doen het in Den Haag relatief minder ongunstig.

Voor Den Haag is de krimp in Overige zakelijke dienstverlening in belangrijke mate bepaald door de verhuizing van één groot schoonmaakbedrijf naar Rijswijk –het werkgelegenheidseffect zal wellicht voornamelijk statistisch zijn (op veel banen blijven Haagse mensen werken). Wel is er binnen deze sector ook een grote krimp in de sub-sector arbeidsbemiddeling/arbeidsbureaus en in mindere mate bij ander sub-sectoren. De sub-sector arbeidsbemiddeling/arbeidsbureaus groeide overigens tussen 2005 en 2010 juist fors.

Verondersteld mag worden dat na 2010 hier de gevolgen van de krimp in andere delen van de markt en bij de overheid een rol spelen. De sector Financiële Instellingen heeft nooit

gedomineerd in Den Haag en liet vanaf 2000 een continue krimp in het aantal banen zien. Dat patroon liep ook na 2008 feitelijk gewoon door en is daarom wellicht meer structureel dan conjunctureel (herstructurering bankensector), mede door het grote belang van de verzekeringsbranche (kennisintensivering, automatisering leiden tot netto baanverlies). Anno 2012 betreft het ca. 3 procent van de Haagse werkgelegenheid. Overigens liet Amsterdam sinds 2000 per saldo vrijwel geen, en Utrecht een beperkte groei zien in het aantal banen bij Financiële Instellingen. De Industrie laat in alle steden vanaf 2000 vrijwel continue krimp zien. Het baanverlies was in Den Haag het minst, en komt over die hele periode uit op ruim -7 procent. Eindhoven verloor in dezelfde periode 40 procent van de industriële werkgelegenheid. Het relatief aandeel van de industrie is in Den Haag echter beperkt tot ca. 3 procent van alle banen. De Bouwsector heeft in de periode tot de crisis in Den Haag een sterke groei laten zien, terwijl in de andere steden sprake was van krimp. Vanaf 2009 neemt ook in Den Haag het aantal banen in deze sector af, maar het aandeel in de werkgelegenheid is met ca. 4,5 procent vergelijkbaar met dat in Rotterdam en substantieel hoger dan in de andere steden, i.h.b. Amsterdam.

Er zijn naast Openbaar Bestuur drie sectoren die in Den Haag bovengemiddeld aanwezig zijn: de Agrarische sector (A), Delfstoffenwinning (B) en Overige Dienstverlening (S).

Den Haag scoort gunstig op de baanontwikkeling in de Agrarische sector en de Delfstoffenwinning. Deze voor steden wat a-typische sectoren zijn in Den Haag relatief sterk vertegenwoordigd en ontwikkelen zich gunstig, maar vormen uiteindelijk een heel beperkte bijdrage aan de werkgelegenheid (samen ca. 1,2 procent). De Overige Dienstverlening is een gemengde (rest)sector, die voor Den Haag van relatief groot belang is (ca. 5,4 procent van de banen; het dubbele van de andere steden). Tussen 2000 en 2008 groeide deze sector met bijna een kwart, sindsdien is er sprake van een lichte daling. Voor Den Haag kenmerkend is het grote aandeel aan levensbeschouwelijke, politieke en belangenorganisaties. Persoonlijke dienstverlening (wellness, uitvaarten, etc.) maakt hier ook deel van uit en is verantwoordelijk voor de recente (conjuncturele?) krimp.

In dit overzicht ontbreekt de sector “Extraterritoriale lichamen en organisaties”, waaronder internationale instellingen en ambassades. De registratie van deze organisaties is lastig en vergt separaat onderzoek; het cluster van Internationale organisaties en instellingen is breder dan “Extraterritoriale lichamen en organisaties”. Voor andere steden ontbreekt het complete overzicht. Zie voor het beeld voor de Haagse regio paragraaf 3.2.

Bijlage III geeft voor elke sector voor de G5 in grafiek de ontwikkeling en het relatieve belang weer.

Top 10 groei- en krimpbranches in Den Haag

De sectoren die in de tabel hiervoor zijn benoemd, omvatten vaak een grote reeks branches (sub-sectoren). Deze laten soms uiteenlopende ontwikkelingen zien. Tussen 2008 en 2012 laten in gemeente Den Haag 30 sub-sectoren (2-digit) een groei zien van circa 8.000 banen. In 52 sectoren is sprake van een krimp van circa 18.000 banen. Per saldo is dit een krimp van 10.000 banen. Hieronder staan de grootste groeiers en de tien sub-sectoren met de grootste krimp. Opvallend is dat binnen een sector als Bouw (“F”) de ontwikkeling de resultante kan zijn van tegengestelde ontwikkelingen in sub-sectoren. Hetzelfde zien we bij de Advies & Onderzoeksector (M). Ook voor de Industrie (C) geldt dat ondanks twee sterk groeiende sub-sectoren het totaal resultaat voor de sector (licht) negatief is.

Tabel 6.2 Top 10 groei- en krimpbranches in Den Haag 2008-2012

Top 10 branches krimp 2008-2012	Banen	Top 10 branches groei 2008-2012	Banen
(F) 43 Gespecialiseerde werkzaamheden in de bouw	-1.916	(Q) 87 Verpleging, verzorging en begeleiding met overnachting	1.378
(J) 61 Telecommunicatie	-1.909	(Q) 86 Gezondheidszorg	909
(O) 84 Openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte soc. verzek.	-1.610	(M) 69 Rechtskundige dvl, accountancy, belasting advies en administratie	795
(N) 78 Arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer	-1.524	(F) 41 Algemene burgerlijke en utiliteitsbouw en projectontwikkeling	760
(G) 46 Grthdl en handelsbemiddeling (niet in auto-s/ motorfietsen)	-1.296	(C) 32 Maken van overige goederen	627
(N) 81 Facility management, reiniging en landschapsverzorging	-1.216	(P) 85 Onderwijs	490
(K) 64 Financiële instellingen	-1.172	(M) 74 Industrieel ontwerp en vormgeving, fotografie, vertaling en ov. consultancy	481
(I) 56 Eet- en drinkgelegenheden	-883	(M) 70 Holdings, man. advies, concerndiensten	346
(K) 65 Verzekeringswezen en pensioenfondsen	-667	(R) 93 Sport en recreatie	324
(M) 71 Architecten, ingenieurs en technisch ontwerp en advies, keuring en controle	-562	(C) 26 Maken van computers en elektronische en optische apparatuur	300

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, meerdere jaren, bewerking PSO

In bijlage III zijn voor Den Haag alle sub-sectoren opgenomen, met het actueel aantal banen en de ontwikkeling tussen 2008 en 2012.

6.4 BRUTO STEDELIJK PRODUCT

Verdienvermogen Den Haag gehandhaafd

Betekent een krimp van het aantal banen ook een krimp van het bruto stedelijk product²⁰ (BSP)? Het aantal banen in Den Haag is ten opzichte van 2008 met circa 4,5 procent afgenomen. Uit onderstaande tabel blijkt dat het Bruto Stedelijk Product (BSP) ten opzichte van 2008 slechts licht is afgenomen, te weten met 0,2 procent. Dat betekent dat de productiviteit per werknemer is gestegen. Ondanks een afname van het aantal banen is de waarde van de Haagse economie redelijk op peil gebleven. De stad scoort daarmee ook iets gunstiger dan het landelijke beeld (-1,2 procent). Voor de regio Den Haag zien we eenzelfde beeld. Het aantal banen is ten opzichte van 2008 met circa 6 procent afgenomen, terwijl het bruto regionaal product (BRP) slechts is afgenomen met 0,7 procent. Dit betekent wel dat de

²⁰ Het bruto stedelijk product is de totale toegevoegde waarde van alle economische activiteiten die in een stad wordt gecreëerd, d.w.z. de som van lonen, loonbelasting en sociale premies van alle werknemers (incl. ambtenaren), niet-product gebonden belastingen (WOZ, heffingen en rechten) en loonsubsidies, winsten en afschrijvingen. Via de lonen, loonbelasting en sociale premies vormt de werkgelegenheid een belangrijk element in het bruto stedelijk product. De ontwikkeling van het bruto stedelijke product in constante prijzen (vast prijspeil) kan worden beschouwd als de economische groei in een stad.

gemiddelde arbeidsproductiviteit van werknemers in de gemeente Den Haag meer is gegroeid dan in de omliggende gemeenten binnen agglomeratie Den Haag.

Tabel 6.3 Bruto stedelijk product in Den Haag, regio en Nederland*

Stad/regio	2008	2009	2010	2011	2012
Den Haag	100	98,6	100,2	100,4	99,8
Agglomeratie 's-Gravenhage	100	97,5	99,2	99,9	99,3
Totaal Nederland	100	96,7	98,4	99,6	98,9

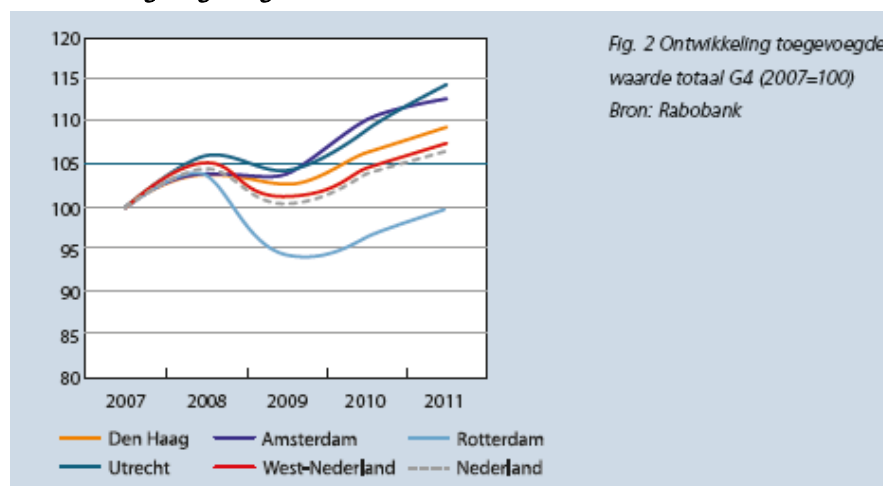
* Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen, totaal bedrijfsactiviteiten, prijsniveau 1995. Voor 2008-2010 gaat het om nader voorlopige cijfers, voor 2011- 2012 om voorlopige cijfers.

Bron: CBS/Statline, Regionale economische jaarcijfers en Banen van werknemers regio, bewerking ECORYS (ruimtelijk-economisch prognosemodel)

De stijging van de gemiddelde productiviteit per arbeidsplaats zal deels veroorzaakt worden door verdere automatisering van processen, maar ook doordat bedrijven in de crisis met minder personeel dezelfde omzet proberen te draaien. De kans bestaat overigens wel dat als de economie weer aantrekt en bedrijven opnieuw mensen aannemen de gemiddelde productiviteit per medewerker weer iets zal teruglopen. De relatief gunstige ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit is naar verwachting althans ten dele ook het gevolg van structuurverandering in Den Haag, een transitie in de samenstelling van bedrijvigheid en werkgelegenheid, waarbij geleidelijk aan het aandeel van meer productieve en kennisintensieve sectoren groeit.

Uitgaand van een iets andere benadering, gemeten over de periode 2007 – 2011, biedt Rabobank onderstaande vergelijking van de G4, regio West-Nederland en Nederland (zie figuur 6.5). Op grootstedelijk niveau zijn er in die periode uiteenlopende ontwikkelingen te zien. De Noordvleugel van de Randstad (Amsterdam en Utrecht) tonen een gunstige ontwikkeling vanaf 2009. Opvallend is de grote klap die Rotterdam (gevoelig voor conjunctuur en wereldhandel en met relatief meer grootstedelijke problemen dan de andere steden) in 2008-2009 heeft gehad en die deze stad feitelijk nog niet te boven is. Den Haag scoort boven de landelijke en regionale trend en volgt het Noordvleugel-patroon.

Figuur 6.5 Ontwikkeling toegevoegde waarde van de G4

Bron: Nieuw Haags Peil 2013, Rabobank 2013

6.5 SOCIAALECONOMISCHE INDEX

Den Haag daalt op de sociaaleconomische index

In de Atlas voor gemeenten 2013 wordt de sociaaleconomische positie van de 50 grootste gemeenten weergegeven²⁴. Hieronder volgt een korte samenvatting hiervan, gemaakt door OCW/OSP van de Gemeente Den Haag.

De sociaaleconomische index bestaat uit het aantal personen in de bijstand, het werkloosheidspercentage, het aantal arbeidsongeschikten, het percentage huishoudens met een inkomen lager dan 105% van het sociaal minimum, het aantal mensen met een lage opleiding (geen startkwalificatie), de netto-participatiegraad van vrouwen, de werkgelegenheid (het aantal banen in de gemeente) en het percentage banen in groeisectoren (financiële en zakelijke dienstverlening).

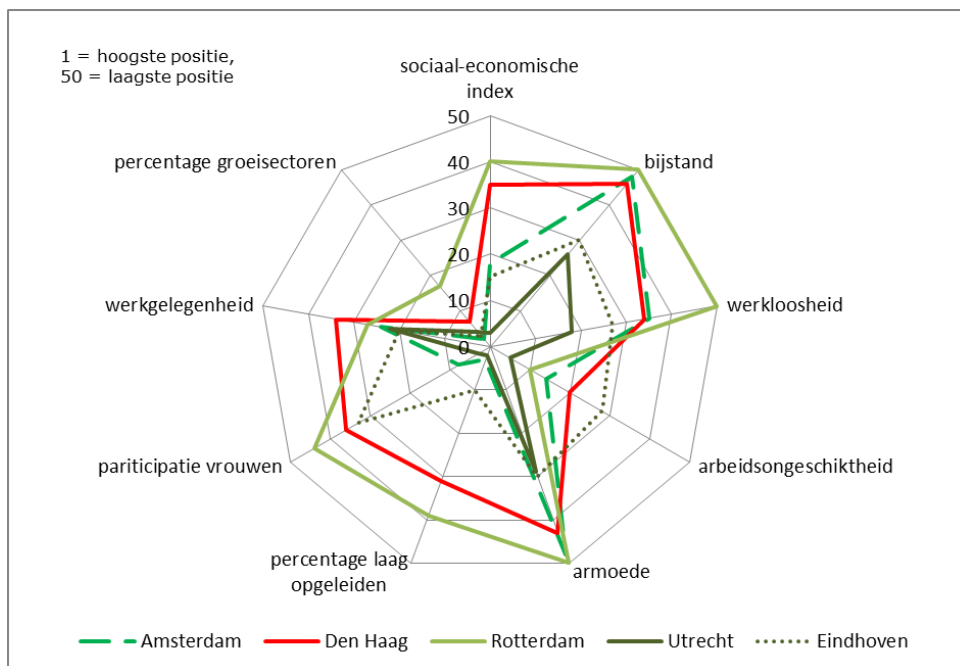
Den Haag scoort in sociaaleconomisch opzicht niet zo goed. De volgende figuur laat zien hoe de score op de ranglijst is voor verschillende onderdelen. Hierbij is de score één de beste, score 50 is de minst goede score.

De score 1 of het nulpunt in de grafiek is steeds het meest gunstig voor de sociaaleconomische positie. Dat betekent dat voor de onderdelen bijstand, werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, armoede en percentage laag opgeleiden een score 1 (de hoogste score) betekent dat deze onderdelen *weinig* voorkomen (of laag zijn). Voor de onderdelen participatie vrouwen, werkgelegenheid en percentage groeisectoren betekent de score 1 dat dit juist *veel* voorkomt (of hoog is) wat eveneens gunstig is voor de sociaal-economische positie van de betreffende gemeente.

Amsterdam (groen gestreept), Eindhoven (groen gespikkeld) en vooral Utrecht (donkergroen) doen het vaak beter dan Den Haag (de lijnen liggen dicht bij het nulpunt). Ten opzichte van de andere 50 grootste gemeenten van Nederland heeft Den Haag, net als Amsterdam en Rotterdam, veel bijstandsgerechtigden en veel last van armoede. Utrecht en Eindhoven scoren wat gunstiger. Qua werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, percentage laagopgeleiden en participatie van vrouwen neemt Den Haag binnen de 50 grootste gemeenten een positie in rond de 35. Het aantal banen en de groei daarvan blijven achter bij die van Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Eindhoven.

²⁴ Atlas voor gemeenten 2013. G. Marlet en C. van Woerkens. VOC Uitgevers, Nijmegen

Figuur 6.6 Score van de G5 op diverse onderdelen

Bron: Atlas voor gemeenten 2013, G. Marlet en C. van Woerkens, 2013

De sociaaleconomische positie van Den Haag is de afgelopen jaren afgenomen. Den Haag is van de 25e plaats in 2006 naar de 35e plaats in 2013 gedaald. Dit komt vooral door een lagere positie op de aspecten ‘werkgelegenheid’, ‘werkloosheid’, ‘percentage laag opgeleiden’ en ‘participatie van vrouwen’. Vooral op dit laatste aspect is de relatieve positie van Den Haag (ten opzichte van andere steden) verslechterd. Zo is in de periode 2001-2011 het aandeel vrouwen met werk in Den Haag toegenomen van 54% naar 58%, terwijl dit landelijk toenam van 63% naar 70%. Ook de andere steden binnen de G5 laten meer verbetering zien. Het aandeel participerende vrouwen in Den Haag neemt dus wel toe, maar de groei blijft achter bij de rest van Nederland en de aanvankelijke voorsprong lijkt in achterstand om te slaan.

7

DE BEROEPSBEVOLKING

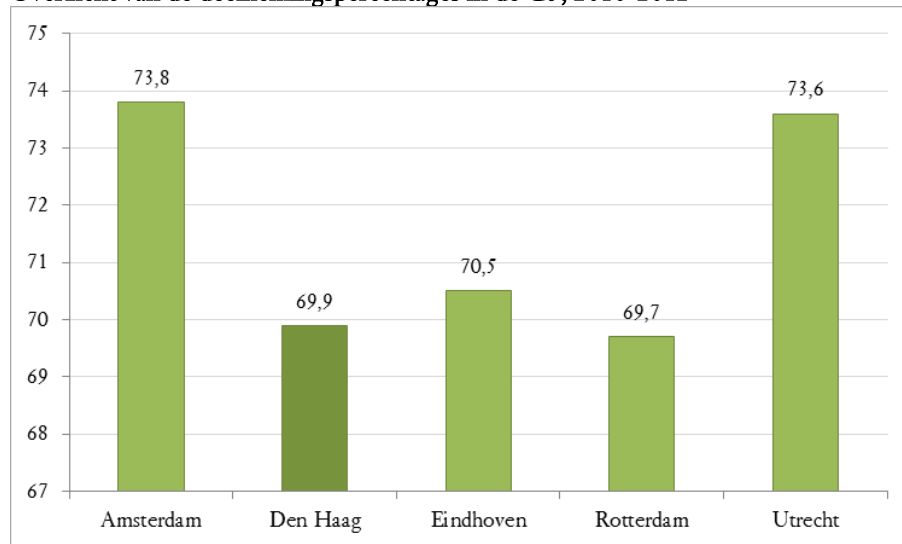
7.1 INLEIDING

De arbeidsmarkt bestaat uit het geheel van vraag en aanbod van arbeid. De banen die in de vorige hoofdstukken zijn beschreven vormen een weerslag van de vraagkant van de arbeidsmarkt. Daarnaast is er arbeidsaanbod, bestaande uit alle personen tussen de 15 en 65 jaar²⁵ die meer dan 12 uren per week werken of ingeschreven staan bij het UWV en daarmee hebben aangegeven bereid te zijn 12 uur per week of meer te willen werken.

7.2 OMVANG VAN DE BEROEPSBEVOLKING

De omvang van de beroepsbevolking is afhankelijk van het aantal mensen tussen de 15 en 65 jaar (de potentiële beroepsbevolking) en de participatiegraad. De participatiegraad voor Den Haag is 69,9%. Dat wil zeggen dat 69,9% van de potentiële beroepsbevolking ook werkelijk tot de beroepsbevolking behoort. Den Haag heeft een deelnemingspercentage dat hoger is dan dat van Rotterdam maar lager dan van Eindhoven, Utrecht en Amsterdam.

Figuur 7.1 Overzicht van de deelnemingspercentages in de G5, 2010-2012

Bron: CBS

De Haagse bevolking bestaat op 1 januari 2013 uit 506.485 inwoners. Van hen behoren 243.554 tot de beroepsbevolking. De arbeidsmarkt bestaat behalve uit mensen die banen bezetten ook uit mensen zonder baan die werk zoeken.

²⁵ Per 1 januari 2013 bestaat de beroepsbevolking ook uit mensen die 65 jaar en 1 maand zijn. In dit rapport is de verhoging van de AOW leeftijd meegenomen in de ontwikkeling van de omvang van de beroepsbevolking.

Tabel 7.1 Overzicht bevolking, potentiële beroepsbevolking en beroepsbevolking in Den Haag per 1-1-2013

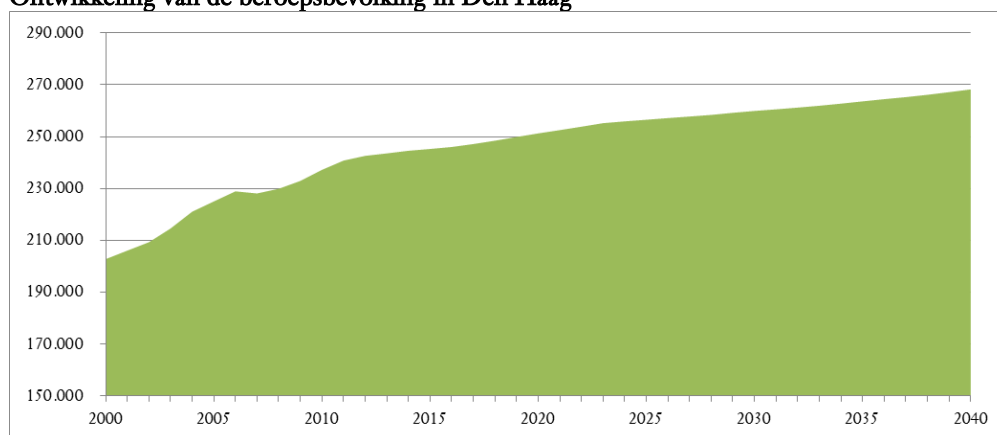
Per 1-1-2013	Totaal	% vd pot. beroepsbev.	Totaal	% vd beroepsbev.
Bevolking Den Haag	506.485			
Potentiële beroepsbevolking: 15-65 jarigen	348.477	100%		
- Beroepsbevolking	243.554	69,9%	Werkende beroepsbevolking 222.347	91,3%
			Niet werkende beroepsbevolking 21.207	8,7%
- Overigen die geen deel uit maken van de beroepsbevolking	262.931			
			NWW'ers 26.753	11,0%

Bron: GBA, CBS, UWV Werkbedrijf, bewerking PSO

Naast de werkloze beroepsbevolking is er nog een groep mensen die wel werk zoekt, maar geen deel uit maakt van de beroepsbevolking. Dit heeft te maken met de definitie van de beroepsbevolking. De totale groep Niet Werkende Werkzoekenden (NWW'ers) bestaat voor een deel uit niet werkende beroepsbevolking en voor een deel uit mensen die volgens de officiële definitie niet tot de beroepsbevolking behoren. Dit omdat zij bijvoorbeeld niet binnen twee weken met een baan kunnen starten, of niet meer dan 12 uur per week willen werken.

De verwachting voor de toekomst is dat het inwoneraantal van Den Haag zal stijgen en dat hiermee ook de beroepsbevolking zal toenemen. In de komende jaren zal de beroepsbevolking toenemen tot ca. 268.000 in 2040.

Figuur 7.2 Ontwikkeling van de beroepsbevolking in Den Haag

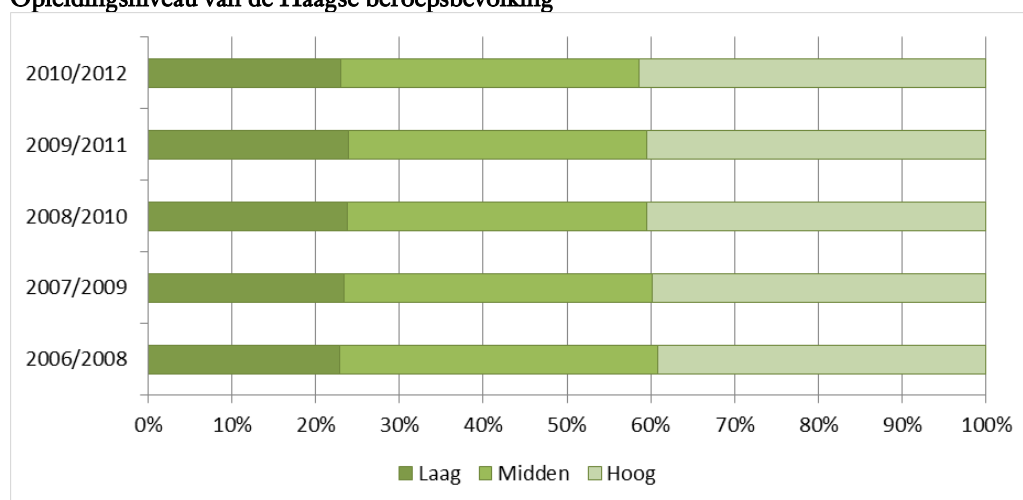
Bron: GBA, CBS, bewerking PSO

7.3 OPLEIDINGSNIVEAU

Opleidingsniveau wordt heel langzaam iets hoger

Het opleidingsniveau van de Haagse beroepsbevolking is al jaren tamelijk stabiel. Slechts heel langzaam verandert er iets in de verhoudingen tussen laag, midden en hoog opgeleid. In 2012 is 41% van de beroepsbevolking hoog opgeleid, 36% heeft een opleiding op middelbaar niveau en 23% is laag opgeleid.

Figuur 7.3 Opleidingsniveau van de Haagse beroepsbevolking

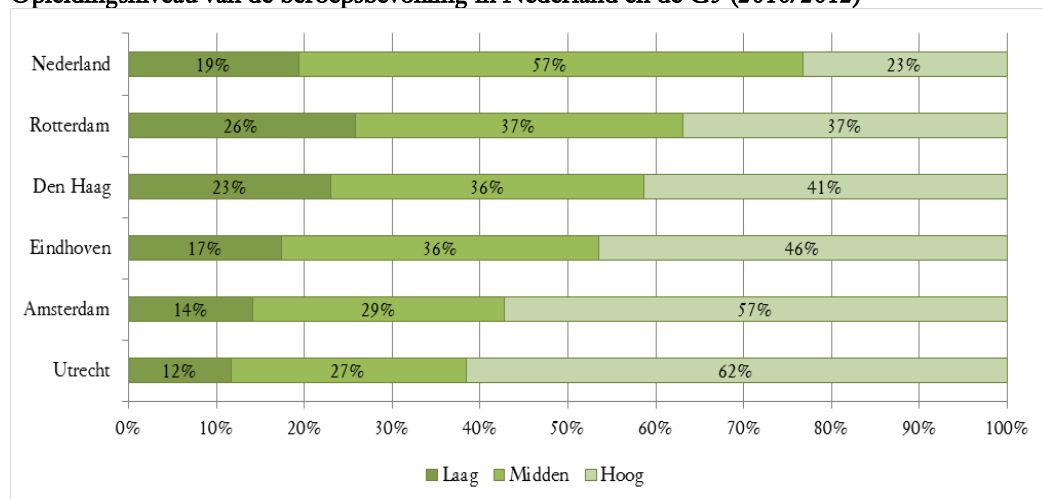

Bron: CBS, bewerking PSO

De toename van het aantal hoogopgeleiden in de beroepsbevolking gaat wel het snelst. Sinds 2006/2008 is het aantal hoogopgeleiden met 9% toegenomen. De beroepsbevolking met een middelbaar opleidingsniveau is gekrompen met 3% en het aantal laagopgeleiden in de beroepsbevolking van Den Haag is gegroeid met 4%.

In vergelijking met Nederland heeft Den Haag net als de andere steden van de G5 meer hoog opgeleiden in haar beroepsbevolking en minder mensen met een opleiding op middelbaar niveau. Voor het aantal mensen met een laag opleidingsniveau geldt dat deze groep in Den Haag en vooral in Rotterdam sterker vertegenwoordigd is dan landelijk. In de andere grote steden is hun aandeel minder dan landelijk. In vergelijking met de andere G5 gemeenten is Den Haag beter opgeleid dan Rotterdam maar minder dan Eindhoven, Amsterdam en vooral Utrecht.

Figuur 7.4 Opleidingsniveau van de beroepsbevolking in Nederland en de G5 (2010/2012)

Bron: CBS, bewerking PSO

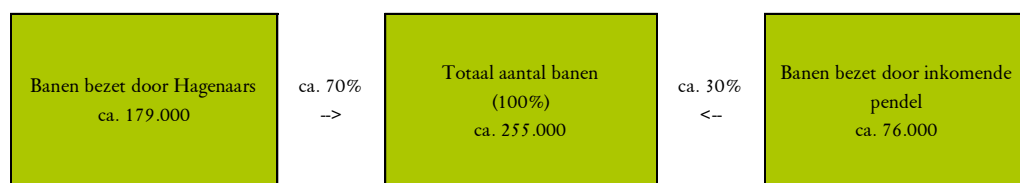
7.4 PENDEL

Steeds meer Haagse banen bezet door Hagenaars

Niet iedereen die in Den Haag werkt is een Hagenaar, en ook niet iedere Hagenaar werkt in Den Haag. Het resultaat van dit verschijnsel is forensisme of pendel. Of wel het dagelijks heen en weer reizen tussen de woongemeente en de werkgemeente. In 2012 is er onderzoek gedaan naar de pendel in Haaglanden.

In 2012 heeft Den Haag 255.364 banen. Daarvan wordt 70% bezet door een Hagenaar. In 2009 was dat nog 65%.

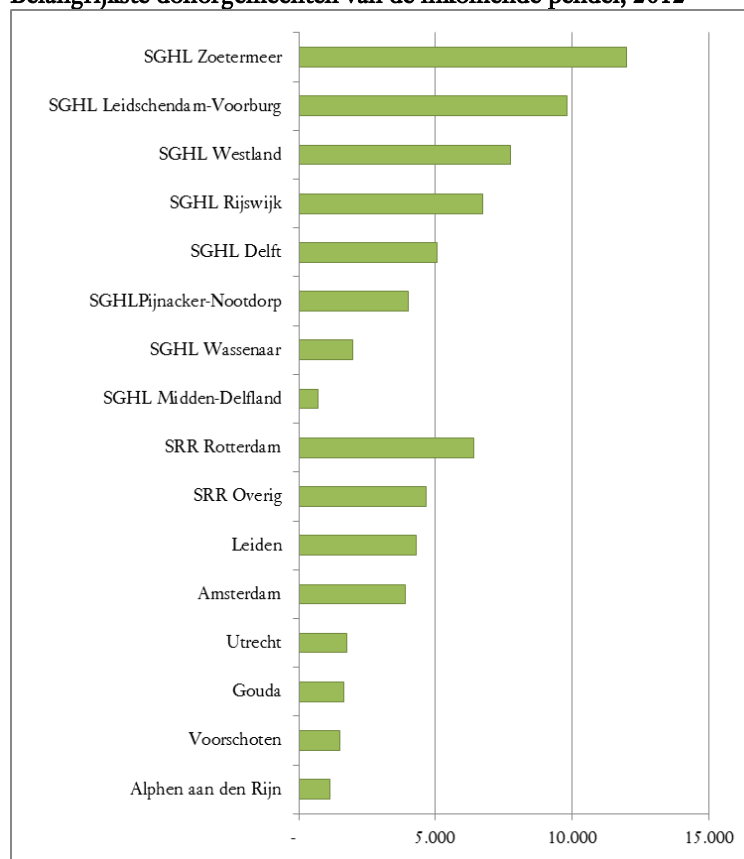
Figuur 7.5 Pendelbalans 2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Het grootste deel (63%, ca. 48.000) van de inkomende pendel woont in het Stadsgewest Haaglanden. Hierbij zijn vooral Zoetermeer, Leidschendam-Voorburg en Westland de belangrijkste donorgemeenten. Uit de Stadsregio Rotterdam komen zo'n 11.000 forensen (ca. 14% van de inkomende pendel). De overige forensen komen elders uit het land waarbij Leiden, Amsterdam en Utrecht grotere donorgemeenten zijn.

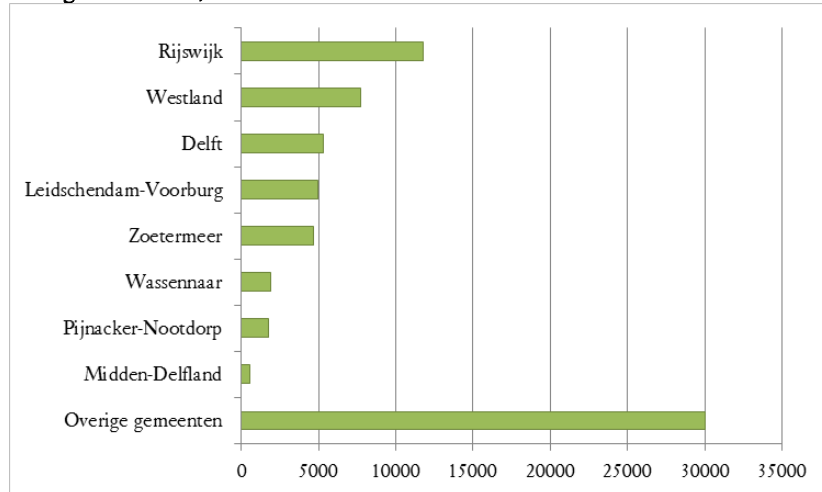
Figuur 7.6 Belangrijkste donorgemeenten van de inkomende pendel, 2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De uitgaande pendel is met ca. 69.000 forensen iets kleiner dan de inkomende pendel. Dat betekent dat 28% van Haagse beroepsbevolking buiten Den Haag werkt. Meer dan de helft van de uitgaande pendel werkt in één van de andere Haaglanden gemeenten, vooral in Rijswijk. Het is niet bekend naar welke gemeenten buiten het Stadsgebied Haaglanden de Haagse werkenden nog meer forensen.

Figuur 7.7 Belangrijkste bestemmingsgemeenten van de uitgaande pendel, Stadsgebied Haaglanden en overig Nederland, 2012

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

8

NIET WERKENDEN

8.1 INLEIDING

Soms is het aanbod van arbeid groter dan de vraag. Of de aanbieders van arbeid hebben niet de juiste opleiding of vaardigheden. Deze situaties leiden tot werkloosheid. Hierbij onderscheiden we twee groepen van werklozen. In de eerste plaats is er de werkloze beroepsbevolking. Dit is de tegenhanger van de werkende beroepsbevolking. Daarnaast kennen we de Niet Werkende Werkzoekenden (NWW'ers). Hoewel deze twee groepen werklozen gedeeltelijk overlappen, zijn zij niet hetzelfde.

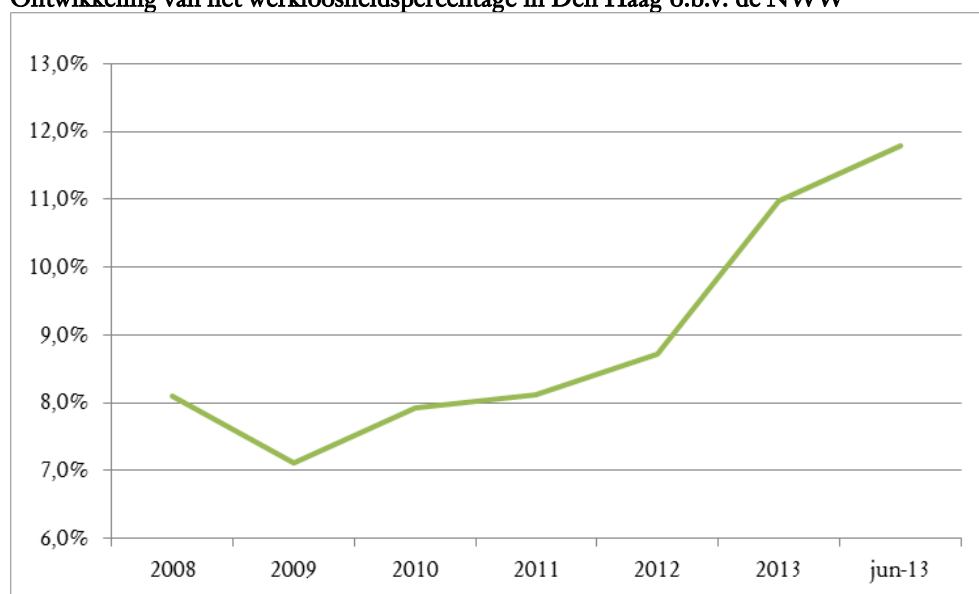
De beroepsbevolking is in het vorige hoofdstuk beschreven. De groep NWW'ers bestaat deels uit niet werkende beroepsbevolking (ongeveer 47%-53%), maar deels ook uit mensen die niet tot de beroepsbevolking behoren omdat zij bijvoorbeeld minder dan 12 uur willen werken of niet direct (binnen twee weken) beschikbaar zijn voor werk.

8.2 WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE

Niet werkende werkzoekenden (NWW) 11,9% van de totale beroepsbevolking

In tabel 7.1 is te zien dat het aandeel NWW'ers met bijna 27.000 op ca. 11% van de totale beroepsbevolking staat. Inmiddels staat de teller voor het aantal NWW'ers op 29.000 (juni 2013). Daarmee is het werkloosheidspercentage opgelopen tot 11,9% van de beroepsbevolking. Sinds 2008 is het aandeel werkloosheid opgelopen.

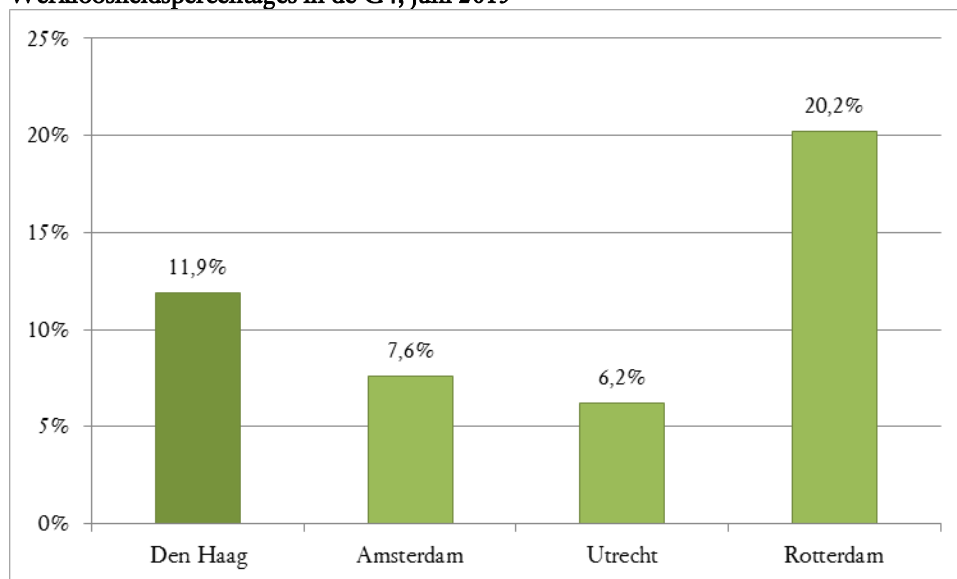
Figuur 8.1 Ontwikkeling van het werkloosheidspercentage in Den Haag o.b.v. de NWW

Bron: UWV Werkbedrijf, CBS, Bevolkingsprognose Gemeente Den Haag

In de andere gemeenten van de G4 zijn de werkloosheidspercentages als volgt:

Figuur 8.2 Werkloosheidspercentages in de G4, juni 2013

Bron: http://www.uwv.nl/overuwv/Images/UWV_Nieuwsflits_arbeidsmarkt_juni_2013.pdf

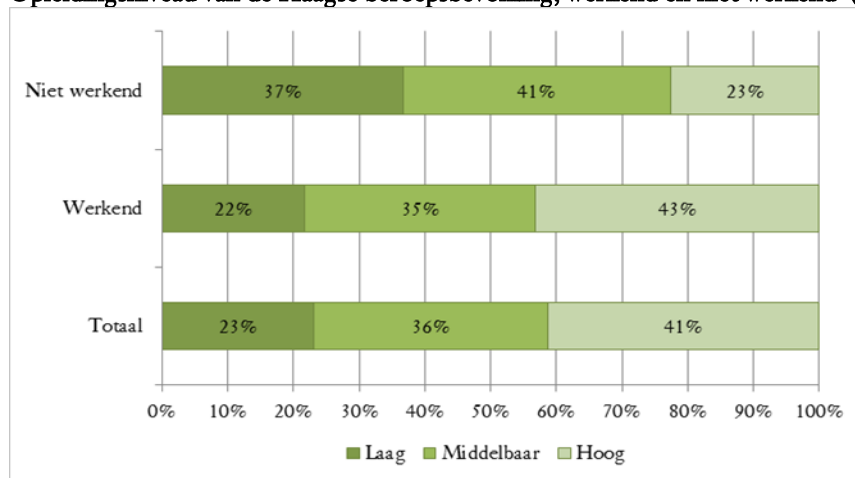
Hoewel het werkloosheidspercentage in Rotterdam aanzienlijk hoger is dan in Den Haag geldt dat niet voor Utrecht en Amsterdam. De groei in het werkloosheidspercentage was in de periode juni 2012 – juni 2013 ook het grootst in Rotterdam (75,5%) maar ook in Den Haag en Utrecht was de groei hoog (43% en 42%). In Amsterdam was de toename van het aantal NWW'ers het kleinst met 15%.

8.3 OPLEIDINGSNIVEAU

Niet werkenden lager opgeleid dan werkenden, steeds meer hoog opgeleiden zonder werk.

De werkloze beroepsbevolking in Den Haag is minder goed opgeleid dan de werkende beroepsbevolking. De volgende figuur laat dat duidelijk zien.

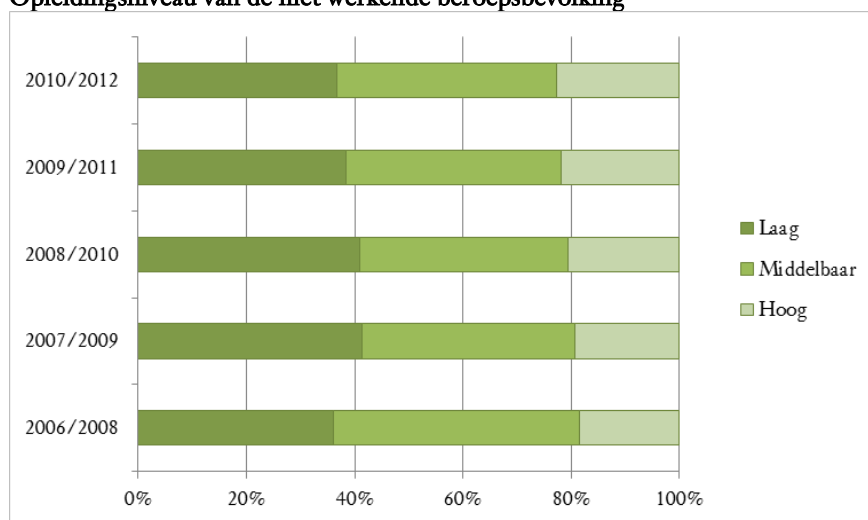
Figuur 8.3 Opleidingsniveau van de Haagse beroepsbevolking, werkend en niet werkend (2010/2012)

Bron: CBS

De verhouding tussen de drie opleidingsniveaus laag, middelbaar en hoog verandert langzaam. We zien dat in 2010/2012 een groter deel van de werkloze beroepsbevolking hoog opgeleid is (23%) dan in 2006/2008 (18%).

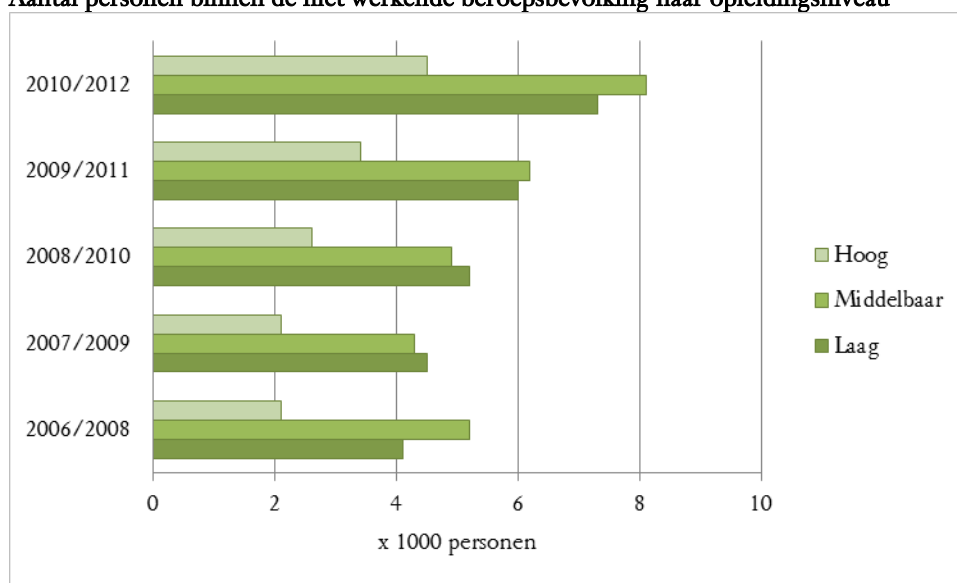
Figuur 8.4 Opleidingsniveau van de niet werkende beroepsbevolking

Bron: CBS

Wanneer we de absolute omvang van de niet werkende beroepsbevolking erbij betrekken zien we dat het aantal werkzoekenden met een HBO of WO opleiding steeds groter wordt. Niet alleen neemt het aandeel binnen de werkloze beroepsbevolking toe maar deze groep laat ook de snelste groei zien in de afgelopen vijf jaar. De totale groep werkzoekenden met een hoge opleiding is sinds 2006/2008 toegenomen met 114%. Voor werklozen met een lage opleiding was dat 78% en mensen met een opleiding op middelbaar niveau groeiden met 56% in deze periode.

Figuur 8.5 Aantal personen binnen de niet werkende beroepsbevolking naar opleidingsniveau

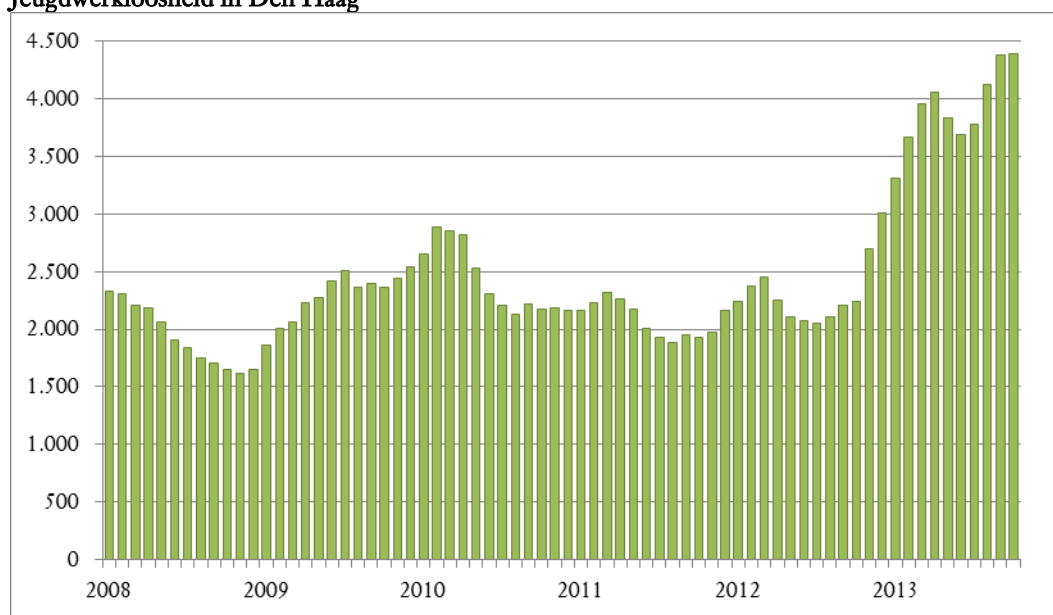
Bron: CBS

8.4 JEUGDWERKLOOSHEID

Sterke toename jeugdwerkloosheid vooral in 2013

Voor de jeugdwerkloosheid grijpen we terug op de informatie van de Niet Werkende Werkzoekenden van het UWV. Zoals gezegd is deze groep niet helemaal hetzelfde als de werkloze beroepsbevolking van het CBS. De NWW'ers tot 27 jaar worden beschouwd als jeugdwerklozen. Hun aantal is de afgelopen jaren langzaam toegenomen met vooral in 2013 een forse groei.

Figuur 8.6 Jeugdwerkloosheid in Den Haag

Bron: UWV

Betrekken we er ook de omvang van de groep jongeren van 18 tot 27 jaar in Den Haag bij dan zien we dat per 1 januari 2012 er ca. 30.000 jongeren waren in de leeftijd 18 - 27 jaar. Van hen waren er 2.240 werkzoekend. Dat is 7,5%. Op 1 januari 2013 is het totaal aantal jongeren in de genoemde leeftijdsgroep iets gedaald tot net onder de 30.000. Het aantal NWW'ers is toegenomen tot 3.314. Dat is 11,1% van de doelgroep.

Net als in de rest van het land en de andere steden is de jeugdwerkloosheid afgelopen jaar fors gestegen. Den Haag heeft per zomer 2013 ruim 4.300 werkloze jongeren (ca. 14%). Meer dan de helft van deze jongeren heeft geen startkwalificatie.

I

INDELING IN HAAGSE SECTOREN

Sector Hoofdklasse	
Economische sectoren	SBI Bedrijfsklasse
1 Primaire sector, delfstoffen, nuts	
Primaire sector, delfstoffen, nuts	1 Landbouw, jacht en dvl. hiervoor
Primaire sector, delfstoffen, nuts	2 Bosbouw en dvl. t.b.v. de bosbouw
Primaire sector, delfstoffen, nuts	3 Visserij, kweken van vis en schaaldieren
Primaire sector, delfstoffen, nuts	9 Dienstverlening t.b.v. aardolie- en aardgaswinning
Primaire sector, delfstoffen, nuts	35 Prod. en distrib. van elektr., aardgas, stoom en gekoelde lucht
Primaire sector, delfstoffen, nuts	36 Winning en distributie van water
Primaire sector, delfstoffen, nuts	37 Afvalwater inzameling en -behandeling
Primaire sector, delfstoffen, nuts	38 Afvalinzameling en -behandeling en voorbereiding tot recycling
Primaire sector, delfstoffen, nuts	39 Sanering en overig afvalbeheer
2 Industrie, bouw, vervoer	
Industrie	10 Vervaardiging van voedingsmiddelen
Industrie	11 Vervaardiging van dranken
Industrie	13 Vervaardiging van textiel
Industrie	14 Vervaardiging van kleding
Industrie	15 Maken van leer en lederwaren en schoenen
Industrie	16 Houtindustrie en maken van art. van hout, kurk, riet e.d.
Industrie	17 Maken van papier, karton en papier- en kartonwaren
Industrie	18 Uitgeverijen, drukkerijen en reprod. van opgenomen media
Industrie	19 Aardolie- en steenkoolverwerkende industrie
Industrie	20 Maken van chemische producten
Industrie	21 Maken van farmaceutische grondstoffen en producten
Industrie	22 Maken van producten van rubber en kunststof
Industrie	23 Maken van glas, aardewerk, cement-, kalk- en gipsproducten
Industrie	25 Maken van producten van metaal (excl. mach. en transp.mid.)
Industrie	26 Maken van computers en elektronische en optische apparatuur
Industrie	27 Maken van elektrische apparatuur
Industrie	28 Maken van overige machines en apparaten
Industrie	29 Maken van auto-s, aanhangwagens en opleggers
Industrie	30 Maken van overige transportmiddelen
Industrie	31 Maken van meubels
Industrie	32 Maken van overige goederen
Industrie	33 Reparatie en installatie van machines en apparaten
Bouw	41 Algemene burgerlijke en utiliteitsbouw en projectontwikkeling
Bouw	42 Grond-, water-, en wegenbouw
Bouw	43 Gespecialiseerde werkzaamheden in de bouw
Vervoer en opslag, post	49 Vervoer over land
Vervoer en opslag, post	50 Vervoer over water
Vervoer en opslag, post	51 Luchtvaart
Vervoer en opslag, post	52 Opslag en dienstverlening t.b.v. het vervoer
Vervoer en opslag, post	53 Post en Koeriers

3 Handel

Autohandel	45 Handel in en reparatie van auto-s en motorfietsen
Groothandel	46 Grthdl en handelsbemiddeling (niet in auto-s/ motorfietsen)
Detailhandel	47 Detailhandel
Horeca	55 Logiesverstrekking
Horeca	56 Eet- en drinkgelegenheden
Reparatie computers en consumentenart	95 Reparatie van computers en consumentenartikelen

4 Zakelijke diensten

Media, informatie, communicatie, IT	58 Uitgeverijen
Media, informatie, communicatie, IT	59 Productie en distributie van films en tv, maken en uitgeven geluidsopnamen
Media, informatie, communicatie, IT	60 Verzorgen en uitzenden van tv programma's
Media, informatie, communicatie, IT	61 Telecommunicatie
Media, informatie, communicatie, IT	62 Dienstverlening ohgv informatietechnologie
Media, informatie, communicatie, IT	63 Dienstverlening ohgv informatie
Financiële inst, verzekeraars	64 Financiële instellingen
Financiële inst, verzekeraars	65 Verzekeringswezen en pensioenfondsen
Financiële inst, verzekeraars	66 Overige financiële dienstverlening
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	68 Verhuur van en handel in onroerend goed
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	75 Veterinaire dvl
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	77 Verhuur en lease van autos, consumenten art., machines en ov. roerende goederen
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	79 Reisbemiddeling, -organisatie, toeristische informatie en reserveringsbureaus
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	82 Overige zakelijke dienstverlening
Juridische dvl, accountants, org advies, management	69 Rechtskundige dvl, accountancy, belasting advies en administratie
Juridische dvl, accountants, org advies, management	70 Holdings, man. advies, concerndiensten
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	71 Architecten, ingenieurs en technisch ontwerp en advies, keuring en controle
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	72 Speur- en ontwikkelingswerk
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	73 Reclame en marktonderzoek
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	74 Industrieel ontwerp en vormgeving, fotografie, vertaling en ov. consultancy
Arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer	78 Arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer
Facility man, reiniging, beveiliging e.d.	80 Beveiliging en opsporing
Facility man, reiniging, beveiliging e.d.	81 Facility management, reiniging en landschapsverzorging

5 Overheid en extraterritoriale instellingen

Rijksoverheid	84 Openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte soc. verzek.
Provinciale overheid	84 Openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte soc. verzek.
Gemeentelijke overheid	84 Openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte soc. verzek.
Extraterritoriale instellingen	99 Extraterritoriale lichamen en organisaties

6 Zorg

Gezondheidszorg en maatschappelijke dvl	86 Gezondheidszorg
Gezondheidszorg en maatschappelijke dvl	87 Verpleging, verzorging en begeleiding met overnachting
Gezondheidszorg en maatschappelijke dvl	88 Maatschappelijke dvl zonder overnachting

7 Maatschappelijke organisaties

Onderwijs	85 Onderwijs
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	90 Kunst
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	91 Culturele uitleencentra, openb. archieven, musea, e.d
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	92 Loterijen en kansspelen
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	93 Sport en recreatie
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	94 Levensbeschouwelijke en politieke org, belangen- en ideële org, hobbyclubs
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	96 Wellness, uitvaart, persoonlijke dvl en ov. dvl

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden bewerking PSO

II INDELING IN SECTOREN, LANDELIJK GEBRUIKT

Bedrijfstak	Den Haag 2012
A Agrarische sector	2.236
B Delfstoffenwinning	725
C Industrie	7.075
D Energiesector	30
E Watermanagement	1.206
F Bouwnijverheid	11.288
G Groot- en detailhandel	30.360
H Vervoer en opslag	9.538
I Horeca	9.996
J Informatie en communicatie	13.323
K Financiële instellingen	7.501
L Onroerend goed sector	3.381
M Advies & Onderzoek sector	25.044
N Overige zak. Dienstverlening	9.680
O Openbaar bestuur	48.985
P Onderwijs	15.516
Q Zorgsector	37.992
R Vrije tijd sector	7.566
S Overige dienstverlening	9.129
Totaal	4.793
Totaal	255.364

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

III

GEMEENTE DEN HAAG, WERKGELEGENHEID 2008-2012 PER SUB-SECTOR

Sub-sectoren	Hoofd- klasse	Saldo 2008-2012	Stand 2012
01 Landbouw, jacht en dienstverlening hiervoor	A	216	1.938
02 Bosbouw en dienstverlening t.b.v. de bosbouw	A	1	8
03 Visserij, kweken van vis en schaaldieren	A	-31	290
08 Winning van delfstoffen	B	-1	
09 Dienstverlening tbv aardolie- en aardgaswinning	B	291	725
10 Vervaardiging van voedingsmiddelen	C	33	636
11 Vervaardiging van dranken	C	-1	18
13 Vervaardiging van textiel	C	-11	42
14 Vervaardiging van kleding	C	-6	58
15 Maken van leer en lederwaren en schoenen	C	1	13
16 Houtindustrie en maken van artikelen van hout, kurk, riet e.d.	C	-25	89
17 Maken van papier, karton en papier- en kartonwaren	C	-8	12
18 Uitgeverijen, drukkerijen en reprod. van opgenomen media	C	-204	843
19 Aardolie- en steenkoolverwerkende industrie	C	35	55
20 Maken van chemische produkten	C	13	76
21 Maken van farmaceutische grondstoffen en producten	C	3	10
22 Maken van produkten van rubber en kunststof	C	-25	89
23 Maken van glas, aardewerk, cement-, kalk- en gipsprodukten	C	-28	59
24 Maken van metalen in primaire vorm	C	-6	
25 Maken van produkten van metaal (excl. mach. en transp.mid.)	C	-143	234
26 Maken van computers en elektronische en optische apparatuur	C	300	1.667
27 Maken van elektrische apparatuur	C	-12	19
28 Maken van overige machines en apparaten	C	-470	184
29 Maken van auto's, aanhangwagens en opleggers	C	-5	11
30 Maken van overige transportmiddelen	C	-3	28
31 Maken van meubels	C	-63	133

Sub-sectoren	Hoofd-klasse	Saldo 2008-2012	Stand 2012
32 Maken van overige goederen	C	627	2.510
33 Reparatie en installatie van machines en apparaten	C	287	289
35 Prod. en distrib. van elektr., aardgas, stoom en gekoelde lucht	D	-51	30
36 Winning en distributie van water	E	-13	187
37 Afvalwater inzameling en -behandeling	E	-50	66
38 Afvalinzameling en -behandeling en voorbereiding tot recycling	E	107	930
39 Sanering en overig afvalbeheer	E	1	23
41 Algemene burgerlijke en utiliteitsbouw en projectontwikkeling	F	760	5.964
42 Grond-, water-, en wegenbouw	F	-25	776
43 Gespecialiseerde werkzaamheden in de bouw	F	-1.916	4.548
45 Handel in en reparatie van auto's en motorfietsen	G	-262	2.546
46 Groothndl en handelsbemiddeling (niet in auto's/ motorfietsen)	G	-1.296	6.247
47 Detailhandel	G	107	21.567
49 Vervoer over land	H	-479	5.220
50 Vervoer over water	H	-23	120
51 Luchtvaart	H	-4	7
52 Opslag en dienstverlening t.b.v. het vervoer	H	-96	362
53 Post en Koeriers	H	227	3.829
55 Logiesverstrekking	I	-330	1.311
56 Eet- en drinkgelegenheden	I	-883	8.685
58 Uitgeverijen	J	-376	1.263
59 Productie en distributie van films en tv, maken en uitgeven geluidsopnamen	J	79	692
60 Verzorgen en uitzenden van tv programma's	J	10	130
61 Telecommunicatie	J	-1.909	7.236
62 Dienstverlening ohgv informatietechnologie	J	233	3.676
63 Dienstverlening ohgv informatie	J	-257	326

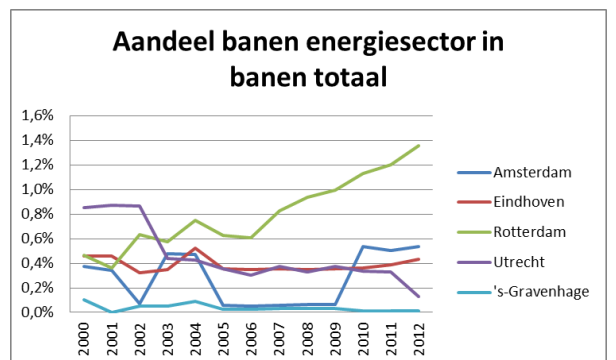
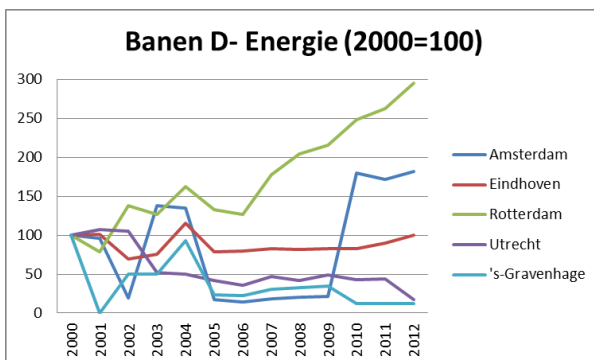
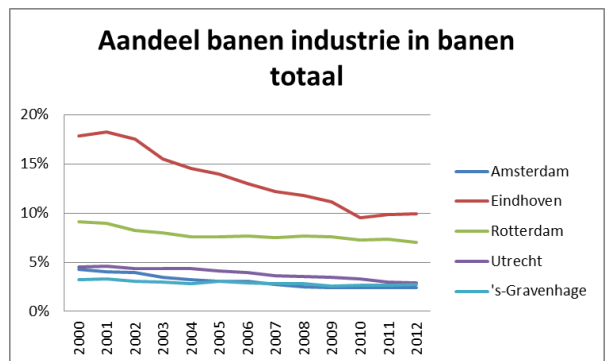
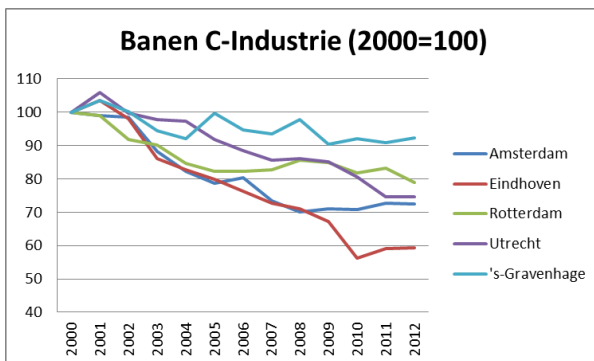
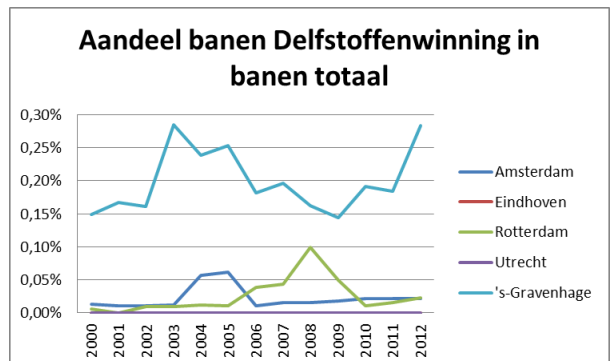
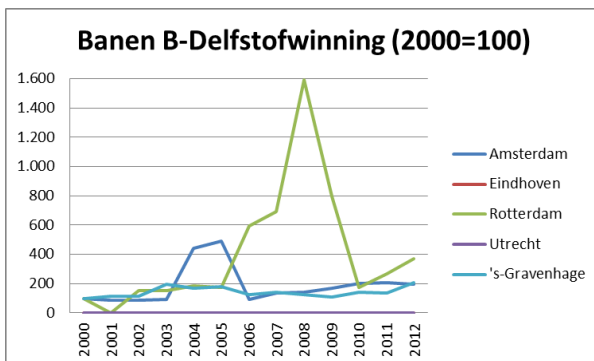
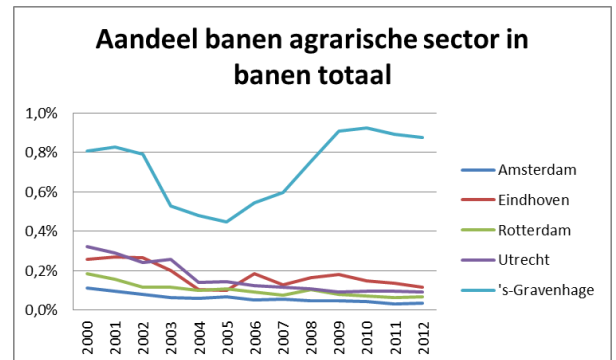
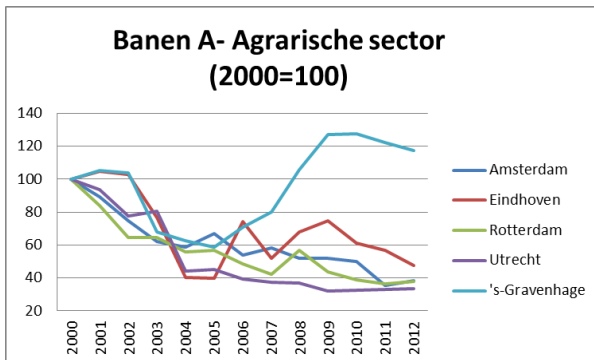
Sub-sectoren	Hoofd-klasse	Saldo 2008-2012	Stand 2012
64 Financiële instellingen	K	-1.172	2.527
65 Verzekeringswezen en pensioenfondsen	K	-667	3.428
66 Overige financiële dienstverlening	K	-321	1.546
68 Verhuur van en handel in onroerend goed	L	-346	3.381
69 Rechtskundige dienstverlening, accountancy, belasting advies, administratie	M	795	7.794
70 Holdings, managementadvies, concerndiensten	M	346	5.260
71 Architecten, ingenieurs en technisch ontwerp en advies, keuring en controle	M	-562	5.908
72 Speur- en ontwikkelingswerk	M	-163	1.672
73 Reclame en marktonderzoek	M	-181	2.068
74 Industrieel ontwerp en vormgeving, fotografie, vertaling en overige consultancy	M	481	2.193
75 Veterinaire dienstverlening	M	8	149
77 Verhuur en lease van auto's, consumenten art., machines en overige roerende goederen	N	4	546
78 Arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer	N	-1.524	3.202
79 Reisbemiddeling, -organisatie, toeristische informatie en reserveringsbureaus	N	-129	818
80 Beveiliging en opsporing	N	-182	760
81 Facility management, reiniging en landschapsverzorging	N	-1.216	3.051
82 Overige zakelijke dienstverlening	N	-397	1.303
84 Openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte soc. verzek.	O	-1.610	48.985
85 Onderwijs	P	490	15.516
86 Gezondheidszorg	Q	909	17.134
87 Verpleging, verzorging en begeleiding met overnachting	Q	1.378	10.512
88 Maatschappelijke dvl zonder overnachting	Q	-189	10.346
90 Kunst	R	142	3.469
91 Culturele uitleencentra, openb. archieven, musea, e.d	R	-75	1.587
92 Loterijen en kansspelen	R	-108	760
93 Sport en recreatie	R	324	1.750
94 Levensbeschouwelijke en politieke org, belangen- en ideële organisaties, hobbyclubs	S	78	5.572
95 Reparatie van computers en consumentenartikelen	S	-35	317
96 Wellness, uitvaart, persoonlijke dvl en ov. dvl	S	-484	3.240
99 Extra-territoriale lichamen en organisaties	U	-54	4.793
Totaal		-10.141	255.364

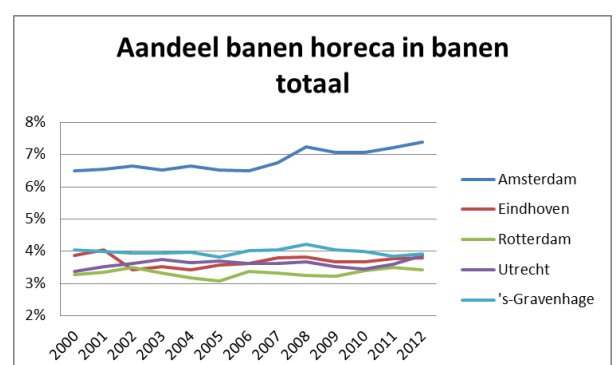
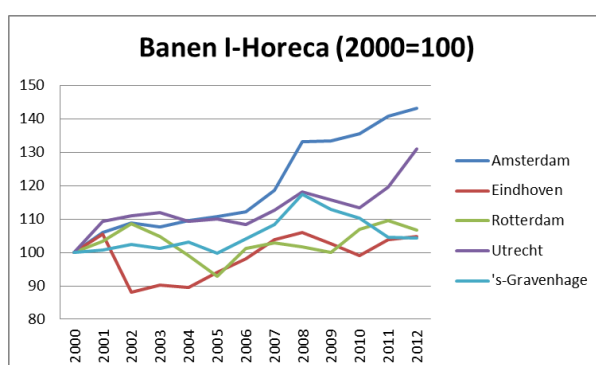
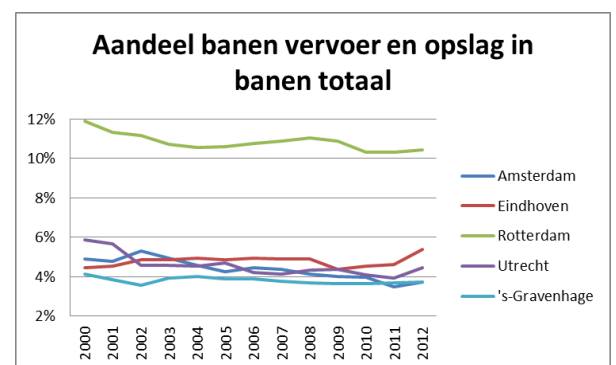
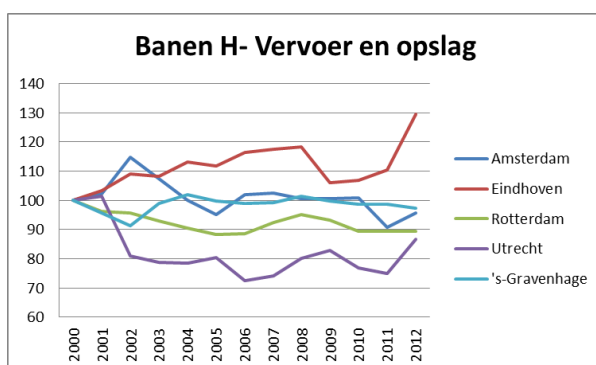
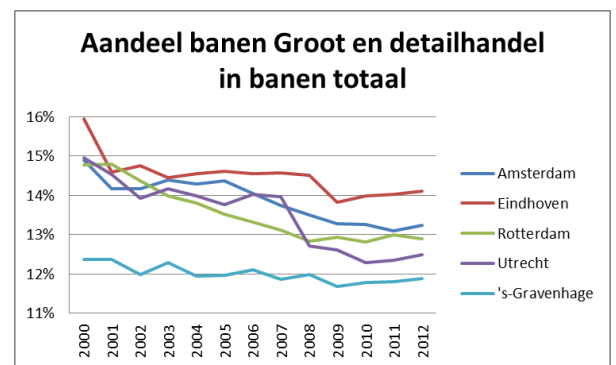
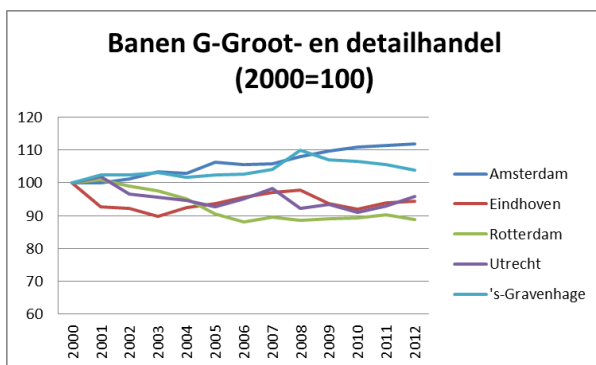
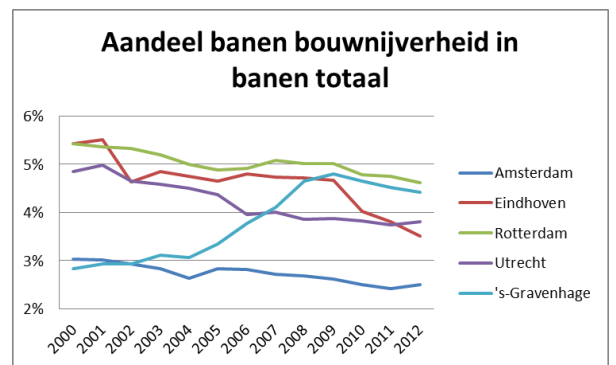
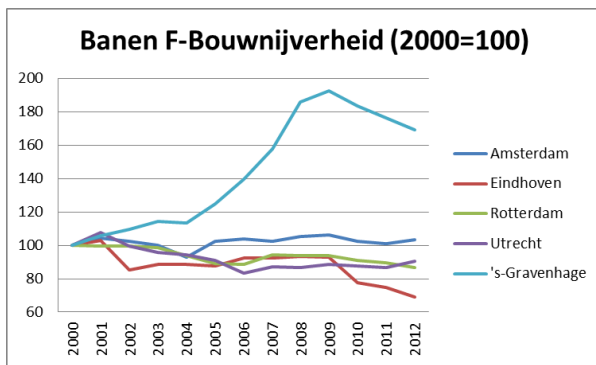
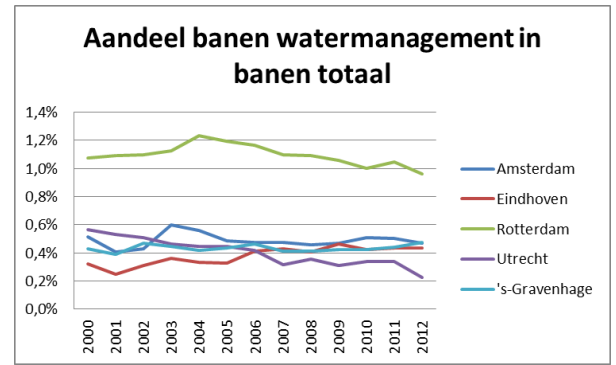
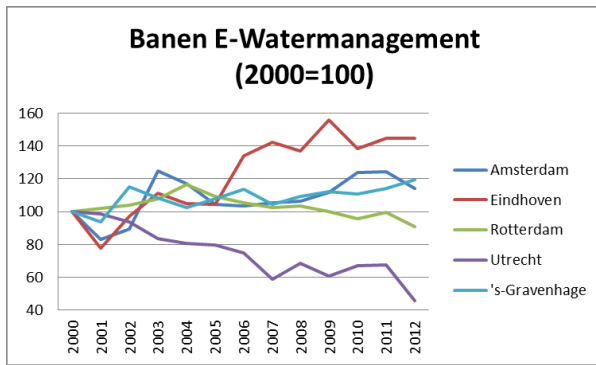
IV

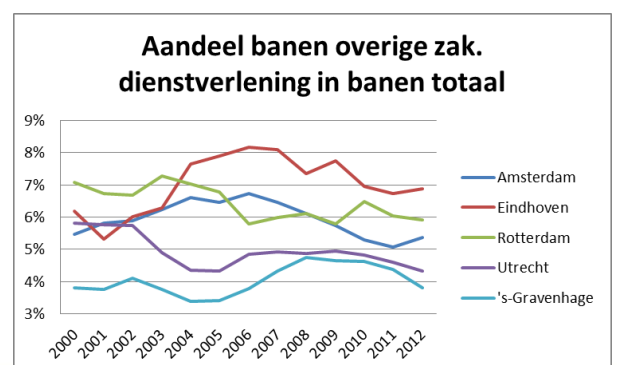
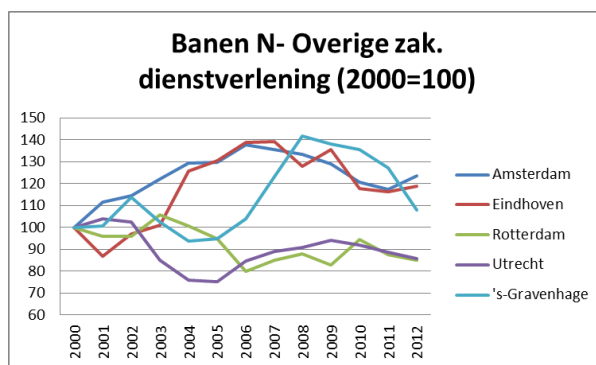
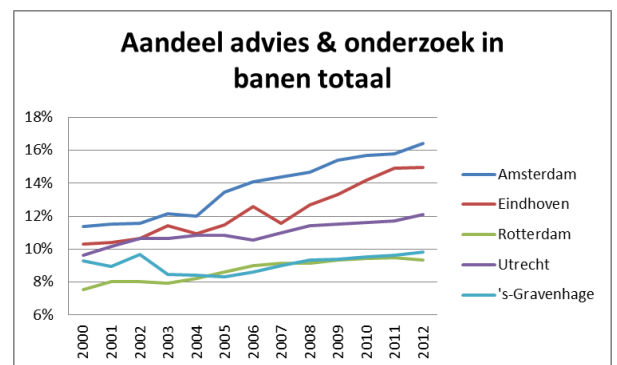
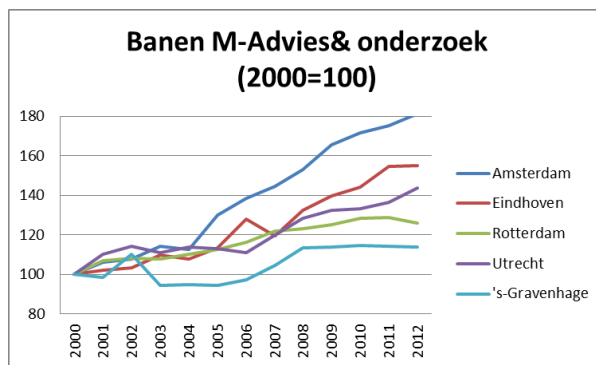
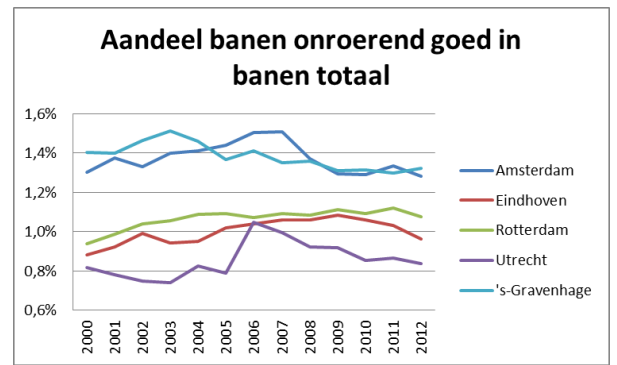
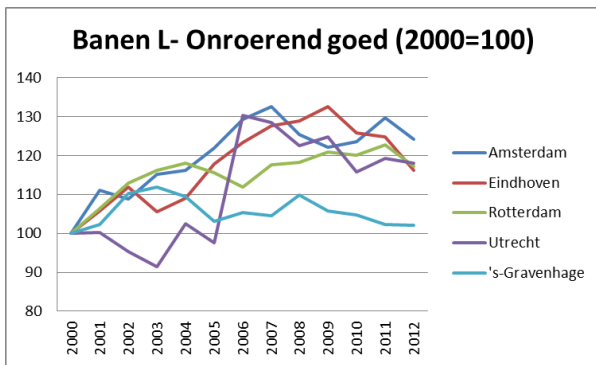
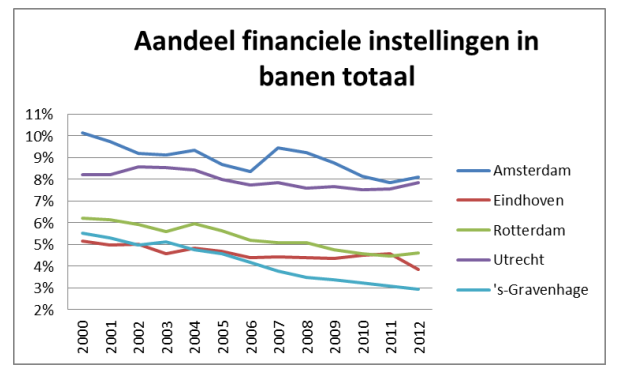
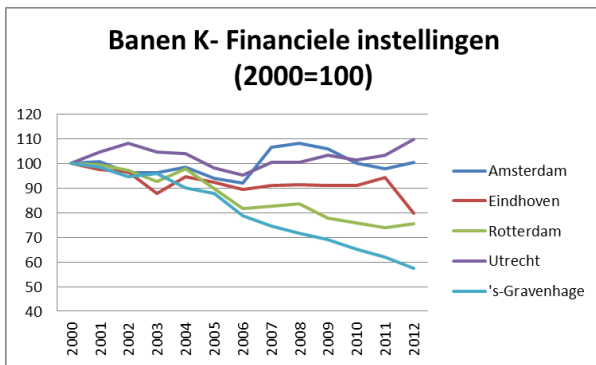
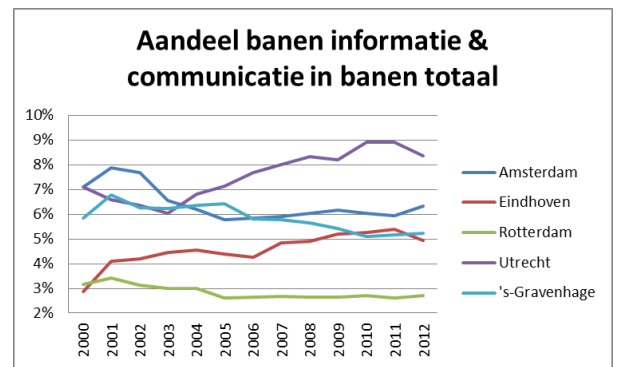
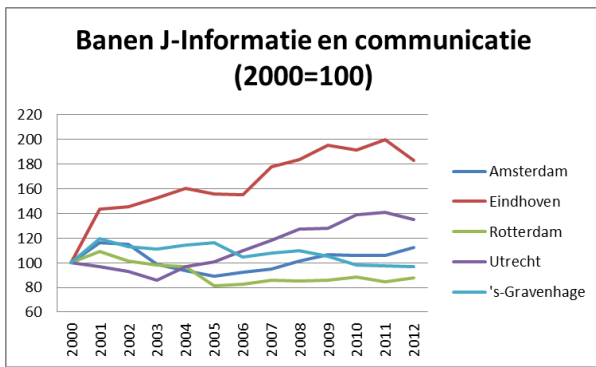
ONTWIKKELING EN RELATIEF

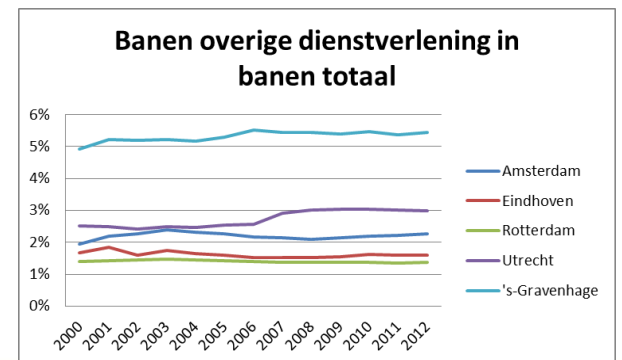
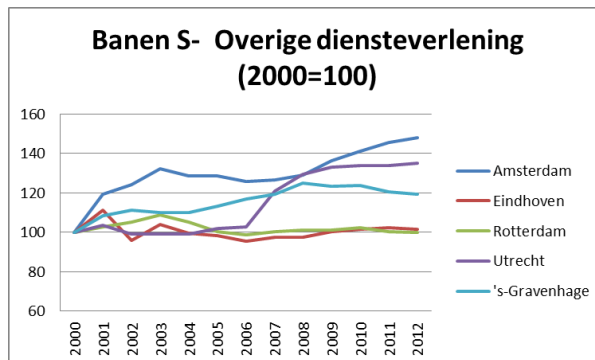
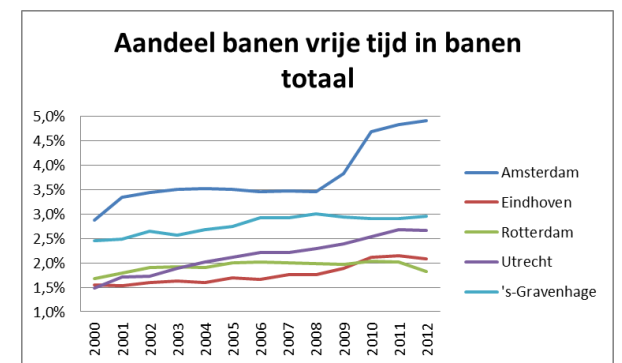
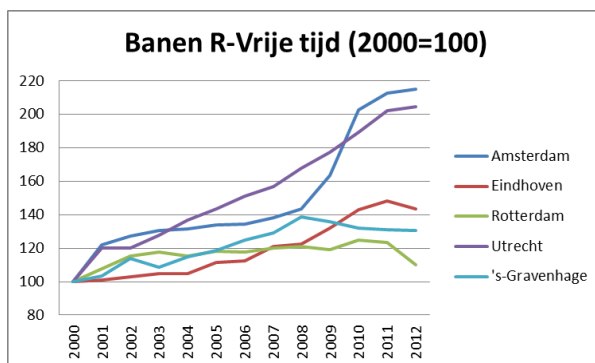
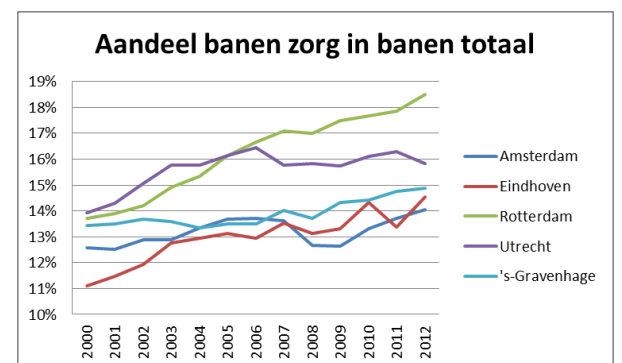
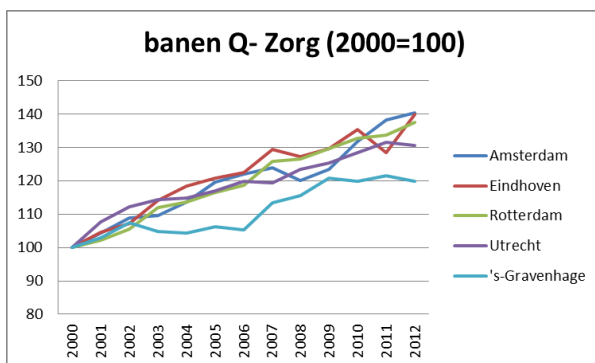
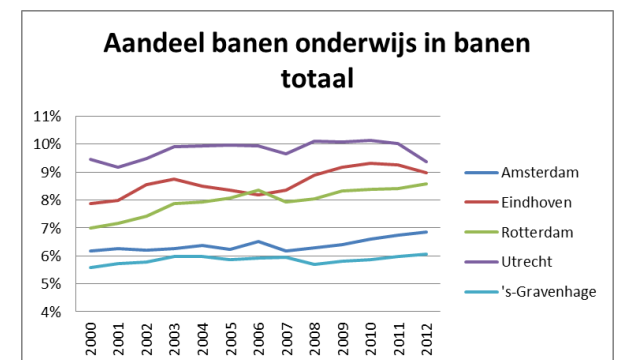
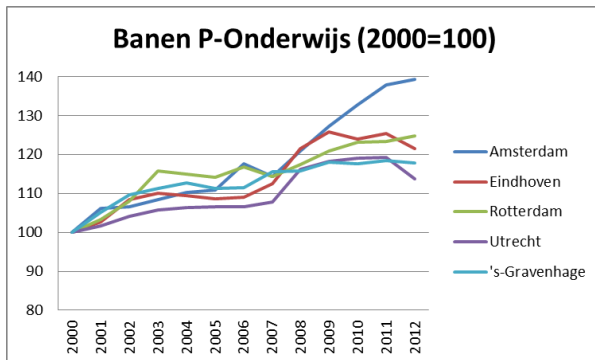
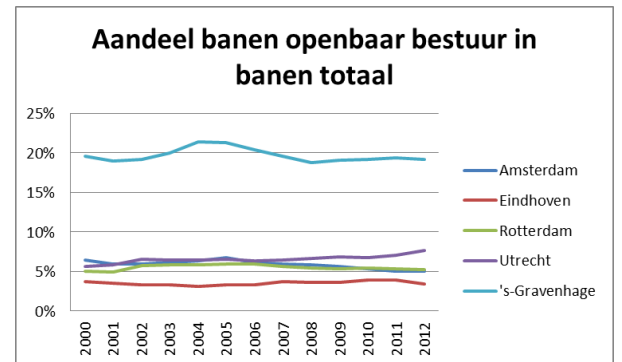
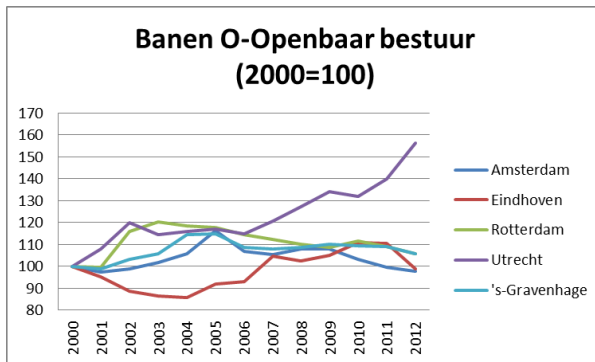
BELANG PER SECTOR, G5, 2000-2012

Aandeel banen in jaar X in een sector t.o.v. de hele economie in de betreffende gemeente van datzelfde jaar.

AFBAKENING VAN HET CLUSTER INTERNATIONALE ORGANISATIES

Het cluster internationale instellingen en organisaties is niet afgebakend op basis van de standaard bedrijfsindeling. Dit cluster is het resultaat van opgebouwde kennis bij Bureau Internationale Zaken (BIZ) van de Gemeente Den Haag. Het BIZ heeft op basis van haar eigen adreslijsten met internationale organisaties opdracht verleend aan Decisio om deze organisaties te bevragen. Voor meer informatie mbt. de bevroagde organisaties kunt u contact opnemen met Geert Dijkstra van de Gemeente Den Haag (Geert.Dijkstra@DenHaag.nl).

ICT groep	
SBI-codes	
1 ICT-Industrie	
26110	Vervaardiging van elektronische componenten
26120	Vervaardiging van elektronische printplaten
26200	Vervaardiging van computers en randapparatuur
26300	Vervaardiging van communicatieapparatuur
26400	Vervaardiging van consumentenelektronica
26800	Vervaardiging van informatiedragers
2 ICT-Handel	
46510	Groothandel in computers, randapparatuur en software
46520	Groothandel in elektronische en telecommunicatieapparatuur
47420	Winkels in telecommunicatieapparatuur
58210	Uitgeverijen van computerspellen
58290	Overige uitgeverijen van software
3 Telecom	
61100	Draadgebonden telecommunicatie
61200	Draadloze telecommunicatie
61300	Telecommunicatie via satelliet
61900	Overige telecommunicatie
4 ICT-Diensten	
62020	Advisering op het gebied van informatietechnologie
62030	Beheer van computerfaciliteiten
62090	Overige dienstverlenende activiteiten op het gebied van info
63110	Gegevensverwerking, webhosting en aanverwante activiteiten
63120	Webportals
95110	Reparatie van computers en randapparatuur
95120	Reparatie van communicatieapparatuur

VII **AFBAKENING VAN HET VEILIGHEIDSCLUSTER**

Het veiligheidscluster niet afgebakend op basis van de standaard bedrijfsindeling. Dit cluster is samengesteld op advies van verschillende organisaties die zich bezighouden met veiligheid en The Hague Security Delta. Daarbij is gebruik gemaakt van de verschillende netwerken. Voor meer informatie over de exacte samenstelling van het cluster veiligheid kunt u contact opnemen met Erik van der Rijt van de Gemeente Den Haag (erik.vanderrijt@DenHaag.nl).

VIII AFBAKENING VAN DE CREATIEVE SECTOR

Creatieve sector	
SBI-codes	
1 Media en Entertainment (enge definitie)	
58110	Uitgeverijen van boeken
58130	Uitgeverijen van kranten
58140	Uitgeverijen van tijdschriften
58190	Overige uitgeverijen (niet van software)
58290	Overige uitgeverijen van software
59111	Productie van films (geen televisiefilms)
59112	Productie van televisieprogramma's
59120	Facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie
59130	Distributie van films en televisieproducties
59140	Bioscopen
59200	Maken en uitgeven van geluidsopnamen
60100	Radio-omroepen
60200	Televisie-omroepen
63210	Persagentschappen
63290	Overige dienstverlenende activiteiten op het gebied van info
74201	Fotografie
90013	Circus en variété
93211	Pret- en themaparken
93212	Kermisattracties
2 Creatieve Zakelijke Dienstverlening (enge definitie)	
70210	Public relationsbureaus
71110	Architecten
73110	Reclamebureaus
73120	Handel in advertentieruimte en -tijd
74100	Industrieel ontwerp en vormgeving
82300	Organiseren van congressen en beurzen

3 Kunsten (enge definitie)	
	79900 Informatieverstrekking op het gebied van toerisme
	90011 Beoefening van podiumkunst
	90012 Producenten van podiumkunst
	90020 Dienstverlening voor uitvoerende kunst
	90030 Schrijven en overige scheppende kunst
	90041 Theaters en schouwburgen
	91011 Openbare bibliotheken
	91012 Kunstuitleencentra
	91019 Overige culturele uitleencentra en openbare archieven
	91021 Musea
	91022 Kunstgalerieën en -expositieruimten
	91030 Monumentenzorg
	94993 Steunfondsen (niet op het gebied van welzijnszorg)
	94994 Vriendenkringen op het gebied van cultuur, fanclubs
4 Creatieve detailhandel (ruime definitie)	
	47610 Winkels in boeken
	47620 Winkels in kranten, tijdschriften en kantoorbehoeften
	47630 Winkels in audio- en video-opnamen
5 Kennisintensieve diensten (ruime definitie)	
	62010 Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software
	62020 Advisering op het gebied van informatietechnologie
	72111 Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk (agrarisch)
	72112 Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk (medisch/farmaceutisch)
	72191 Speur- en ontwikkelingswerk, landbouw en visserij
	72192 Technisch speur- en ontwikkelingswerk
	72193 Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid
	72199 Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk
	72200 Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied v. de maatschappij

6 Overige creatieve industrie (ruime definitie)	
	14110 Vervaardiging van kleding van leer
	14120 Vervaardiging van werkkleding
	14130 Vervaardiging van overige bovenkleding
	14140 Vervaardiging van onderkleding
	14190 Vervaardiging van baby- en sportkleding, kledingaccessoires
	15120 Vervaardiging van koffers, tassen e.d.
	31011 Interieurbouw
	31012 Vervaardiging van bedrijfsmeubels
	31020 Vervaardiging van keukenmeubels
	31030 Vervaardiging van matrassen
	31090 Vervaardiging van overige meubels
	32110 Slaan van munten en medailles
	32120 Bewerken van edelstenen en vervaardiging van sieraden e.d.
	32130 Vervaardiging van imitatiesieraden
	32400 Vervaardiging van speelgoed en spellen
	82992 Veilingen van huisraad, kunst, antiek, machines e.d.
	90042 Evenementenhallen
	93291 Jachthavens
	93299 Overige recreatie n.e.g.(geen jachthavens)

7 Creatieve Ambachten	
	13200 Weven van textiel
	13300 Textielveredeling
	13920 Vervaardiging van geconfectioneerde artikelen van textiel
	13940 Vervaardiging van koord, bindgaren, touw en netten
	13960 Vervaardiging van technisch en industrieel textiel
	14310 Vervaardiging van gebreide en gehaakte kousen en sokken
	16290 Vervaardiging van overige artikelen van hout
	23190 Vervaardiging en bewerking van overig glas,
	23410 Vervaardiging van huishoudelijk en sieraardewerk
	23690 Vervaardiging van overige producten van beton, gips, cement
	23700 Natuursteenbewerking
	29320 Vervaardiging v. niet-elektrische, -elektronische onderdelen
	32200 Vervaardiging van muziekinstrumenten

IX

AFBAKENING VAN HET CLUSTER

OLIE & GAS

Het cluster olie & gas bestaat voor een deel uit bedrijven die voldoen aan een aantal standaard bedrijfsindelingen. Deze worden hieronder weergegeven.

Bedrijven in het cluster olie & gas op basis van de standaard bedrijfsindeling
6200 Winning van aardgas
9100 Dienstverlening voor de winning van aardolie en aardgas
19201 Aardolieraffinage
20149 Vervaardiging van overige organische basischemicaliën

Daarnaast zijn er bedrijven die zijn toegevoegd aan het cluster omdat zij hiervoor veel werk verrichten. Deze bedrijven vallen echter in een standaard bedrijfsindeling waarvoor niet geldt dat de hele SBI binnen het cluster valt.

Overige bedrijven in het cluster olie & gas
25110 Vervaardiging van metalen constructiewerken en delen daarvan
28120 Vervaardiging van hydraulische apparatuur
35130 Distributie van elektriciteit en gasvormige brandstoffen
46712 Groothandel in vloeibare en gasvormige brandstoffen
46713 Groothandel in minerale olieproducten (geen brandstoffen)
46751 Groothandel in chemische grondstoffen en chemicaliën
49500 Transport via pijpleidingen
51100 Personenvervoer door de lucht
52220 Dienstverlening voor vervoer over water
62020 Advisering op het gebied van informatietechnologie
64200 Financiële holdings
66120 Commissionairs en makelaars in effecten, beleggingsadviseurs
66191 Administratiekantoren voor aandelen en obligaties
69201 Registeraccountants
70102 Holdings (geen financiële)
71120 Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies
72192 Technisch speur- en ontwikkelingswerk
72199 Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk
73110 Reclamebureaus
94995 Levensbeschouwing: Overkoepelende organen en samenwerkings- en adviesorganen

AFBAKENING VAN HET CLUSTER RECREATIE & TOERISME

Het cluster R&T wordt hieronder weergegeven.

1 Detailhandel/ groothandel

- 45194 Handel in en reparatie van caravans
- 46492 Groothandel in watersportartikelen
- 46493 Groothandel in kampeerartikelen (geen caravans)
- 47300 Benzinstations
- 47642 Winkels in watersportartikelen
- 47643 Winkels in sportartikelen (geen watersport)
- 47644 Winkels in kampeerartikelen (geen caravans)
- 47722 Winkels in lederwaren en reisartikelen
- 47781 Winkels in fotografische artikelen

2 Logiesverstrekking

- 55101 Hotel-restaurants
- 55102 Hotels (geen hotel-restaurants), pensions en confer.-oorden
- 55201 Verhuur van vakantiehuisjes en appartementen
- 55202 Jeugdherbergen en vakantiecampen
- 55300 Kampeerterrinen
- 55900 Overige logiesverstrekking

3 Horeca

- 56101 Restaurants
- 56102 Cafetarias, lunchrooms, snackbars, eetkramen e.d.
- 56103 IJssalons
- 56300 Cafés

4 Vervoer

- 49100 Personenvervoer per spoor (geen tram of metro)
- 49320 Vervoer per taxi
- 49391 Ongeregeld personenvervoer over de weg
- 50100 Zee- en kustvaart (passagiersvaart en veerdiensten)
- 50300 Binnenvaart (passagiersvaart en veerdiensten)
- 51100 Personenvervoer door de lucht
- 52220 Dienstverlening voor vervoer over water
- 52230 Dienstverlening voor de luchtvaart
- 79110 Reisbemiddeling
- 79120 Reisorganisatie
- 79900 Informatieverstrekking op het gebied van toerisme

5 Cultuur, recreatie en amusement

- 59140 Bioscopen
- 90011 Beoefening van podiumkunst
- 90013 Circus en variété
- 90041 Theaters en schouwburgen
- 90042 Evenementenhallen
- 91021 Musea
- 91022 Kunstgalerieën en -expositieruimten
- 91041 Dieren- en plantentuinen, kinderboerderijen
- 93211 Pret- en themaparken
- 93212 Kermisattracties

6 Sport

- 85511 Zeil- en surfscholen
- 85519 Overig sport- en recreatieonderwijs
- 93111 Zwembaden
- 93112 Sporthallen, sportzalen en gymzalen
- 93113 Sportvelden
- 93119 Overige sportaccommodaties
- 93121 Veldvoetbal
- 93122 Veldsport in teamverband (geen voetbal)
- 93124 Tennis
- 93125 Paardensport en maneges
- 93128 Wintersport
- 93129 Overige buitensport
- 93130 Fitnesscentra
- 93141 Individuele zaa sport
- 93143 Kracht- en vechtsport
- 93144 Bowlen, kegelen, biljarten e.d.
- 93145 Denksport
- 93146 Sportscholen
- 93149 Overige binnensport en omnispport
- 93151 Zwem- en onderwatersport
- 93152 Roei-, kano-, zeil- en surfsport e.d.
- 93191 Beroepssportlieden
- 93193 Verzorgen van vistochten
- 93195 Organiseren van sportevenementen
- 93196 Sport: Overkoepelende organen en samenwerkings- en adviesorganen
- 93199 Overige sportactiviteiten n.e.g.
- 93291 Jachthavens

7 Overig T&R

- 30120 Bouw van sport- en recreatievaartuigen
- 77111 Verhuur van personenauto's en lichte bedrijfsauto's
- 77120 Verhuur en lease van vrachtwagens, autobussen, caravans
- 77210 Verhuur van sport- en recreatieartikelen
- 82300 Organiseren van congressen en beurzen
- 92001 Loterijen en kansspelen (geen amusementsautomaten)
- 92009 Exploitatie van amusements- en speelautomaten
- 93299 Overige recreatie n.e.g.(geen jachthavens)
- 96040 Saunas, solaria, baden e.d.

COLOFON

Uitgave
Gemeente Den Haag
DSO / Programmamanagement, Strategie en Onderzoek
november 2013

Druk
Gemeente Den Haag
Intern Dienstencentrum, Multimedia

Inlichtingen
DSO / Programmamanagement, Strategie en Onderzoek
Carla Rothuizen (070-3534874 / carla.rothuizen@denhaag.nl)

De Dienst Stedelijke Ontwikkeling aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid inzake het gebruik van en toepassing van de gepresenteerde gegevens. Afwijkingen in absolute aantallen en % kunnen veroorzaakt worden door afrondingen. Bij gebruik van cijfers is bronvermelding verplicht.

